

III. Nová doba literatury české.

(Od r. 1774 do dneška, od úsvitu národního obrození na sklonku XVIII. stol. až do našich dnů.)

Novou dobu písemnictví českého datují literární dějepisci buditelští od r. 1774, kdy se vyvrcholují germanisační snahy vládní na úkor českého jazyka a národa, ale kdy se proti nim také ozývá odpor a protest, vyjádřený sice ústy vzdělanců, pochodící však ze samého kmenového povědomí národa. Tehdy zároveň s obrozením myšlenkovým, které se ostře postaví proti tradičnímu názorovému obsahu dvou století předchozích, se ozývá i obrození národně jazykové, jež se namnoze vrací k starodávným hodnotám češství předbělohorského, pokud je dovede smířiti s ideovým hnutím evropským, jehož se činně účastní. Tento složitý zápas o tradici domácí spolu se snahou o evropskou orientaci doprovází pak českou vzdělanost a zvláště její výkvět, literaturu, v dalších vývojových obdobích, vyplňujících až do našich dnů dobu delší než půldruhého století a skládajících se v neukončenou sice, ale organickou jednotu i uchovávajících si její povědomí až na naše časy. Na této celistvosti a jednodušnosti vývoje národně kulturního a slovesného nemožno mnoho změnití velké události politické, ani v Rakousku, které se z absolutní monarchie přetvoří postupně v konstituční stát, a učiní velké ústupky jak myšlence národní, tak zřízení demokratickému, ani v Československé republice, jež spojí v státní celek obě větve, českou a slovenskou a ve veřejných řádech přivede k platnosti reformní snahy společenské: ani zrození rakouské konstituce r. 1848, ani politické osvobození r. 1918, neobrátily proud vzdělanosti národní a ve vývoji písemnictví se obrážejí celkem nepatrně.

S literaturou období předcházejícího, pobělohorského, souvisí písemnictví nové doby především tradicí jazykovou, což bylo umožněno hlavně tím, že po stránce hláskoslovné a tvaroslovné (nikoliv však ve skladbě a slovníku) nedoznala čeština v XVIII. a XIX. stol. skoro změn. Nejprve se učený jazyk spisovný řídil přímo kanonicky mluvou XVI. a XVII. stol., zachovanou v Kralické bibli, u Veleoslavína, u Komenského; když její vyjadřovací prostředky pokrokům myšlení nedostačovaly, zahájili zastánci »národní vědy« úsilí o obnovu pomocí jazykových prvků z jiných řečí slovanských, menší měrou i o kříšení archaismů v duchu romantickém. Současně a vždy intenzivněji

studovala, uchovávala a napodobovala se tradice jazyka lidového ať hovorového, ať toho, jehož památky sledovány a uctívány v prstonárodní poesii i próse; to mělo nemalý význam zvláště pro vytvoření mluvy básnické, která činila rychlé pokroky. I když cítíme, že jen jazyk druhé časové polovice nové doby české literatury se úplně kryje s dnešním usem jazykovým, nemůžeme pochybovati o jednotě tradice jazykové, jež byla nejsilnějším pojítkem střední a nové doby našeho písemnictví.

Myšlenkových tradičních svazků jest mnohem méně. Osvícenství mohlo navázati, za změněných předpokladů ideových, částečně na starší humanitu, ať ji nacházelo u pozdních humanistů staroklasického školení, ať se s ní setkávalo hlavně ve výchovné oblasti u evangeliků, uchovávajících biblické dědictví Jednoty; za to proti zásadám protireformace se postavilo s otevřeným hledím. Přesto převzalo od jejich zástupců některé názory světské, vlastivědné nadšení pro národní minulost, obranné snahy, namířené proti cizincům a cizákům, kult jazyka a i prvky vědomí slovanského; vystrojilo je však v duchu nové doby. Z barokní starší slovesnosti působila na krásnou literaturu kromě formální tendence klasicisující hlavně jen její větev zlidovělá a zprstonárodnělá a to především v lyrice; pro složitější útvary literární nebylo v minulosti ani vzorů, ba ani podnětů.

Mnohem silněji se projevuje tedy v nové době literatury české úsilné odpoutání od vůdčích ideí a slovesných forem období předchozího. Teprve novočeské písemnictví se vypracovalo k plnému pochopení slovesného umění, jež hledá i nalézá svůj účel v sobě samém; teprve v novočeském písemnictví pronikla plně národní a jazyková jednota, založená na jednotě kmenové, — ani literární odluka Slovenska, jež ve vlastním nářečí vytvořilo literaturu alespoň formálně samostatnou, nedovedla této jednoty zcela porušiti —; teprve v novočeském písemnictví náboženský zájem ustupuje zájmu národnímu, jenž se stále prohlubuje a jest pro celou dobu ústřední myšlenkou literární; teprve nyní přestává slovesné tvoření býti výsadou třídy učené a stává se dílem i výrazem všech národních vrstev, v neposlední řadě také vzdělaných žen. Nyní vstupuje do popředí literatura krásná, především básnictví, odrážející ve svých výtvorech celý život národní a souvisící při tom organicky s ostatní poesii evropskou, jejíž obě větve, germánsko-románská na západě a slovanská na východě, souměrně přivádějí novou mízu do kmeny literatury české. Písemnictví naukové, jež ještě na počátku

období novočeského jest v převaze nejen hojnosti, nýbrž i nobilitou a národním významem, probíhá od druhé polovice století XIX. vlastní vývojovou drahou svých odborných věd.

Novou dobu literatury české rozdělujeme ne podle zřetelů formálně slovesných, ale vzhledem k vlastní ideové náplni všeho písemnictví, jak krásného, tak naukového, kterou jest myšlenka národního obrození, na dvě veliká období; jsou to:

A) literatura národního obrození (od r. 1774 do r. 1859) a

B) literatura obrozeného národa (od r. 1860 do našich dnů).

Obrodný proces, zasahující celé těleso národní a vyjádřený nejplněji v literatuře, není sice uzavřen, ale dovršen v době, kdy v konstitučně přetvořeném Rakousku-Uhersku národ zahajuje promyšlený a soustavný zápas politický o svá práva, k čemuž náběhy za revoluce r. 1848 ztroskotaly; národní hnutí, dotud hlavně jazykové, literární, vědecké a z části i umělecké, nabývá rázu převážně politického a hospodářského. Současně však v krásném písemnictví i ve vědě pozbývá idea národně obrozenská místa výhradně vůdčího, ustupujíc živému úsilí vyrovnati v básnictví i v badání krok s pokročilejší Evropou. Tím se literatuře dostává nového obsahu a v souhlase s ním také nového rázu, značně odlišného od tradic obrozenských. Ty se namnoze vyžily v desetiletém, ale vnitřně ochablém mezidobí let 1848—1859, které bývá charakterisováno jako perioda myšlenkového přechodu a politické reakce; zdá se vhodnějším přiřaditi je jako dozvuk k době obrozenské než jako mdlou předeheru nových fází českého života a písemnictví.

A) Literatura národního obrození.

(Od r. 1774 do r. 1859.)

Národním obrozením českým rozumíme velké dějinné hnutí v poslední čtvrtině stol. XVIII. a hlavně v celém věku XIX., které v oblasti nejprve jazykové a vědecké, brzy však také literární, ale na to i ve filosofii a umění a nejpozději v politice a ruchu hospodářském zasahuje postupně všechny vrstvy národa. Jako výraz mravních a kulturních sil domácích a namnoze i jako pokračování v pobělohorských tradicích vlasteneckých, obrací se nejprve obranně proti centralismu a germanisaci absolutistické vlády vídeňské a spoléhá na státoprávně uvědomělou šlechtu a zachovalý lid. Učení horlitelé, skládající potud nevelkou »Bohemia docta«, se rozpomínají na svůj původ z čes-

kého lidu a docházejí ochrany i podpory u aristokratů, zlehčovaných ve svých právech centralistickými a absolutistickými vladaři habsburskými. Stará Praha královská, jakožto středisko vzdělanstva českého, se stala záhy v uvědomělém antagonismu proti Vídni a za neviditelné pomoci genia města, hrdého na historické památky, ohniskem hnutí a postavila do služeb politického obrození své měšťanstvo, za nímž rychle, připravena horlivostí kněžstva a učitelstva, následovala i buržoasie venkovská, která nahradila šlechtu, za éry liberálně demokratické rychle chabnoucí.

Ale mělo-li hnutí původu antochthonního přijíti do prudčího a účinnějšího pohybu, kterým se počet jeho nositelů zprvu zestonásobil a pak ztisícinásobil, bylo nezbytně třeba popudů a podmínek ze zevnějška. V XVIII. stol. prospěly lidovým vrstvám, dlouho utlačovaným, hospodářské i osvětové reformy osvíceného absolutismu rakouského: zrušení selského poddanství a úlevy v hmotných břemenech nepůsobily méně než toleranční svoboda náboženská, zesvětštění a moderní organizace škol, uvolnění tisku a zrušení censury, i když ukvapené novotářství druhdy zasahovalo rušivě do tradic a sahalo nešetrně na práva jazyková, na umělecké památky minulosti a na onu lidovou zbožnost, jež byla přímo srostlá s láskou k dějinám. Významnější však než tyto emancipační kroky, řízené vůlí a administrativou vládní, spojené namnoze s germanisací vysoce nebezpečnou, byly cizí vlivy, přicházející ze severu a západu do Čech, značně opožděných za ostatní Evropou. Jejich působením se národní obrození české přiřadilo k společenské i myšlenkové emancipaci evropského lidstva v XVIII. a XIX. stol., která vyvrcholila bouřně revolucí francouzskou. Jejich silou dílem nahrazeny, dílem rozloženy a k nepoznání obměněny domácí tradice, ať protireformačně katolické, rozkvétající v lidovém baroku, ať reformačně protestantské, uchovávané zvláště na Slovensku a důležité pro záchranu vědomí národní kontinuity. Vlivy ony mocně oplodnily duchovní život český a hovějíce novým životním útvarům, daly mu namnoze nové myšlenkové prvky, uzpůsobily jej k novým formám uměleckým i vědeckým a vyzbrojily ho i pro nové vědomí samostatnosti a samobytnosti národní. Ve škole cizích ideových učitelů se národ rozpomínal i na pravé základy a skryté kořeny svého bytí.

O patero skupin ideí se jaly obrozené Čechy sdíleti se světem germánsko-románským a to někdy v poněkud zaostalé úpravě vídeňsko rakouské, jindy v adaptaci slovanské. Osvícenství, které podniklo soustavný a nakonec vítězný zápas s pro-

tireformačním katolictvím, naučilo kritice a to spíš vědecké než filosofické a užilo jí se zdarem hlavně na oba obory, které pěstovalo již buditelství balbínovské, na historiografii a na studia jazyková. *F r a n c o u z s k á r e v o l u c e*, před níž se i v Čechách legitimisté, věrní františkovskému Rakousku, křížovali, a jejíž dědic a vykonavatel, Napoleon, nebyl na naší půdě vítán, přece vnutila svou živelnou silou novou politickou ideologii i našim buditelům, aniž se odvážili přiznati, že z jejího odkazu přijímají jak myšlenku lidových práv a národního sebeurčení, tak posilující aspirace a zvláště naděje potlačeného češství. Etickou zásadu humanity a praktické heslo národnosti odvozovali naši buditelé odjinud: někdy, ne zcela oprávněně, z reformačního odkazu domácí minulosti, jindy větším právem z antického odkazu, zachovaného u římských spisovatelů a myslitelů, a z moderních cizích, zvláště německých *k l a s i c k ý c h* myslitelů a básníků věku XVIII. a začátku XIX. stol. S nimi a s antickými svými učiteli se shodovali též v estetickém požadavku klasičnosti rázu novohumanistického, v goethovském programu literatury světové a v schleglovském rozhledu po vrcholech evropského básnictví; proto o nich mluvíme jako o klasicistech. Ale žili v době *n ě m e c k ě h o r o m a n t i s m u*, který je vychoval v kultu lidu a v citovém zanícení před tvůrčí obrazností, hlavně básnickou; v duchu romantiky shledávali pravý obsah národnosti v jazyku; po jeho stopách stupňovali úctu k minulosti namnoze i vybájené, jím poučení hledali jádro národní vzdělanosti v lidu venkovském a v jeho domněle samorostlé poesii. Mnohé z těchto zásad byly podstatně obměněny přímým působením slovanského myšlenkového světa, zvláště polského a ruského, ktedý rovněž — hlavně v slavjanofilství a messianismu — po svém přetvořil ideové prvky západní. Myšlenka slovanské vzájemnosti, která by nebyla vznikla bez podnětu, přijatého z pangermanismu válek napoleonských, se ukázala velmi plodnou v oboru kulturním a literárním, ale osvědčila svou účinnost také, když vtělena do programu politického. Později romantika česká stojí pak pod vlivem z *á p a d n í h o l i b e r a l i s m u*: slučuje češství s demokratismem; usiluje o občanský stát; dívá se na dějinnou tradici, zvláště husitskou, pod zorným úhlem postupného vývoje svobody myšlenkové a společenské. Rok 1848, který dovedl vyjádřiti s odvahou syntésy a se smělostí veřejné akce, ale bez vnitřní důslednosti všecy obrozenské snahy ve formulaci politické, historické stanovisko státoprávní vedle národnostního úsilí o federalisaci Rakouska a pospolitých aspirací slovanských, stál ve

službách tohoto občanského liberalismu a odkázal jej generacím mladším.

Obrodný proces, při němž původní kmenové síly byly uvolněny cizími podněty myšlenkovými, se nejprve jeví zřetelně v české vědě, především v dějepise a jazykozpytě, které novým pojetím české minulosti a slovanské jednoty přispívají ke zmožutnění národní myšlenky. Brzy se stýká s lidumilnými snahami osvícenskými, probouzejícími zubožené vrstvy lidové, jimž přisuzuje právo na blahobyť, vzdělání i vlastní jazyk. Pak splývá obrození vědecké i lidové v úsilí o původní básnictví domácí, žijící rovnoměrně ze zdroje poesie lidové i ze vlivů cizího umění slovesného. Národní věda a národní literatura stojí v popředí všeho snažení veřejného. Brzo pak podobně, jako vyrostlo z filologie úsilí o český jazyk a ze slavistiky slovanské vědomí, vyrůstá z historie česká politika, a tak ve chvíli, kdy se evropští národové domáhají ústavního a svobodného života veřejného, druží se v Čechách k obrození vědeckému a literárnímu obrození politické, jež doplňuje se posléze i obrozením hospodářským. Poněkud zpožděně hlásí se obrození umělecké; teprve v druhé polovici XIX. věku dějí se vědomé a úspěšné pokusy o národní české malířství a o národní českou hudbu, obě ve shodě s národně romantickými ideály domácí poesie. Mnohem skromněji se vyvíjela česká věda, již Jungmann byl vytkl národní cíl; i nadále učenci českého rodu pěstovali odborné bádání po německu a to tak dlouho, dokud k vynikajícím českým gymnasiím nepřibyla česká universita. I politické obrození potřebovalo dlouhé doby, aby bylo dovršeno: sedmdesát let trval zápas s Vídní, než byl vítězstvím národních snah českých rozhodnut proti ní. Se zásadami národně historickými sloučeny moderní demokratické ideje a k starobylé koruně svatováclavské, jejíž integritu dovedla uhájiti politika státoprávní, přibýlo Slovensko, které poskytlo za národního obrození tolik vynikajících sil a kde přes jazykovou a literární odluku let 40. trvala v nejlepších myslích i nadále jednota československá. Takto došlo národní obrození politicky svého dovršení dnem 28. října 1918, kdy národ vnitřně obrozený a politický osvobozený převzal řízení svých osudů ve vlastním státě, jsa si dobře vědom, zač vděčí myšlenkové i mravní práci svých buditelů.

T h e o r i e o n á r o d n í m o b r o z e n í. Generace buditelská sama, opírajíc se o názory Fr. Palackého, dílem i Jungmannovy, zastávala mínění, že jádrem celého obrodného procesu byl prvek národní, že hnutí vyrostlo z domácích, autonomních kořenů jako citová a jazyková reakce proti germanisaci centrali-

stického Rakouska, že evropské vlivy, ať osvícenství, ať francouzské revoluce, ať nacionalismu napoleonských válek byly složkami podružnými. Názor, po prvé formulovaný Palackým r. 1822 a opakovaný ještě r. 1874, zdomácněl jako u dějepisců obrozenského hnutí (J. A. Helfert, Jak. Malý), tak i u literárních historiků (V. Zelený, Ferd. Schulz, K. Tieftrunk, Fr. Bačkovský) a ovládal do konce 80. let obecné mínění. Ve zhrubělé formě populární prohlašoval národní »vzkříšení« za dokonalý zázrak a vycházel ze zjednodušujícího pojetí, jakoby koncem XVII. a v XVIII. stol. národní tradice zvl. v literatuře byla úplně přerývána.

Vědecký pozitivismus literárních dějepisců školy Gebauerovy, zastupovaný zvl. Jar. Vlčkem (kromě II. dílu Dějin hl. v posudku díla Murkova 1898 a v článku »Naše obrození« 1898) a Janem Jakubcem (v I. a II. d. »Čes. lit. XIX. stol.« a »Děj. lit. čes. II.« 1930) i posílený monografií Murkovou, odmítl koncepci dějinného »zázraku« a proto místo o »vzkříšení« mluvil vždy jen o obrození; vyvracel názor o tradici úplně přervané, nahrazuje jej důkazem nepřetržité kontinuity; popíral mínění o vůdčí síle národnostní reakce protijosefinské. České obrození pokládal za součást i důsledek obecného znovuzrození evropského a to jak v osvícenství, tak v romantismu za účinného spolupůsobení společenského a hospodářského uvolnění lidu; probouzení nacionalismu shledával teprve v národě, zbaveném okovů zevních. Západní vlivy, zvláště německé, přeceňoval; národní hnutí pokládal za pouhý průvodní zjev emancipace myšlenkové; pro domácí tradici měl málo smyslu. Kdežto Slovinec Murko zesílil a zobecnil soudy o působení prvků německých, doplnil a zároveň omezili Rus Francev a Polák Szyzkowski výklady českých positivistů průkazným výkladem o vlivu slovanském, ruském a polském a mimoděk vedli k tomu, aby národní obrození české bylo vyšetřováno ve spojitosti se slovanským hnutím obrodným.

Ale proti názorům, zdůrazňujícím jenom cizí kořeny obrození, se brzy zvedl odpor, poukazující na tradici domácí. Nejkrasnější a nejmělejší výraz mu dal ve své filosofii dějin T. G. Masaryk (v trojí různé formulaci, z níž časově prostřední jest nejradikálnější: »Česká otázka« 1895, »Jan Hus« 1896, »Světová revoluce« 1925, posl. kapit.). I Masaryk se přidržuje metody srovnávací a připouští silné působení západních proudů myšlenkových na naše obrození, ale její domnělé jádro, demokratickou humanitu, vyvozuje naopak z křesťanské humanity české reformace náboženské, za jejíž přímé pokračovatele prohlašuje přední buditele a to nejen Kollára, Palackého a Šafaříka, ale i Do-

brovského a Havlíčka. Masarykovo, někde až mysticky zbarvené zdůrazňování domněle náboženského obsahu národního obrození, nemohlo se u kritiků setkat se souhlasem právě jako jeho záměna transcendentní humanity bratrské a osvícenské humanity novodobé; v tom hlavně nekritičtí žáci Masarykovi, Jan Herben, Jindř. Vančura a později J. F. Ježek, zašli do zámezí.

Nejprve se však ozval odpor proti Masarykovu podceňování ideje národní a složky obranně jazykové i zneuznávání tradice domácí (mimo tradici českobratrskou). Liberální politik Josef Kaizl, který dovedl po prvé hnutí myšlenkové a literární uvést do dějinné souvislosti politické, nacházel jádro tohoto hnutí v ideji národního sebeurčení, jak ji hlásala francouzská revoluce a pak války napoleonské; v tom nenacházel rozdíl mezi Jungmannem a rokem 1848. Názoru tomuto dávali za pravdu domácí i cizí dějepisci političtí, jako Alf. Skene, Boh. Rieger a Arn. Denis; aniž si uvědomil, že tím podkopává vlastní koncepci o ústředním významu osvícenství pro národní znovuzrození, poděřel jej i Josef Hanuš (od článků 1908 až po své hlavní dílo »Národní museum a české obrození« 1921 a 1922). Ukazoval na závažnost reakce státoprávní šlechty české proti centralismu a germanisaci josefínské Vídně; odtud odvozoval její přízeň k buditeliskému historismu i jazykové emancipaci škol i úřadů z područí němčiny a vůbec její podporu vlasteneckého hnutí českého; takto dovodil sílu i dosah domácího protivídeňského tradicionalismu.

Kaizlovy i Hanušovy podněty rozvil, prohloubil a v soustavu uvedl Jos. Pekař; vyšel z kritiky názorů Masarykových, nabyt širších obzorů přemítáním o podstatě českého problému bělohorského a na konec velice se přiblížil původní buditeliské koncepci národního obrození. Jeho kořeny vystopoval až v XVII. věku v pobělohorském vlastenectví katolických balbínovců, národně, ano, i slovansky uvědomělých, vlastivědným historismem prodšených a snažících se o odčinění národní porážky. Jeho hlavní růst položil do protiněmeckého boje šlechticů i učenců, namnoze původu, jazyka a vzdělání německého, za éry Josefovy, která se svobodou myšlenkovou i tiskovou, umožňující veřejné projevy, přinesla i násilnou germanisaci centralistů i protihistorický radikalismus sebevědomých osvětářů, budíc tím silný odpor; tehdy zvedlo uvědomělou hlavu rozhodné češství nejprve pod záštitou politiky státoprávně stavovské, pak vlivem francouzské revoluce i napoleonských válek v duchu národ. liberalismu a stupňující se demokracie. Zvláštní ceny vývodům Pekařovým dodává šíře dějinného pojetí, jež nevidí jenom jazykovou literár-

ní a vědeckou, ale i politickou stránku problému, v čemž se s ním může měřit jenom francouzský historik Arn. Denis. Národní hnutí, jehož vývoj český dějepisec sleduje od dob nejdávnějších, se tu osvětluje ve všech svých složkách, ať původu domácího, ať cizího; tradiční spojitost jest zde skutečně nepřetržitá, takže obrození se rýsuje jako organická součást dějin národních.

Z uvedených okolností jest jasno, proč i v našich výkladech, založených na pojetí historické kontinuity, vlastně nikdy nepřervané, se užívá výhradně názvu »národní obrození« neb »znovuzrození« a nikoliv staršího a nepřesného »probuzení« neb »vzkříšení«.

Periodisace národního obrození. Delší než osmdesátiletou dobu vlastního národního obrození, sahající od vyvrcholení germanisace a jazykově vlasteneckého odporu proti ní až do počátků souvislého života konstitučního, vyplňuje činnost čtyř generací: z nich nejstarší se narodila hluboko v protireformačním baroku ještě za vlády posledního Habsburka, nejmladší pak za rozkvětu romantismu ve františkovském Rakousku, ochotném k ústupkům národním. Různost životního tempa v rozlehlém údobí, v jehož středu leží francouzská revoluce a napoleonské války, vysvětluje, proč činnost oněch čtyř pokolení jest nestejně dlouhá; první, do jehož věku spadají nesmělé přípravy k národnímu obrození a vedle nich také pozvolný rozklad starých hodnot životních, jest dvojnásobně dlouhá, než působnost generací dalších.

Dobu národního obrození rozvrhujeme podle vůdčích myšlenek kulturních a literárních, které české vzdělanstvo přijímá z ciziny a staví do služeb národního hnutí; obsah ideový se tu kryje zhruba s výrazem slovesným, a periodisace osvěty i literatury se celkem srovnává s členěním podle generací.

První mocný proud, který zasáhne z pokročilé Evropy západní i severní půdu českou, jest o s v í c e n s t v í, projevující se především ve vědě a v slovesné lidovýchově; v skrovničském písemnictví krásném užívá forem literárního rokoka. Ušlechtilá snaha osvícenská, povznést lid po všech stránkách, se pojí s uvědomělým úsilím dopomoci národu k jeho právům, která germanisující vláda vídeňská zneuznává a ruší: čeští osvícenci se stávají zároveň národními buditeli. Činnost jejich můžeme sledovati od r. 1774, kdy uvedení němčiny do škol a úřadů vzbudí jako krajní projev soustavy odnárodňovací prudký odpor, až do r. 1815, kdy přední z mužů těch, Josef Jungmann, přichází do Prahy, aby v novém duchu zorganizoval jazykové, literární, národní obrození.

Jest to duch klasicismu, opírající se jednak o ideje i formy antického starověku, jednak o duchovní odkaz německých myslitelů a básníků kruhu výmarského. Jeho ideovými sloupy jsou etická zásada humanity, prováděná zvláště také ve filosofii dějin, estetický požadavek klasičnosti, spojený s úsilím o zesvětovění literatury a praktické heslo národnosti, prohlubované koncepcí vzájemnosti slovanské. Mnohé z názorů českého klasicismu jsou geneticky příbuzny a shodny s ideami romantismu, hlavně kult lidové písně; tu čelný příslušník klasicismu jungmannovského, Čelakovský, se již přechyluje k teorii i praxi pokolení mladšího, stejně jako již před ním odvážný podnik skupiny, rukopisné padělky, dýší duchem romantickým. Kolem r. 1830, když k nám z ciziny pronikají nové proudy i vzory, jest myšlenkový, slovesný i slohový zásah pokolení klasicistického v zásadě dovršen, i když předáci školy teprve později podávají svá díla zvláště významná.

Český život od r. 1830 jest obecně ovládnán romantikou a to několikerého odstínu, jak ukazuje vnitřní rozpor mezi oběma mohutnými představiteli jejími, K. H. Máchou a K. J. Erbenem; tento působí spíše jako uchovavatel tradic doby klasicistické i s jejím kultem písně lidové, onen jako revoluční novotář v duchu básnického individualismu. Kolem nich se kupí duchové menší, představitelé krotké romantiky měšťanské, t. zv. biedermeieru i vyznavači katolické reakce romantické; silně zastoupeny jsou tendence historické a historisující. Tato starší romantika vyžívá se hlavně v l. 40., až r. 1848 činí rozhodný konec její vládě nad duchy a veřejností.

Období pozdní romantiky tkví svými kořeny hluboko v letech 40., kdy tendence liberální a demokratické rozkládají starší náplň českého života obrozenského a obracejí jej jiným směrem. Romantický kult lidu a jeho tradic i zvláště písně setrvává, ale zvýšenou kritičností, sklonem k realistickému postřehu a studiu, úsilím reformním nabývá obsahu nového. Kritika a to nejen literární, nýbrž i společenská, stává se inspirací slovesného tvoření; novinářství proniká vydatně do slovesnosti; vzory, které se přijímají z ciziny, jsou většinou rázu protiromantického. I vůdčí literární osobnosti této pozdní romantiky české, J. K. Tyl, K. Havlíček, B. Němcová, mají úzký vztah k evropskému romantickému hnutí, stejně jako jej měli J. Kollár, P. J. Šafařík, Fr. L. Čelakovský z generace klasicistické, nebo K. H. Mácha a K. J. Erben z romantiků starších, ale na rozdíl od nich, žijíce v době přechodu a reakce, připravovali období nové, které pak po obnovení konstituce naplnilo

jejich snahy a hlásilo se uznale k těmto svým přímým předchůdcům a přípralcům. Rok 1848 vzpružil veřejné i literární naděje těchto pozdních romantiků, politická i duševní tišina let 50. některé z nich umlčela, jiné přímo zlomila, jiné naplnila ochablostí, takže na oko toto časově krátké období pozdní romantiky jest literárně značně chudé. Přestává jím býti, přihlédneme-li k jeho významné průpravě let čtyřicátých.

I rozčlenili jsme dobu národního obrození na čtyři fáse:

- a) Osvícenství, od r. 1774 do r. 1815;
- b) Klasicismus, od r. 1815 do r. 1830;
- c) Starší romantiku, od r. 1830 do r. 1848;
- d) Pozdní romantiku, od r. 1848 do r. 1859.

Literatura předmětu: Z celistvých děl literárně dějepisných, uvedených v Úvodu, se národním obrozením zevrubně zabývají Vlčkovy (v díl. II.) a Jakubcovy (v díl. II.) »Dějiny«, pokud běží o písemnictví české, Vlčkovy »Dějiny« a Pražákova »Literatura slovenská«, pokud jde o písemnictví slovenské; pak zvláště souborný spis »Literatura česká devatenáctého století. Od josefinského obrození až po českou modernu«. Čtyři svazky. Díl. I. Od Josefa Dobrovského k Jungmannově škole básnické. 1902 (2. přepr. vyd. r. 1911). Díl II. Od M. Zd. Poláka k Langrovi. 1903. (2. přepr. vyd. r. 1917). Dílu III. část 1.: Od K. H. Máchy k Havlíčkovi. 1905. Dílu III. část 2.: Od B. Němcové k J. Nerudovi. 1907; přehledný obraz podává (pro dobu od Dobrovského po Sv. Čecha) Benjamin Jedlička v »Dějinách českého písemnictví. Doba nová« 1931. Podstatně je doplňují díla cizí: M. Murko, »Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik«, Graz 1897, V. Francev, »Očerki po istorii českago vrozžděnia«. Varšava 1902, V. Jagič, »Istoria slavjanskoj filologii«. Petrohrad 1910, Maryan Szykowski, »Polská účast v českém národním obrození« (I. 1931, II. 1935, od Dobrovského a Puchmajera po Čelakovského), a především A. Denis, »Čechy po Bílé hoře«; I, II. přel. Jindř. Vančura 1903—1905; ve velkolepém tom díle historik francouzský pojímá naše obrození po stránce vědecké a literární, tak po stránce politické a společenské. Ideové proudy v duchu svrchu vyložených teorií podávají zvláště: T. G. Masaryk, »Česká otázka« 1895, polemicky proti tomu Jos. Kaizl, »České myšlenky« 1895 a Jos. Pekař, »Masarykova« čes-

ká filosofie« 1912, Albert Pražák, »Obrozenské tradice« 1928, Jar. Ludvíkovský, »Dobrovského klasická humanita« 1933, a Karel Hikl, »České obrození« 1920, (přehledná črta). Z prací speciálnějších důležitých: Josef Hanuš, »Národní museum a naše obrození« (I. 1921, II. 1923), Jan B. Čapek, »Československá literatura toleranční« 1781—1861 (I. a II. 1933). O podobný úkol, jež skvěle provedl Denis, pokusil se v starší době Jakub Malý nespolehlivým dílem »Naše znovuzrození« 1880—1896 a jednostranně politicky Alfréd Skene, »Vznik a rozvoj národního hnutí v Čechách a na Moravě v XIX. stol.«, Přerov 1893. Cennou pomůckou biografickou jest sbírka životopisných článků Ant. Rybičky, »Přední křísitelé národu českého«, 1884; bibliograficky lze užítí též některých částí nespořádaného pokusu Fr. Bačkovského, »Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové«, (1888, dovedeno až po rozkvět vlastenecké romantiky); dobrým vodítkem v myšlenkovém světě obrozenském jest výběr Karla Hikla, »Listy českého probuzení«, 1920.

a) Osvícenství.

(1780—1815.)

1. Povaha doby.

Josefinismus a jeho reformy. V druhé polovici vlády Marie Terezie se na vždy vyžívá protireformační soustava vládní i naprosté poddanství lidu, kterýmiž dvěma zjevy dovršeno bylo v Čechách vítězství bělohorské; císařovna zprvu nesměle, později však soustavně se snaží postaviti říši, oslabenou válkami s Pruskem, na svobodnější a modernější základ. V hmotné a společenské oblasti přispěly k tomu především reformy; r. 1770 úleva v břemenech poddanských a r. 1775 robotní patent, převádějící poměr poddaných k vrchnostem na mírnější právní vztah; vláda dbala i zvelebení hospodářství. V oblasti vzdělanosti pak znamenají významný pokrok tyto události: r. 1773 zrušen byl mocný nositel protireformace, řád jezuitský, r. 1774 založeno bylo zákonně obecné školství v duchu osvíceném, ale se zřejmými záměry germanisačními, r. 1776 reorganisována byla gymnasia. Tyto pokusy pak císař Josef II., vyznavač osvíceného absolutismu v politice a svobodomysl-

né humanity v životě, proměnil v důsledný a jednotný systém vládní a doplnil je řadou činů, znamenajících společenský převrat v říši. Roku 1781 zrušil nevolnictví, aniž přece sáhl na samu instituci poddanství, a stanovil katastrem soukromý majetek pozemkový; téhož roku dal tolerančním patentem národům, dovoliv hlásiti se k církvi augšpurské i reformované, náboženskou svobodu, o jejíž zvýšení pracoval úsilovně jak snahami o vzájemnou snášelivost ve věcech víry, tak soustavným potlačováním hmotné i duševní moci kněžské a církevní; rušení klášterů, zřízení generálních seminářů, založení náboženského fondu byly hlavní projevy tohoto vládního osvícenství, které strohostí při provádění uráželo lidové city a chovalo se nešetrně k uměleckým a vůbec kulturním památkám. Tak buďoval na místě starého Rakouska protireformačního, kde církev ovládala stát a občas šlechta panovníka, moderní, absolutistickou říši v duchu nového názoru politického, podle něhož svrchovaný a neomezený vladař měl sloužiti hmotnému i mravnímu blahobytu veškerého duševně osvobozeného obyvatelstva, pojeného v nerozbornou jednotu uniformitou vládní i jazykovou. Tato pronikavá přeměna stavovského a feudálního státu, který zachovával značnou měrou v duchu tradic autonomii zemí, v centralistickou a byrokratickou říši, znající jediný jazyk státní a jedinou formu vládní, znamenala pro Rakousko dějinný pokrok, shodující se s názorem nejlepších duchů současných, pro země koruny svatováclavské byl to však skutečný »konec samostatnosti české«, zpečetěný již zrušením České kanceláře r. 1749; dočasná restaurace státoprávních poměrů neodstranila přece centralismu, postupujícího vítězně. Převratty tyto daly hospodářské, společenské a mravní podmínky pro národní obrození, které však vznikalo z tendencí, protilehlých vládní soustavě josefinského Rakouska. Obrození sotva by bylo nastalo v lidu hmotně a mravně ujařmeném a mezi duchy, spoutanými vnější auktoritou. Současně vzbudily centralisující germanisace a protihistorický byrokratismus příkrý odpor u šlechty jakožto nositelky vědomí státoprávního i u jiných vzácných, ale nadšených milovníků národního jazyka českého hlavně z kruhů kněžských, zachovávajících tradice Balbínovy. Z této historické a národní reakce protijosefinské se živí od let 70. česká myšlenka obrozenecká.

Za doby Leopolda II. a Františka II. nenadešly po žádné stránce hlubší změny, jak očekáváno; naopak postupný pokrok zastaven válkami francouzskými a napoleonskými, které duševně znepokojovaly a hmotně vyčerpávaly všechny vrstvy oby-

vatelstva. Samostatný stát český zmizel jako pouhá provincie v nově ustaveném dědičném císařství rakouském; ani šlechta, ani občanstvo nemohly čeliti zachovávanému absolutismu státnímu, jenž se obrnil ostrážitou a přísnou soustavou policejní, vládnoucí zvláště silnou mocí censurní; těžko doléhal na národy tlak zmohutnělé byrokracie. Jmění občanů, povážlivě ztenčené osudným úpadkem státním, zvelebovalo se hlavně rozkvětem průmyslu továrního, jež stát podporoval stejně jako pokrok technický; i školy střední se značně zdokonalily. V jediném oboru se zdálo, že si národové rakouští oddechují: ve věku, kdy jak francouzská revoluce, tak války napoleonské posílily všude za hranicemi vědomí národní, odhodlávala se vláda vídeňská, třebaže sama čistě německá a neopouštějící germanisační centralismus, k ústupkům nacionálním a jazykovým.

Jazykové probuzení jakožto reakce proti úsilí germanisačnímu. Za neúčinnější prostředek státní centralisace a uniformity pokládal osvícenský josefinismus jednotný jazyk v říši. V němčině viděl nejen jazyk moderní, shodný s živou skutečností větší měrou než jednotlivé řeči národní, spiaté s historickými celky zemí, nýbrž i výraz politické přítomnosti, stavějící se v odpor proti církevní latině, jež vyznačovala svrchovanost církevní. Tak vstupuje v údobí Josefově na jeviště kulturní dvojí boj jazykový: boj němčiny jakožto centralistické řeči říšské s národními jazyky zemskými a boj němčiny jakožto svrchované řeči státní s církevní latinou. Ještě za vlády Marie Terezie s organizací školství obecného r. 1774 zavedena byla němčina jakožto jediný jazyk do škol a úřadů; také na universitě nahradila latinu němčina jako předmět učební. Císař Josef II. pak prohlašuje r. 1780 znalost němčiny za podmínku přijetí do škol latinských, r. 1781 ustanovuje němčinu za jediný říšský jazyk, r. 1787 činí způsobilost řemeslnickou i požívání stipendií závislými na znalosti němčiny; snahy jeho se potkávají nejprve v kruzích učenec-kých a politických s pevnou důvěrou. Zejména ve školách jeví se postup germanisace a ve vědecké literatuře, sloužící ideám osvícenským, úspěšně zatlačuje němčina latinu.

Ale současně dostavuje se odpor neméně silný. Politické živly, jež potíraly Josefovou centralisaci, protihistorickou jeho politiku a proticírkevní jeho tendence, vzpíraly se i centralisační germanisaci: byla to feudální vlastenecká šlechta a konservativní duchovenstvo. Mocněji než kdy jindy přihlásilo se o slovo též skryté uvědomění vlastenecké, které v době nejhlubšího úpadku českého jazyka a národnosti ústy B. Balbína,

Pešiny z Čechorodu a vладыky Frozína domáhalo se svých práv. Tradice ta se zachovala živě v katolicky pravověrném kněžstvu řádovém a byla posílena jeho odporem proti josefinství, které přinášelo s osvícenstvím také germanisaci. Zosobněním těchto snah byl vlastenecký učitel druhého pokolení buditelského, matematik pražské university, Stanislav V y d r a (1741—1802), člen Tovaryšstva Ježíšova; proti osvícenským a zároveň germanisátorským profesorům vysokého učení pražského působil na posluchačstvo v duchu horlivého českosti pobělohorského, a proto mužové, jako Jungmann neb Jan Nejedly, vzhlíželi k ušlechtilému knězi, který jim slul »cordatus Bohemus«, jako ke vzoru vlastenectví. Národní cítění, sloučené v rázovitý celek se selským vědomím, katolickou nábožností a patriarchální loyality, mluví zvláště důrazně z jadrných »Pamětí« (1770—1816, vyd. J. Skopec 1907 a násl.) »sprostného a starožitého« odpůrce osvícenství, rychtáře milčického F r a n t i š k a V a v á k a (1741—1816). Jiný odstín českosti, národně i jazykově uvědomělého, ale protikatolicky vyhrčeného poznáváme z rozsáhlých rukopisných »Zápisů« urozeného důstojníka J a n a J e n í k a z B r a t ř i c (1756—1845), kulturně velmi hodnotných. Takto tři typičtí představitelé různých stavů, kněz-učenec, selský písmák a šlechtic-vojín, ukazují k intenzitě českého myšlení a cítění při nárazu josefínské germanisace a zároveň k možnostem vzdorovati hrozivému nebezpečí a to jazykem, láskou k vlasti, hrdostí na národní minulost.

Jiné podpory se dostalo českému hnutí ze Slovenska, kde se od dob Krmanových a Bělových s biblickou a kancionálovou tradicí českobratrskou udržovala věrná úcta a láska k jazyku českému a »slovanskému«, vzdorující dlouho separatistickým náběhům a pokusům, které se daly zvláště v táboře katolickém. Po vydání Tolerančního patentu, jenž na Slovensku tyto jazykové snahy evangelíků ještě posílil, zakotvili někteří stoupeneci jejich i v Čechách.

Praktické potřeby, právě v duchu osvícenského uvědomování a osvobozování lidového, často, byť mimo nadání, přispívaly k šíření a podpoře jazyka národního: nové školství mimoděk sílilo jazykové vědomí; náboženská literatura, psaná v duchu osvícenské snášlivosti, i brožurkové písemnictví, šířící mravní hnutí reformní, sahaly k českému slovu, chtějíce nabýti největšího rozšíření mezi lidem; josefínské duchovenstvo klonilo se často z odporu k církevní latině k užívání řeči lidové. Snahy ty vynucovaly si na vládě vnější ústupky, když již za císaře

Josefa zřízeny české stolice pro pastýřské bohosloví na univerzitách v Praze a Olomouci dvorní dekret z 28. října 1791 ustavil stolicí českého jazyka a české literatury na pražské universitě, a 13. března 1793 zahájil tu přednášky nově jmenovaný profesor František Martin Pelcl; podobná katedra zřízena i na lyceu v Olomouci r. 1815. Na Slovensku již r. 1803 vznikla v Prešpurku stolice české řeči a literatury.

Snaha o uhájení a rozšíření českého jazyka, rozumový i citový odpor proti vládní germanisaci, vědomí dějinné slávy českého jazyka, praktický smysl pro nutnost národní řeči v životě veřejném, první záblesky uvědomění slovanského, občas i plemenná nenávisť k Němcům — to vše vrací se opětovně v rozsáhlé řadě t. zv. o b r a n j a z y k a č e s k é h o, které vzbuzeny nejrůznějšími popudy vnějšími, vyplňují poslední třicetiletí XVIII. věku. Vzorem a předlohou téměř všem jest Balbínova proslulá »Dissertatio apologetica pro lingua slavonica, praecipue bohemica«. Nejdůležitější z obran těch následují chronologicky takto: hraběte Františka Kinského »Erinnerung über einen wichtigen Gegenstand« (1773); Františka Martina Pelcla »Předmluva k laskavému čtenáři« při vydání příhod Václava Vratislava z Mitrovic (1777); Moravana Jana Aloise Hankeho »Empfehlung der böhmischen Sprache und Literatur« (1783); Karla Hynka Tháma »Obrana jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům« (1783); Slováků Jana Hrdličky stať »Vznešenost řeči české neb vůbec slovenské« v báňskobystřických »Starých novinách« (1785) a Jana Rulíka »Sláva a výbornost jazyka českého« (1792).

Úpadek českého jazyka, kterému čelilo obrození národní, jevil se nejen extensivně, nýbrž i intensivně. Již české knihy z konce XVII. století psány jsou ubohým jazykem, nesprávným jak mluvnický, tak slohově; ubýváním souvislosti literární, ztrátou styku s živou řečí lidovou, nedostatkem dobrých děl starých, chybností mluvnic a nedostatkem slovníků se stav ten ve věku XVIII. ještě zhoršoval. Když pak proniklo i k nám opožděně i z ciziny nezřízené novotaření a brusičství mluvnické spolu s často pochybenými snahami o zjednodušení a zlepšení pravopisu, nastala přímo jazyková anarchie. Vedle krajních vulgarismů zavádějí lžigramatikové neústrojně, nově vynalezené a vyumělkované stvůry tvaroslovné; vedle otrockých nápodobenin cizích tvarů a složenin vnucují násilně jazyka své dobrodružné nápady, založené na úplném nepochopení jazyka i mluvnickví. Nejvýstředněji si počínali v té příčině, žijíce mimo oblast českého jazyka, učitel novoměstské terezián-

ské akademie vojenské, Jan Václav Pohl (1740—1790) ve dvou dílech »Grammatica linguae bohemicae oder die böhmische Sprachkunst« (1756) a »Pravopisnost řeči české, ředlně založená, též i důkazmi obráněná« (1786), i vídeňský piarista Maxmilian Šimek (1748—1798) v »Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur« (1785). Proti všem těmto puristickým, novotářským pokusům pozvedl svůj hlas první vědecký gramatik český, Josef Dobrovský.

Vedle teorie Dobrovského bránila těmto snahám i hojná praxe literární, v lidovém písemnictví a novinářství, v divadelních pokusech ochotnických, v prstonárodních i umělých pokusech veršovníckých. Zvláště významné dílo vykonali tu vydavatelé starší slovesnosti domácí, kteří pocházeli hlavně z' kruhů filologů a historiků, dobře znalých jazykového vývoje. Aby získána byla slovesná spojitost, obrácen byl zřetel k českému písemnictví doby Veleslavínovy; jazyk jeho stal se pro dobu osvícenskou kanonickým, sloh jeho pokládán byl všeobecně za vzor, staré památky z tohoto období nejčastěji byly vydávány a popularisovány, překlad bible byl revidován v duchu písemnictví doby Veleslavínovy. V této době, jejíž zvláště významní představitelé úporně a tvrdošíjně hájili jazykový konservatismus, nechtějice ani o píd' ustoupiti od veleslavínských tradicí, provedl Josef Dobrovský praktický krok kupředu; místo nedůsledného a těžkopádného pravopisu bratrského, zavedl přes odpor četných spisovatelů pravopis analogický.

Osvícenský názor světový doby Josefovy. Císař Josef II., vyprostiv stát z moci církevní, dal zřetelný výraz názoru své doby, jejíž nazýváme osvícenstvím. Stol. XVIII. provádí v Anglii, ve Francii a Německu, zemích nespoutaných hmotně i mravně, jako bylo Rakousko toho času, důsledně veliký odkaz renesance, která osvobodila jednotlivce od středověkého názoru nadsmyslného a života asketického. Kdežto však hnutí renesanční stále v krásné souměrnosti mělo na zřeteli celistvého člověka s jeho citem a vůlí, vášní a fantasií, rozumem i srdcem, XVIII. století v krajní jednostrannosti tíhlo hlavně k osvobození a rozvíti střízlivého a průměrného rozumu lidského. Duchovní práce osvícenství záležela spíše v přísné kritické revisi veškerých vědeckých poznatků a společenských zřízení se stanoviska zdravého organisovaného rozumu, než v samostatném vytvoření celistvého a smělého názoru světového, které by objal veškerého vnitřního i vnějšího člověka. Tato revise stihla především náboženství, jehož prameny, orgány i instituce podrobeny byly ostré kritice, jež u nejsmělejších duchů

otrásla nejen tradicí, biblí a historickým křesťanstvím, nýbrž i zjeveným náboženstvím vůbec a jež v společnosti spolupracovala k náboženské snáselivosti; tu si zvláště horlivě počínaly společnosti Svobodných zednářů, osvícenským vzdělanstvím za vládní blahovůle podporované. Osvícenství, dařené přízní panovníkovou a šlechtickou, zahrnuje stav učenecký nebývalou vážností i společenskou hodnotou; dalo podnět k zakládání učených společností, velkých knihoven, vědeckých sbírek: věda, opořená svou novou mocí, nastoupila místo náboženství. Osvícenská ta věda vynikala znamenitou řadou předností: neústupnou láskou k pravdě, pečlivostí a neúnavností badání, úzkostlivou úctou k drobnému detailu, bystrým kriticismem a darem kombinačním, stálým zřetelem k praktickým potřebám života. Nebyla však bez hrubých nedostatků: neměla síly vědecké syntese a mohutnější koncepce, nerozuměla naprosto zákonu vývoje a pohlížela proto na dějiny nesprávně a pojatě, přeceňovala logický důkaz na úkor vědeckého experimentu, dávala se praktickým svým smyslem sváděti k ploché teleologii a mechanické účelnosti. Tyto vady osvícenství, zřejmé ve vědeckých jeho snahách, jeví se dvojnásobně zřetelně v poměru osvícenství k umění. Doba osvícenská neměla smyslu pro staré památky umělecké a rušila je tedy vůbec neb adaptovala je se suchou střízlivostí. Zakrnlá její fantasie a nedostatečně vyvinutý její cit nestačily k vytvoření velkých děl uměleckých; to, co stvořeno jest dobou osvícenskou v umění, ať výtvarném ať slovesném, jest dílem povzneseného a disciplinovaného rozumu, který je schopen duchaplného vtípu, vyrovnané gracie; namnoze jest to půvabná a sladká, ale jednostranná a nepůvodní úprava a stilisace nehistoricky pochopeného umění antického; vedle toho proniká vkus rokokový, přeceňující půvabnou zdobnost a vzdušnou lehkost na úkor pevné stavby a obsahové důsaznosti uměleckých výtvorů. Úlomkovité pokusy české o krásnou literaturu, překračující jenom zřídka okruh lidovosti, trpí v této době ve zvýšené míře všemi vadami umění doby osvícenské, nevykazující jeho předností.

Vědecké organizace v Čechách ve službě osvícenství. Zvýšená vážnost a moc učeneckého stavu v době osvícenské dodává zvláštního lesku starším organizacím vědeckým, jež se vymaňují z područí církve, a vede k zakládání organizací nových. K onomu ukazuje nový rozkvět universitního studia v Praze, o tomto svědčí nově zřízená Učená společnost.

Pražská universita, od reorganizace za Ferdinanda III. semeníště protireformačních snah v Čechách, stojí do zrušení je-

suitského řádu ve službách krajní orthodoxy církevní a nemůže ani v době Josefově strážiti theologického jha, daného celou organizací; jenom v oboru matematiky a fysiky se pracuje vědecky v duchu novějších metod badatelských. Teprve když r. 1784 filosofické studium bylo rozšířeno na tři ročníky, když zřízena řada nových stolic, když zmodernisován postup studia, a zejména, když filosofie učiněna průpravou dalšího postupu studijního, fakulta filosofická zaujala významné místo a záhy se oddala proudům osvícenským, přicházejícím z ciziny, přiklánějíc se vždy více ke krasoduchému pěstování filosofie, etiky a rokokové i klasické poesie. Současně nabyla lesku i fakulta právnická, postupující v duchu protihistorického práva přirozeného, liberálního absolutismu a centralisující byrokracie.

Tři z profesorů filosofické fakulty, kde rychle přibývalo učitelů světských, měli zvláštní vliv na duševní vývoj inteligence v Čechách. Jsou to K. J. Seibt, Ign. Cornova a A. G. Meiszner. Lužičan Karel Jindřich Seibt (1735—1806), krasoduchý a nepůvodní hlasatel moderní osvícenské etiky, pedagogiky a kallobiotiky, budil v posluchačstvu lásku k básnictví a ukazoval k novým vzorům poetickým. Ignác Cornova (1740—1822), patetický veršovec, milovník antických klasiků a krasoduchý historik, ve spisech řečnických parádních, prodšených svrchovanou snášelivostí, popularisoval české dějiny v duchu vlasteneckém a osvícenském; přeložil do němčiny Stránského »Respublica«, přispěl k popularitě Jaroslava ze Šternberka, rostoucí pak za české romantiky, oslavoval balbínovsky humanistu Bohuslava z Lobkovic. Sasík Aug. Gottl. Meiszner (1753—1807), okouzlující a výmluvný básník a povídkář wielandovského směru, se stal v Praze elegantním, vtipným mluvčím »filosofie gracií«. V Seibtových i v Meisznerových pracích hlásí se však chvílemi i národní uvědomění německé namnoze v duchu oficiálního josefinismu vídeňského.

Zápas o ně byl vybojován v lůně nejvýznamnější osvícenské organizace, České společnosti učené. Již v r. 1746—1751 učiněn byl v Olomouci pokus vytvořiti středisko osvícenských snah vědeckých v »Societas Incognitorum«, jež, vedena Josefem sv. p. Petraschem (1714—1772), vydávala kritický časopis »Monatliche Auszüge alt- und neuer gelehrten Sachen« (1747—1748) v duchu německém bez uvědomění krajového a národního. O dvacet let později založena byla v Praze v doplnění akademického vzdělání universitního, součinností učenců, vycházejících z klášterů i svobodomyšlné šlechty, v souvislosti s hnutím Svobodných zednářů, šířícím se v Rakousku, v duchu

osvícenské vědy, avšak částečně v reakci proti vídeňskému germanisujícímu a protitradičnímu osvětenství, vedenému Josefem Sonnenfelsem, v Praze r. 1774 »Soukromá společnost učená« jazyka německého, ale smýšlení českého. Jejím volným orgánem byl první vědecký časopis v Čechách »Prager Gelehrte Nachrichten« (1771—1772), jehož se vedle vydavatele Löpra zvláště účastnili F. M. Pelcl a Ignác rytíř Born (1741—1791). Tento geolog byl vlastním zakladatelem »Soukromé učené společnosti«, a za jeho vlivu původně tíhla k studiu přírodovědeckému a veřejné agitaci osvícenské; vlivem šlechtických činitelů a historických badatelů, zv. Dobnera, Voigta a Durycha převládly dosti brzy v ní snahy dějepisecké a vlastivědné. R. 1783 povýšena byla na společnost veřejnou, jakožto *Societas Scientiarum Bohemica* (Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften), od doby Leopolda II. (1790) sluje Společnosti královskou. Čím dále tím pronikavěji jeví se v České společnosti učené rozhodné osvětenství, mocnější vliv zahraničních směrů vědeckých, silná účast vlastenecké šlechty a vítězství věd historických nad vědami přírodními; Jos. Dobrovský vtiskuje jí svou názorovou pečeť. O tom svědčí nejen jména členů, mezi nimiž najdou se téměř všickni vynikající vědečtí pracovníci té doby, ale i roční pojednání (Abhandlungen), jež vydává Společnost od r. 1775.

(Dějiny Učené společnosti napsal Josef Kalousek »Dějiny Král. české společnosti nauk« 1885; o počátcích jejich Josef Hanuš v ČČH. 1908, Arnošt Kraus »Pražské časopisy 1770—1774«, 1909, Jan Strakoš »Počátky obrozeneckého historismu v pražských časopisech a M. A. Voigt« 1929, i diskuse mezi Ottou Seydlem a Alb. Pražákem v N. Vědě 1932—1934 a k ní nová stať Krausova v ČČH. 1936.)

2. Osvícenský dějepis ve službě národního obrození.

Naukové snahy XVII. věku i první půle XVIII. stol. neseny byly jednak směrem polyhistorickým, objímajícím povrchně a nekriticky nejrůznější obory vědní, jednak zálibou mechanického sběratelství, jež zejména všímalo si předmětů a poznatků, náležejících minulosti — většina naukových děl té doby náleží dějepisů, jenž však jen výjimečně se povznášejí nad kronikářství bez soudnosti a nad hromadění materiálu bez soustavy. Teprve na samém sklonku XVII. stol. vyšel ve Francii obrodný podnět z benediktinské kongregace sv. Maura, v jehož čelo se postaví učený vydavatel akt benediktinských, Jean Mabillon: badatelé tito, kteří se stávají zakladateli novodobé paleografie a diplo-

matiky, vynášejí z knihoven a archivů mnoho pramenů a podrobují je vědecké kritice, i když zůstávají namnoze věrni stanovisku protireformačnímu. Ve stopách této reformy i věda osvícenská vycítila metodicky potřebu odbornictví, čelíc tak zastaralé polyhistorii, prohlásila nutnost přesné kritiky pramenů, všeobecného rozhledu, důkladného srovnávání; majíc nedůvěru ke smělym a nezdůvodněným hypotésám, omezovala se raději na vyčerpající rozbor jedné otázky, k jejímuž řešení užívala výsledků hojně pěstovaných věd pomocných; ráda otrásala oblíbenými starými auktoritami, ale dala se často zlákat na scestí moderními osvícenskými teoriemi právními a státními; Montesquieu ji naučil uvažovati o souvislosti zákonů a řádů společenských s podmínkami přírodními i národními. Na rozlání vlivu školy maurinské a osvícenské filosofie dějin stojí české dějepisectví stol. XVIII. po stránce metodické; oba tyto dva směry se v jeho dílech kříží.

Názorově můžeme v něm rozeznávati dvě odlišné skupiny. První, navazující namnoze na tradice balbínovské a související s historickým dílem benediktinských učenců, vedena jest snahou obranně národní a chce poznáním i výkladem minulosti vyzbrojiti národ k obrozenskému uvědomění: vedle kritického Dobnera tu stojí nadšený Voigt, v oboru literární historie i filologie F. Durych a Fr. F. Procházka, Druhou skupinu ztělesňuje nejskvěleji a nejplněji Dobrovský; výhradní láska k pravdě nesnáší ohledů buditelky tendenčních, a úsilí revisionistické se obrací co nejpříkřeji s krajní nedůvěrou proti tradici dosavadní, historická kritičnost se tu zvrhá namnoze v hyperkriticismus. Díla těchto historiků, psaná německy, neb u příslušníků staršího školení a u germanofobských buditelů latinsky a jen ve výjimečných případech česky za účelem popularisačním, náleží v obor dějezpytné kritiky, pomocných věd, hlavně literárního dějepisu, bibliografie, knihovnictví, topografie, numismatiky, genealogie, archeologie, a ukazují tak k novému druhu vědeckému, jehož kořeny leží v této době, k vlastivědě. (O historiografii tohoto období viz stať Jos. Hanuše v ČČH. 1909, o světových podmínkách i souvislostech Jos. Šusta »Dějepisectví« 1933.)

Řadu osvícenských dějepisců předcházejí čtyři učenci, stojící na pomezí historiografie protireformační a vědy osvícenské. Benediktini způsobu maurinského Magdoald Ziegelbauer (1689—1750) a Bonaventura Josef Pitter (1708—1764) chystali dílo »*Scriptores rerum Bohemicarum et Moravicarum*« a pak diplomatář. Kritickým

důmyslem nad ně vynikl augustinián P. Athanasius a Sto Josepho vl. Eliáš Sandrich (1709—1772), který jmenovitě v studiích o nejstarších dějinách českých a jejich pramenech se prokázal bystrým dějezcem. Jesuita František Pubička (1722—1807) podal málo soudnou a původní »Chronologische Geschichte Böhmens« (1771—1801) v XI sv., sahajících k r. 1618), podporovanou stavou českými.

Nejskvělejším představitelem osvícenského dějezpytu českého byl Gelasius Dobner (1719—1790), rektor piaristické koleje pražské, získaný pro badání o českých dějinách biskupem A. V. v ryt. Vokounem, žákem Pittrovým. Hlavním jeho dílem jsou »Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum« (1761—1786 v VI sv., postupujících k r. 1198, vydání to Jevinova (Victorina a St. Croce) překladu Hájkovy kroniky, opatřené neobyčejně bohatými a důkladnými poznámkami kritickými. Poznámky ty, svědčící o podrobném studiu pramenů domácích i cizích, o širokém vzdělání historickém, zejména však o daru nelitostné břitké kritiky dějezpytné, občas však i o pravé osvícenské neschopnosti vmyslíti se do minulosti a vystopovati linii vývojovou, byly hrdelním orotelem auktority Hájkovy a východiskem nového názoru na českou minulost; stoupenci protireformačního dějepisu, V. Duchovský, Fr. Pubička, marně hájili auktority Hájkovy; budoucnost ústy Palackého dala za pravdu Dobnerovi. Na vědecké výši stojí obšírná řada Dobnerových monografií, zabývajících se zvláště nejstaršími dějinami českými a dobou cyrilometodějskou, tu trvale odstranil názory Bílejovského, dokazoval správně větší stáří hlaholice než cyrilice a vliv bible staroslověnské na staročeský překlad biblický, ale mýlil se v nepravosti legendy Kristianovy a ve stáří zakládací listiny břevnovské. Zároveň s Dobrovským zastupuje vůči středověkým legendám strohé stanovisko osvícenské nechápavosti. Jeho »Monumenta historica Bohemiae nusquam antehaedita« (1764—1785 v VI sv.) pohřešují však dostatečné průpravy paleografické a diplomatické. (O Dobnerovi Jos. Hanuš v ČČH. 1909, o jeho pozůstalosti J. V. Šimák v ČČM. 1901, autobiografii jeho v ČČH. 1917 vydal Jos. Hanuš.)

Kolem Dobnera se kupí četní pěstitelé historie i jejich věd pomocných. Jako Dobner přihlédají se zvláštní zálibou k nejstarším dějinám českým; jako Dobner snaží se předmět svůj ovládnouti kriticky, odpírajíce namnoze starým auktoritám; jako Dobner od přehodnocení Hájka vycházejí často od dopl-

ňování a opravování Balbínovy hojné sbírky kulturního materiálu, »Bohemica docta«, jež tehdy nalézá v P. Candidovi a St. Theresia a v K. R. Ungarovi dva znepřátelené vydavatele, v M. A. Voigtovi i Fr. M. Pelclovi dva učené pokračovatele a v Janu Rulíkovi popularisačního zpracovatele.

Vlastním žákem Dobnerovým byl jeho řádový bratr Mikuláš Adaukt Voigt (1733—1787), vicerektor piaristický a profesor všeobecného dějepisu na vídeňské universitě. Uveden, ač rodem Němec, Dobnerem do studia české minulosti, stane v popředí vlastivědných učenců, kteří působili v »Učené společnosti« a vedle revue »Prager Gelehrte Nachrichten« také v »Abhandlungen« této naukové organisace. Ale brzy se odlišil od pravých osvícenců a zavrhnuv ducha vídeňského josefinismu, se stává vyznavačem obranného a buditelského vlastenečství balbínovského, které mu hovoří také stanoviskem přísně katolickým; se souhlasem s Balbínem staví i Voigt humanismus na vrchol českého vývoje slovesného a pro českou reformaci valného porozumění nemá. V základním díle »Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen« (1771—1774 a 1787) se stal tvůrcem vědecké numismatiky české; pro vývoj myšlenky obrozenské mají však větší význam jeho práce literárně historické, pokračující ve stopách Balbínovy »Bohemia docta«: »Effigies virorum eruditorum« (1773, 1775, ve II sv., něm. překl. od Borna, později Voigtův spolupracovník Pelcl doplnil na IV d.) a slovník »Acta litteraria Bohemiae et Moraviae« (1774 a 1783 ve II sv.). Pokus o montesquieuovský výklad vývoje českého zákonodárství od nejstarších dob do XVII. stol., »Über den Geist der böhmischen Gesetze in den verschiedenen Zeitaltern« (1788), ztroskotál. Ale vliv Voigtův na mladší pokolení buditelské byl nesporný, ano i mezi klasicisty a časnými romantiky českými můžeme sledovati vědomé pokračování ve Voigtově balbínovském úsilí postavit historismus do služeb obrození národního. (Srv. monografii Jos. Hanuše, »M. A. Voigt, český buditel a historik« 1910 a zvl. Jana Strakoše »Počátky obrozenského historismu v pražských časopisech a M. A. Voigt« 1929.)

Třetí a nejmladší z družiny historiků v řádu piaristickém, pracující v balbínovské vlastivědě, byl Jaroslav Schaller 1738—1809), zakladatel vědeckého českého místopisu díly »Topographie des Königreiches Böhmen« (1782—1792 v XVI. sv.) a »Beschreibung der Haupt-

st a d t P r a g « (1794—1797 ve IV. sv.), spočívajícími na vlastním neúnavném studiu i na pomoci předních odborníků.

K vlastivědcům těm se druží dva pražští premonstráti K. R. Ungar a J. B. Dlabač a ze starší generace laik K. J. Biener z Bienenberka. Karel Rafael Ungar (1743—1807), původem Němec, knihovník strahovský a správce knihovny klementinské, jest vlastním duchovním otcem nynější pražské universitní knihovny, kterou na základě znamenité knižnice jezuitské z knižních pokladů klášterních, z trosek bibliotéky karolinské a z cenných darů šlechtických sestavil, urovnal, zkatologisoval. Osvícený duch horlivého člena Učené Společnosti a literárně historického přispívatele jejích »Pojednání«, který knih, pokládaných za kacířské, neničí, nýbrž je oddaně miluje a zpytavě studuje, mluví i z jeho zlomkovité »Allgemeine böhmische Bibliothek« (1786).

Jan Bohumír Dlabač (1758—1820), knihovník a archivář na Strahově, nejstarší novočeský veršovec a to nejen příležitostný, ale i nábožensky rozjímavý (v. n.), se osvědčil kromě literárně dějepisných prací o starém českém novinářství a o pozdním humanismu hlavně jako dějepisec výtvarného umění u nás, kde se přehledným »Allgemeines historisches Künstlerlexikon für Böhmen« (1815 ve IV sv.) stal průkopníkem.

Karel Josef Biener z Bienenberka (1731—1798), krajský hejtman královéhradecký, věnoval své dílo »Versuch über einige merkwürdige Altertümer in Königreich Böhmen« (1778—1785) studiu archeologie a starožitností.

Na Moravě a ve Slezsku vznikala, po kratičkém náběhu družiny Petraschovy z osvícenského pěstování vědy historické s pomocnými jejími větvemi a z organisovaného sběratelství uvědomělá vlastivěda jenom velmi pomalu; zcela výjimečně se tu družily k vlastenectví teritoriálnímu také uvědomění národní a hrdost na minulost historickou. Nebylo tu uvědomělé šlechty státoprávní, která by podporovala podobné snahy, vyjmouc leda pokrok hospodářský; olomoučtí arcibiskupové neměli porozumění pro kulturní povznesení země a lidu; olomoucká universita a stavovská akademie, do Brna dočasně přenesené, zvolna zkomíraly, až z nich zbylo v Olomouci pouze lyceum rázu středoškolského; Brno vůbec nedbalo, až na starobrněnský konvent augustiniánský, vyššího duchovního života. Dočasně pobyt Dobrovského na Hradisku působil podnětně, ano i organizačně. K jeho přátelům náleželi zvláště vlastivědci Monse a Schwoy.

Josef Vratislav šl. Monse (1733—1793), rodák novoměstský, byl advokátem, pak profesorem právnické fakulty v Olomouci a v Brně. Historii kulturní a právní v duchu krajního osvícenství slouží jeho spisy, částečně pokračující ve stopách Středovského: dějiny moravských biskupů. »Infula edoctae Moraviae« (1779), a zvláště studie o starém moravském právu v duchu josefinském, »Jura primaeva Moraviae« (1781), »Versuch einer kurzgefassten politischen Landesgeschichte Mährens« (1785—1788 ve II sv.) a vlastivědný sborník »Mährisches Magazin« (1785—1788), v duchu Dobrovského. Zajímavě od osvícenského vzdělavatelství lidu dospěl k zájmu o prstonárodní kulturu, jmenovitě o píseň.

František Josef Schwoy (1742—1806), úředník die-trichsteinský, založil dílem »Topographie von Mähren« (III d. 1793—1794), moravský místopis, jako byl učinil Schaller v Čechách.

Chladnější poměr zaujímal Dobrovský k jiným dvěma učným Moravanům, O. Steinbachovi z Kranichštejna a J. A. Hankemu z Hankenštejna.

Otto Steinbach z Kranichštejna (1751—1791), žďárský opat cistercký, pracoval populárně a osvícensky v dějinách zemských, uveřejnil diplomatář svého kláštera a pojal v charakteristickém díle »Versuch einer Geschichte der alten und der neuen Toleranz in Königreich Böhmen und Markgraftum Mähren« (1785) české i moravské dějiny s jednostranného hlediska osvícenské snášlivosti.

Jan Alois Hanke z Hankenštejna (1751—1806), bibliotékař olomoucké knihovny universitní, sledoval v hojných spisech, na př. v »Bibliothek der mährischen Staatskunde« (1786) cíle humanitné praktické v duchu moravského vlastenectví a vlídného lidumilství, jemuž snažil se prospěti též několika skromnými pracičkami, česky psanými. Vydal i nepatrný sborník slavistický »Slavenka für die slavische Geschichte« (1804), ale hlavně se zasloužil zmíněnou obranou jazyka českého.

Jan Petr Cerroni (1753—1826), moravsko-slezský guberniální sekretář v Brně, podnikl kritický výzkum Moravy opřený o hojnou činnost sběratelskou. Leč jeho díla, z nichž studie genealogické a literárně knihopisná, mnohosvazková sbírka »Bohemia litterata« jsou nejdůležitější, zůstala v rukopise.

Leopold Šeršník (1747—1814), jesuita, po zrušení řádu gymnasijsní profesor a prefekt v Těšíně, sloužil slezské vlastivědě spíše jako sběratel než spisy kulturně dějepisnými, z nichž »*Nachrichten von Schriftstellern und Künstlern aus dem Teschner Fürstentume*« (1812) posud zcela nepozbyly ceny.

Osvícenští tito dějepiscové náleží vlastně jen do dějin české vědy; předmět i duch naukové jejich práce jest český, piší však latinsky nebo německy; literární historie česká všímá si jich hlavně potud, pokud v jejich dílech jeví se idee našeho obrození národního. Teprve následující pokolení činí svým pracovním programem vědu českou duchem i jazykem; přechodem k ní jsou vědečtí spisovatelé, kteří práce tendence naukové psali sice německy, ale knihy vědecky populární již česky. Mezi historiky k nim náleží F. M. Pelcl, mezi literárními dějepisci F. F. Procházka.

František Martin Pelcl (nar. 11. listopadu 1734 v Rychnově na Kněžnou, zemř. 24. února 1801 v Praze) byl dlouholetým vychovatelem v rodinách šlechtických hl. u Nosticů, střediska to osvícenské kultury, ale i semeniště šlechtické oposice proti absolutismu Josefovu a jeho germanisačním a protitradičním snahám; vyjádřil smýšlení těchto kruhů výrazněji než kterýkoliv z druhů jeho, ale osvědčil při tom také povahovou a názorovou kolísavost. R. 1793 se stal profesorem řeči a literatury české na universitě v Praze. V Pelclově životě rozeznáváme dvě odlišné periody s mezníkem r. 1790. V prvním období Pelcl jest takřka příslovečným josefinistou: elegantním aristokratem, krasoduchým osvícencem, cizomilným eklektikem, kritickým historikem, jenž zapomíná svou mateřštinu a věří v její brzký zánik; charakteristickým pomníkem tohoto nazírání, shodného s míněným vídeňských centralistů a zvl. jejich dočasného pražského vůdce J. A. Rieggra, byl Pelclův spis »*Geschichte der Deutschen und ihrer Sprache in Böhmen*« (1788 a 1790). Tehdy Pelcl zpracuje k didaktickým účelům »*Kurz gefasste Geschichte der Böhmen*« (1774, 1779, 1782), jdoucí až do konce vlády Marie Terezie; jest to duchaplná, ne vždy kritická kompilace pramenů domácích s tendencí vlasteneckou a osvícenskou. Tehdy v duchu osvícenského učeneckého dějepisu a k prospěchu literární historie skládá spis »*Böhmische, mährische und schlesische Schriftsteller aus dem Orden der Jesuiten*« (1786). Tehdy se pokouší se zdarem o dvě dějepisné monografie: »*Kaiser Karl der Vierte*« (1780 a

1781 ve II sv.) a »Lebensgeschichte des König Wenzeslaus« (1788—1790) ve II sv.), jež jasný výklad, založený na pramenném studiu, spojují s vřelostí tónu obraného, jmenovitě ve spíše druhém, kde přispěl Pelcl k odstranění četných protireformačních předsudků o době husitské. V l. 1783—1784 vydal s Dobrovským z názvem »Scriptores rerum bohemicarum« II sv. nejstarších latinských kronikářů českého středověku. Pelclovo auktorství některých jiných hl. státovědeckých prací historických jest pochybné. Ač již r. 1775 vydal Balbínovu nadšenou »Dissertatio apologetica« a r. 1777 k tisku připravil »Příhody Vratislava z Mitrovic«, přece se teprve po smrti císaře Josefa II. r. 1790, kdy nahlédl nesmyslnost a neúspěch germanisačního úsilí, rozhodl se pracovati pro český jazyk i český lid životně i literárně. Památkem tohoto obratu jsou Pelcovy t. zv. »Paměti« (vl. »Böhmische Chronik unter der Regierung des römischen Kaisers und Königs von Böhmen Josephus II.«, myšlené jako pokračování »Kurzgefaszte Geschichte«; přeložil a vydal roku 1931 Jan Pán, od něho i rozbor v ČČM. 1932), vedle stanoviska jeho šlechtických chleboďárců k císaři a vlasteneckého odporu k němčičteli proniká tu i malodušná podjatost klepařičího plebejce. Z tohoto druhého vlasteneckého období Pelclova života pochází kromě nadšené vstupní řeči na katedře universitní r. 1793, řadící se, stejně jako starší předmluva k »Příhodám« Mitrovicovým, mezi obrany jazyka českého a kromě mluvnického spisu »Grundsätze der böhm. Grammatik« (1795), vzešlého ze čtení universitních a spojujícího zřetele praktické s filologickými výzkumy Dobrovského, populárně psaná »Nová kronika česká« (1791—1796 o 3 d.; 4. díl, sahající do r. 1429 zůstal v rukopise). Toto Pelclovo závěrečné zpracování dějin českých značí jak v oboru dějezpytné kritiky a uceleném podání, tak v tendenci vlastenecké znamenitý pokrok proti dílu německému; Palacký chválí na díle spíše výpravnou formu proti badatelským pracím kritického dějezpytu dobnerovského. (Srv. Pelclův almanach gymnasia rychnovského, 1893, Jos. Vycpálek: »Fr. M. Pelcl«. Výr. zpráva gymn. v Rychnově 1893 a hl. Josef Hanuš, »Fr. M. Pelcl, český historik a buditel« 1914.)

František Faustín Procházka (nar. 13. ledna 1794 v Nové Pace, zemřel 2. prosince 1809 v Praze), kněz pavlánský, později direktor pražských gymnasií a správce universitní knihovny, byl ve vědě přítel i žák svého krajana Durycha. Odborná díla jeho, vycházející z Balbína a družící se ke spisům

Voigtovým, psána jsou v duchu přísného katolictví, s příměskou josefinismu duchaplnou latinou neb jasnou němčinou se snahou o podání pragmatické. Jsou to: »De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fati commentarius« (1782), literární to dějepis český s kulturním pozadím, sestavený podle století, a »Miscellaneen der böhmischen und mährischen Literatur« (1784 a 1785 ve III sv.), soubor literárně dějepisných článků, hlavně z oblasti humanismu. Jako historik slovesnosti nemá Procházka pochopení pro naši reformaci; činí latinské písemnictví humanistické středem české literatury; zajímavě přihlíží k formální stránce knih.

Hlavní buditelský význam Procházekův záleží v tom, že v literárních podnicích, určených lidu, důmyslně vytěžil výsledky biblické kritiky a jazykového studia své doby. O tom podává hlavně svědectví jeho revise textu biblického. Z podnětu císařovna arcibiskup pražský Ant. Petr hr. Příchovský uložil Procházce a Durychovi starost o lidové vydání Písma sv.; i jinde v Čechách a na Slovensku vycházejí v této toleranční době celé biblické neb novozákonní texty pro lid podle předlohy katolických i evangelických. Na základě textu nového vydání svatováclavské bible z r. 1771, ale při tom pomocí kritického srovnání s Vulgatou a důkladné revise jazykové, oba učení autoři vydali »Bibli českou, to jest celé Sváté Písmo« (1778—1780). Procházka práci stále zdokonaloval, přihlédaje po stránce věcné vydatně ke znění řeckému i soudobým racionalistickým výkladům Písma, po stránce pak formální ke vzorné bibli Kralické; výsledkem toho jsou »Písmo svátého Nového zákona« (1786) a »Bible česká, to jest celé Písmo starého i nového zákona« (1804, 1805 ve 2 sv.). Z bohatých svých vědomostí v oboru staré literatury české, těžil Procházka, vydávaje pro lid staré dobré spisy české podle příkladu Pelclova. Opatřoval je poučnými předmluvami, přibližoval jejich řeč i obsah potřebě časové a lidové, stavěje se tak v příkrý odpor k hledisku koniášovské protireformace. R. 1786 a 1787 vydal 14 staročeských děl, hl. spisy historické a cestopisné na př. Dalimila, Pulkavu, Prefáta a vzdělavatelné spisy Erasmovy. (Srv. monografii Josefa Hanuše, F. F. Procházka, český buditel a literární historik 1915 a Arna Nováka o předchůdcích Dobrovského v lit. dějepisu ve sborníku »Jos. Dobrovský« 1929.)

3. Osvícenský jazykozpyt a Josef Dobrovský.

Století XVIII. se stává v cizině i u nás kolébkou studia jazykovědného. Zprvu mají vrch normalisující snahy mluvnické, určující nehistoricky a protihistoricky přísná pravidla jazyku spisovnému, který považují ve vývoji za uzavřený, a vycházející v duchu osvícenství z přesné klasifikace zjevů jazykových, logického rozboru a rozumového výkladu řeči; proto se daří hlavně práce slovníkářská a studia tvaroslovná, pro něž se sestrojují pravidla. Pak vlivem rousseauovské záliby pro dávné doby dějinné i pro původní řeč lidovou hlásí se jednak historické studium jazykovědné, vedoucí k mluvnické srovnávací, jednak podrobnější studium nářečí, vedoucí k správnému pochopení jazyka spisovného. Klasifikační vloha i empirický smysl osvícenské jazykovědy se stávají blahodárnou protiváhou, t. zv. filologického mluvnického, které se často zvrhá v dobrodružné etymologisování. Rostoucí, zprvu spíše bohoslovný zájem o textovou kritiku bible obrací pozornost k starobylým jazykům i písmům, jimiž dochovány jsou originály i překlady bible; romantická záliba v dějinách se sdružuje s jazykozpytem a po způsobu humanistické filologie klasické, kvetoucí od XVI. věku, vytváří později novou vědu, filologii moderní, jež objímá veškerý život národní, pokud se obrátí v památkách jazykových i literárních. K životu hlásí se nové vědy, filologie germánská a filologie slovanská, jejichž pracovní program obsahuje mnohem více, než studium mluvnické; slavistika, povzbuzená Herderovým nadšeným úsudkem o povaze Slovanů i jeho prorockým slovem o jejich budoucím poslání v dějinách i posílená politickými i válečnickými úspěchy carské říše, spojuje s historií také jazykovědu. Pro naše probuzení filologie slovanská má význam neobyčejný. Po stránce vědecké památka je tím, že právě v jejím oboru bylo nejdůsledněji použito naukové metody kritického osvícenství, a sice nejen ukázkami přesné drobné analýsy, nýbrž i velikými díly tvůrčí koncepce: zakladatel slavistiky Josef Dobrovský jest největším vědeckým duchem v Čechách své doby. Po stránce národní prýští ze slavistiky mocné a posilující vědomí slovanské, jež se později stává též zásadou básnickou a politickou; z poznání jazyka temení i horoucí láska k němu a pečlivost o jeho ryzost. Bylo potřebí pronikavého empirického poznání jazyka i přesného odvození jeho pravidel, aby učiněn byl konec jazykové anarchii a libovůli, jazykovému úpadku a zmatku, jevícímu se v první polovici XVIII. století; usus, tradice, zásada přesné spisovné řeči, ale obrozované ze zdrojů mluvy

lidové se stávají účinnými a požehnanými hesly. Jazykovědný zájem neomezil se na odborníky; i učenci zpřízněných oborů zaměstnávali se otázkami v jádře filologickými, z nichž některé problémy, na př. o poměru písma cyrilského a hlaholského, o stáří českého překladu bible, i vlivu staroslovenštiny na češtinu, se staly takřka otázkami modními: též snaživí diletanti snášeli materiál slovníkářský a pokoušeli se o příručky mluvnické pro praktickou potřebu. (Kromě příslušných studií Jakubcových v Čes. lit. XIX. stol., I. díl 2. vyd., str. 117—294 a v L. filolog. r. 1901 viz úvahu Fr. Pastrnka, O počátcích slovanské filologie v Čechách v ČČM. 1896 zvl. o významu Durychově, uved. dílo V. Jagiče, Istorija slavjanskoj filologii 1910 a Weingartovu kap. o slovanské filologii v čsl. literatuře v Čsl. vlastivědě X, 1931.)

Zakladatelem slavistického studia v Čechách jest

V á c l a v F o r t u n á t D u r y c h (1735—1802), rodák turnovský, člen řádu pavlánského, v němž zasloužil se předem činností učitelskou. Studium biblické a podněty cizí přivedly jej k slovanské jazykovědě, v níž se stal učitelem Dobrovského. Practuje se znalostí slovanských nářečí i jazyka staroslovenského, ozbrojen neobyčejnou sčtetlostí v dějepise politickém i kulturním, užívaje oblíbených prostředků vědeckých své doby, mluvnické analogie, smělé etymologie, t. zv. filosofické gramatiky, Durych se snažil řešiti řadu jazykových i kulturních otázek z dějin veškerého Slovanstva, jejichž složitost i rozmanitost daleko přesahovala naukovou průpravu jeho vlastní. Veden citovým zanícením pro původní osvětu slovanskou i pro starožitnost a mohutnost národů slovanských, v čemž se ukazuje prvním žákem Herderovým, ano i raným vlasteneckým romantikem, sváděn namnoze upřílišeným filosofickým spekulováním v jazykovědě, Durych nedovedl zachovati jasného a přesného criticismu Dobrovského. Obě jeho hlavní práce »De slavo-bohemica sacri codicis versione« (1777) a nedokončená »Bibliotheca Slavica antiquissimae dialecti communis et ecclesiasticae universae Slavorum gentis« (1795, ze VII uchystaných svazků vyšel jediný), jejíž program zabírá téměř tolik, kolik chtěl Šafařík podati v »Slovanských starožitnostech«, památny jsou spíše jen svými podněty.

J o s e f D o b r o v s k ý (1753—1829), narodil se 17. srpna 1753 v Ďarmotech u Rábu v záp. Uhrách z českého poddůstojníka, jenž pocházel ze Solnice na Hradecku; dětství ztrávil v Horšově Týně. Vystudovav gymnasium v Něm. Brodě a v

Klatovech a filosofii v Praze, vstoupil k jesuitům v Brně. Po zrušení řádu studoval bohosloví a byl v l. 1776—1787 vychovatelem u Nosticů. Byl r. 1786 vysvěcen na kněze, byl v l. 1787—1790 správcem generálního semináře na Hradisku u Olomouce. Po zrušení ústavu odešel na odpočinek, jež trávil u šlechtických svých přátel v Praze i na venkově i v místech lázeňských, hlavně u hr. E. Černína, hrabat Šternberků a svého vděčného žáka i příznivce B. Nostice, stíhán jsa čas od času (od r. 1795) těžkou chorobou duševní; zvláště rád se zdržoval na černínském panství Chudenicích v Pošumaví. R. 1792—1793 vykonal výzkumnou cestu do Švédska a Ruska, aby tam v knihovnách i archivech zjistil a probadal české a slavistické památky jazykové a slovesné; později cestoval v Bavořích, Tyrolích a sev. Itálii, vždy za účely vědeckými; na cestě z Vídně zemřel v Brně 6. ledna 1825.

V souhlase se svou dobou Dobrovský spojoval v rozsáhlém svém učení badání nerozlučně studium jazykové se studiem dějepisným; v jazykovědě neomezoval se široký jeho duch na češtinu, nýbrž objímal veškerou filologii slovanskou, z níž zejména vědecké zkoumání staroslovenštiny postavil na základy nové; v dějepise se pak obracel předem k historii kulturní, jež pro něj byla doprovodem dějin literárních; i v národopise a starožitnictví, které pěstoval jenom mimochodem, stal se bezděky iniciátorem. Jako předmět, tak i metoda Dobrovského byla výrazem doby a jejich vůdčích ideí. Dobrovský byl nadšeným josefinistou a důsledným osvícencem: pracoval stále přísnou rozumovou kritikou, nelitostnou analysou faktů, jejich dochování a jejich původu, podnikal stále soustavnou revisi dosavadního vědeckého poznání i soudobého stavu naukového, neznaje jiné tendence než prostou, holou pravdu, které sloužil i za cenu upřílišeného hyperkriticizmu a nedůvěry starých obráncův auktorit a mladých nekritických nadšenců. Všecky ty rysy stupňovány jsou v mohutné a přísné postavě jeho k vědecké geniálnosti, jež jest tvůrčí i tehdy, když boří, podněcující i tehdy, když zamítá. Na rozdíl od voigtovských buditelských nadšenců se jevil při vstupu do naukového života vědeckou osobností, již jest mu česká minulost a český jazyk chladným, zajímavým předmětem studia citově nezúčastněného, ale pak i jej uchvátil proud obrozenský a zúrodnil jeho vztah k jazyku, k národu a jeho dějinám, takže stále důvěrněji sleduje směr národního obrození českého a slovanského, ba pokouší se též česky psáti; ano, v některých projevech, vytrysklých na rozhraní prorocké jasnovídnosti a duševní poruchy, pronáší o bu-

doucnosti Čechů a Slovanů věštby tak úchvatné, že se s nimi básnické hlasy a tužby romantiků měřiti nemohou. Avšak v kmetských letech jeho sympatie nenáleží mladšímu, romantickému pokolení vlasteneckému, které vychází z látky jím sebrané a uskutečňuje program jím vztyčený, třebaže jinými pracovními metodami a s odlišnou účastí citovou. Tito protiosvícenští klasicisté s nejedním rysem romantickým, hlavně Jungmann a Šafařík, pak i přímý jeho žák Hanka, nikoliv však jeho odchovanec Palacký, se mu zdají, zvláště pro básnické vykrašlování dávnověkosti, muži fantastickými v národním nadšení, ale lehkovážnými a nekritickými v otázkách vědecké pravdy.

K slovanské filologii Dobrovský dospěl podnětem Durychovým od studia biblických textů, jemuž náleží první jeho spis *»Pragische Fragmente hebräischer Handschriften (1777)* a od kritické exegese evangelií, v níž nabyl proslulosti hned úvahou *»Fragmentum evangelii s. Marci vulgo autographi« (1778)*, prozrazující lví spár kritický. Kromě nesčíslných statí drobných věnoval českému a slovanskému jazykozpytu tři rozsáhlá díla. V prvním *»Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache« (1809 a 1819)*, podává obšírný obraz českého jazyka, hlavně po stránce kmenoslovné a tvaroslovné, přihlížeje jak k fázi staré, tak k nářečím. Některé poznatky díla, na př. rozdělení slovesa na VI tříd, zůstávají v platnosti posud, kdežto v hláskosloví a v etymologii nevystačil osvícenský empirik svými naukovými nástroji, dotud značně nedokonalými i v ruce přesného a jemného pozorovatele, jenž stejně dbá současné mluvené řeči jako historických údobí jazykových. V druhém hlavním díle *»Institutiones linguae slavicae dialecti veteris« (1822)*, dal základ k studiu staroslovenštiny církevní, jíž se zvláště zevrubně zabýval, odlišuje správně původní řeč staroslověnskou od běžného církevního jazyka slovanského. Postup výkladu jest podobný, jako v *»Lehrgebäude«*, jen hláskosloví se probírá obšírněji, byť s nedostatečným proniknutím k některým problémům základním a s přílišným uniformováním jazyka církevně slovanského. Ale na monumentální práci starce sedmdesátiletého jest patrna únava kmetství, které se dalo předhoniť vývojem. Dobrovský neznal nejstarších staroslověnských památek, které poučovaly o polohláskách a nosovkách, jemu neznámých; stále mylně považoval kyrilici za starší než písmo hlaholské; nedospěl jako jeho přítel a ctitel Jakub Grimm k srovnávací mluvnici na skutečném

hláskoslovném základě. Sem se pojí — kromě pochybeného spisu polemického o stáří písem slovanských »Glagolitica« (1807) — řada drobnějších úvah, z nichž cenu posud si zachovaly ty, jež stanoví rozdělení a soustavu jazyků slovanských. Z nich jsou důležitější dvě studie kmenoslovné »A b h a n d l u n g ü b e r U r s p r u n g u n d B i l d u n g d e r s l a v i s c h e n i n s b e s o n d e r e d e r b ö h m i s c h e n S p r a c h e« (1790), i »B i l d s a m k e i t d e r s l a v i s c h e n S p r a c h e« (1799) i jejich vyvrcholení, vynikající postupem srovnávacím »E n t w u r f z u e i n e m a l l g e m e i n e n E t y m o l o g i c o n d e r s l a v i s c h e n S p r a c h e« (1813), spis o rozřídění sloves »S l o v o S l a v e n i c u m i n S p e c i e C z e c h i k u m« (1799) a průkopná úvaha o české prosodii, která r. 1795 vyšla v Pelcových »G r u n d s ä t z e d e r b ö h m i s c h e n S p r a c h e«; tu Dobrovský rozlišil délku a přízvuk a rozhodl se auktoritativně pro výhradní užívání přízvučné prosodie v českém básnictví proti starší tradici českých humanistů i jejich následovníků. Všude proniká snaha utvrditi jazykovou tradici českou odhalováním pokladů starého jazyka, zastaviti nezralé novotaření, obchacovati češtinu jazykovým materiálem z jiných řečí slovanských, udržeti jednotu spisovné řeči české, jmenovitě proti slovenským separatistům. Též třetí velké Dobrovského dílo jazykovědné, »S l o v n í k č e s k o n ě m e c k ý« (II díly, 1802 a 1821, druhý prací Puchmajerovou a Hankovou), vyniká spolehlivostí dokladů a střízlivostí úsudků.

V dějinách písemnictví, jež organicky pojil k dějinám jazyka, Dobrovský uměl souměrně užívati svých obsáhlých vědomostí a výzkumů bibliografických, kulturně-historických i svého daru břitké, až k jádru věci pronikající kritiky, sloužící vědě osvícenské i správnému poznání české minulosti a vzdělanosti; kriticky a metodicky daleko předstihl práce Voigtovy a Procházkovy a proti vládnoucí tradici balbínovské staví tradici novou. Vedle hojných statí monografických, kritických posudků a bystrých poznámek, jež učinily ho auktoritou právě tak váženou jako obávanou, jak je shromáždil v osvícenských sbornících lessingovského posvěcení »B ö h m i s c h e u n d m ä h r i s c h e L i t e r a t u r« (1779—1780), »L i t e r a r i s c h e s M a g a z i n v o n B ö h m e n u n d M ä h r e n« (1786 a 1787), pak v prvních slavistických sbírkách neobyčejného látkového bohatství »S l a v i n« (1806) a »S l o v a n k a« (1815), svědčí o tom především mistrovské dílo popisné literární historie doby osvícenské »G e s c h i c h t e d e r b ö h m i s c h e n S p r a c h e u n d L i t e r a t u r« (1792), vzniklé ze stručnějšího spisku

»Geschichte der böhmischen Sprache« (1791). R. 1818 vyšel spis v novém, rozmnoženém vydání, které látku sleduje jen do r. 1526 a potlačuje buditelské tendence znění původního. Založeno na bohatých studiích v knihovnách a archivech, značí dílo především široký a zasvěcený pohled do pokladů staročeské slovesnosti, která se popisuje, třídí, provází knihopisnými a kritickými poznámkami. Názor, jež proniká na každé straně, překonává v rozhodném osvícenství názory doby protireformační; ale vedle něho osvětluje knihu též oddaná láska k české řeči i slovesnosti. Na základech tuto položených stavěli pak Jungmann a Šafařík, jejichž přísně klasicistickým předchůdcem v kritice slovesné ukázal se i posudky ve vídeňských »Annalen der österr. Literatur« (1802—1805 a 1811) i v »Wiener Allg. Literaturzeitung« (1813—1816). Z drobných literárně dějepisných statí Dobrovského, které namnoze vycházely v »Abhandlungen« Učené Společnosti, zvláště podnětné byly stati o stáří staročeské bible a o vlivu staroslovenského překladu na ní, jež popíral, o vývoji a rozdělení českého textu biblického, o počátcích knihtisku v Čechách. Knihopisnými a literárně historickými údaji jest bohata i knižní zpráva »Literarische Nachrichten von einer Reise nach Schweden und Russland« (1796).

Dobrovského práce v oboru kritického dějezpytu jsou rozměru skrovnějšího, vyznačují se však především původností a kritičností pramennou, za niž Dobrovský vděčil z části F. M. Pelclovi; s ním vydal i dva díly »Scriptores rerum Bohemicarum«. Hlavní řadu tu tvoří »Kritische Versuche, die ältere böhmische Geschichte von späteren Erdichtungen zu reinigen«, sem patří »Bořiwoy's Taufe« (1803), »Ludmila und Drahomír« (1807) »Wenzel und Boleslaw« (1819) a »Cyrill und Method, der Slaven Apostel« (1823 s dodatkem »Mährische Legende von Cyrill und Method« 1826); sto let po autorově smrti vydal V. Flajšhans pátou rozpravu »Kritischer Versuch die Geschichte des böhmischen hlg. Abtes Prokop von späteren Erdichtungen zu reinigen« (1929). Cílem kritiky Dobrovského bylo podvrátiti názor o působení slovanské liturgie na půdě české a to rozbořem pravosti staročeských a staroslovenských legend, z nichž zvláště důležité mu unikly a nejstarožitnější se mu jevila pozdním produktem. Domnělý důkaz Dobrovskému se nepodařil, a dnešní věda se přihlašuje k názorům, zcela protilehlým jeho pojetí i jeho výkladům. Au-

stroslovanské své zásady, od nichž však se později, hlavně po cestě na Rus, odvrátil ke smýšlení rusofilskému, vyložil Dobrovský slavnostní řečí před Leopoldem II., »Über die Ergebenheit und Anhänglichkeit der slavischen Völker an das Erzhaus Österreich« (1791, novotisk v L. filol. 1918, se studií Fr. Kleinschnitzové a 1926 od V. A. Franceva.)

Souborného vydání děl Dobrovského posud není, od r. 1929 chystá komise při Král. Čes. Společnosti nauk ve 20 sv. »soubor spisů a projevů«, k nimž se má přiřaditi též vydání pozůstalosti a korespondence; táž komise vydává od r. 1934 »Archiv pro badání o životě a díle Dobrovského.«

Vědecky důležitá jest hojná korespondence Dobrovského; mnohé z dopisů, prozrazujících silnou osobnost a ducha štědře rozdávajícího, jsou přímo malými kritickými a filologickými úvahami, také charakter Dobrovského rýsuje se tu skvěle. Listy ty od r. 1895 vydávala úhrnně Česká akademie, tu vyšly: I. Vzájemné dopisy Dobrovského a F. Durycha (vyd. Ad. Patera 1895); II. Vzájemné dopisy Dobrovského a J. S. Bandtkeho (vyd. V. A. Francev 1906); III. Vzájemné dopisy Dobrovského a J. V. Zlobického (vyd. Ad. Patera 1908), IV. Vzájemné listy Dobrovského a Ribaye (vyd. Ad. Patera 1913), mimo to Briefwechsel zwischen Dobrovský und Kopitar (vyd. V. Jagić 1885 v Berlíně); Neue Briefe von Dobrovský, Kopitar u. a. (vyd. V. Jagić 1897 v Berlíně); dopisy Grimmovi

Arch. für slav. Philol. 1876 a 1877 (vyd. H. Grimm), o odpovědi Grimmovy v »Deutsche Prager Studien« VIII (vyd. A. Sauer 1908), hr. Eug. Černínovi v »Bratislavě« (vyd. Alb. Pražák 1929); tuto otištěna i autobiografie Dobrovského z r. 1824 (vyd. J. Hanuš 1929). O Dobrovském viz nyní především dva jubilejní sborníky z r. 1929 s četnými dokumenty a monografickými úvahami: »Josef Dobrovský 1753—1829«, vyd. Slov. seminář univ. Karlovy a zvl. sv. revue »Bratislava« III. Ze starší liter. hl. úhrnný spis, jen životopisně cenný, Vinc. Brandl »Život J. Dobrovského« 1883; nejobšírnější ocenění od Jana Jakubce v Lit. čes. XIX. stol. I a II, (1911 a 1917), mezi pracemi cizími J. Snegirev, J. D. (Kazaň 1884). Z prací speciálních: V. Flajšhans »Počátky lit. činnosti J. D.« (v gymn. progr. na Kr. Vinohradech), Jos. Pekař, »Nejstarší kronika česká« (1903 o pracích dějezpytných); Mil. Hýsek »Jungmannova škola kritická« (L. filol. 1914 o recensích), Mil. Weingard »Dobrovského Institutiones« (Bratislava 1923 a 1925, k tomu viz i N. M. Petrovskij »Kopitar i Institutiones«, Petro-

hrad 1911), V. A. Francev »Cesta Dobrovského a hr. Jách. Šternberka do Ruska« (1923), Fr. Kubka »Dobrovský a Rusko« (1926), Benj. Jedlička »Dobrovského Geschichte ve vývoji čes. lit. historie« (v Archivu I 1934). Dvě syntetické essaye: V. Flajšhans »Modrý abbé« (1929) a Arne Novák »J. D.« (v Zlatorohu 1929). Postava Dobrovského byla i látkou beletristickou, zvl. v Šmilovského obraze »Za ranních červánků« (1875) a v Hamzově »Šimonu kouzelníku« (1920).

Snahami mluvnickými a zálibou slavistickou přimyká se k Dobrovskému jeho dlouholetý přítel a dopisovatel, Josef Valentin Zlobický (1743—1810). Moravan rodem, učitel češtiny na vídeňské universitě, pilný překladatel josefinských zákoníků, jenž však od sbírání materiálu nedospěl k uveřejnění samostatných spisů; svým rozhodujícím podnětem se zasloužil zvláště o Dobrovského »Geschichte«. Na Slovensku (v. n.) náleží k filologické družině Dobrovského zvl. Leška, Palkovič, Ribay; proti separatistům bernolákovským Dobrovský vystupoval ostře.

Spíše praktický a buditelský než vědecký cíl sledoval ve svých mluvnických pracích — kromě profesorů české řeči a literatury na pražské universitě, Fr. M. Pelcla a J. Nejedlého, již se ukázali pečlivými žáky Dobrovského a vedle Puchmajera, který ve stopách patriarchových přemýšlel o reformě českého a slovanského pravopisu a napsal (1820) po německu vynikající ruskou mluvnici — Karel Ignác Thám (1763—1816), soukromý učitel jazyka českého v Praze. S opravdovým nadšením vlastence obhajoval český jazyk, s dobrým pochopením sloužil potřebám lidovým překlady divadelních her i poučnými spisky; pro nedostatek náležité přípravy vědecké se octl s Dobrovským v ostré polemice. Horlivě vydával Thám mluvnická a slovníkářská díla, upadáje občas v pohlovské novotářství jazykové: »Kurz gefasste böhmische Sprachlehre« (1787), »Deutsch-böhmisches Nationallexikon« (1788), »Böhmische Grammatik zum Gebrauche der Deutschen« (1798) »Nejnovější úplný českoněmecký slovník« (1807—08 ve II. díl.), »Neuester deutsch-böhmischer Nomenclator« (1815). Srv.: V. Flajšhans: Spory Dobrovského s Thámem (1896). František Jan Tomsa (1753—1814), úředník knihoskladu v Praze, rozuměl vkusu i potřebám doby, jak ukazuje rozmanitá jeho činnost slovesná, zahrnující i drobné brožurky poučné. Jeho práce o pravopise, tvarosloví, dějinách řeči a slovníkářství spočívají na

základě vědeckém, opírajíce se o Dobrovského a vyhovují též prakticky; byly namířeny hlavně proti ochotnickému novotaření Pohlova a splnily tu dobře své poslání. Z nich jmenujeme: »Böhmische Sprachlehre« (1782), »Navedení k české dobropísemnosti« (1784), »Vollständiges Wörterbuch der böhmischen, deutschen und lateinischen Sprache« (1791), »Über die Bedeutung, Abwandlung und Gebrauch der tschechischen Zeitwörter« (1804), »Über die Veränderung d. tschechischen Sprache« (1804 s malým výběrem staročeské literatury) a obranu jazyka českého »Von den Vorzügen der tschechischen Sprache« (1812).

Přímým žákem filologického úsilí Dobrovského v širokém rámci slavistickém byl V. Hanka, který nově vydal i některé práce mistrovy; neměl však přísné kritičnosti svého učitele a oddal se, sotva že opustil kázeň patriarchovu, onomu romantismu lživědeckému, jaký Dobrovský příkře zavrhoval. Jím prošel za mladosti i vlastní pokračovatel Dobrovského, P. J. Šafařík, než se propracoval k přísné vědeckosti srovnávacích prací ze slovanského jazykozpytu, církevně slovanského písemnictví a staročeského mluvnictví; vynikají daleko nad slavistické práce Čelakovského.

Osvícenská věda se snažila v duchu praktické účelnosti a obecné užitečnosti rozšířiti v lidu výsledky svého badání a učiniti nový vědecký názor světový všeobecným. I spatřujeme učence jednak, jak skládají drobné spisky poučné obsahu osvětleného, jednak činí vědecké poznání lidu přístupným. Fr. M. Pelcl popularisoval dějiny, Thám i Tomsa upravovali nauky mluvnické pro lidové i vzdělané čtenářstvo, zvláště důležitý význam měla lidová vydání starších spisů, pořizená F. F. Procházkou, který i jako vydavatel bible získal si o českou, jazykově vzornou četbu značné zásluhy; příkladem svým podnítil Krameria.

4. Pokusy o výpravnou prósu, novinářství a divadlo.

Úsilí o vytvoření lidového písemnictví a novinářství. Pelcl a Procházka jsou význačnými doklady, kterak odborní učenci se snaží prospěti lidu popularisací vědy; práce jejich jsou jen nepatrným zlomkem soustavného úsilí doby josefinské o lidové písemnictví. Josefinismus pokládal literaturu za nástroj lidové světy zvláště účinný; vláda sama podněcovala a podporovala překládání, upravování, vydávání

spisů všeobecně užitečných z oborů práva i zdravotnictví, hospodářství i správy obecní, humanitních zařízení i bohosloví. Tyto spisky nepatrného rozsahu a ducha nepůvodního, ceny skrovné, zajímají pouze, pokud se v nich obráží názor období. Zvolna však snahy ty se prohlubovaly a pronikaly k duchu českého lidu, neomezující se jen na brožurkovou literaturu, nýbrž pokoušejíce se i o stvoření českých novin a české novelistiky lidové. O to náleží hlavní zásluha

Václavu Matěji Krameriovi (1753—1808). Kramerius, rodem Klatovan, studiem právnick, zařadil se významně do dějin pražského novinářství stol. XVIII., které v české i německé řeči vykazuje vývoj dosti bohatý. Vydávání novin bylo v Rakousku výsadním podnikem státním a souviselo s poštovníctvím, ježto se v denních listech oznamovaly příjezdy a odjezdy poštovních dostavníků. Zařazovány tam i jiné úřední zprávy, a také zpravodajství veřejné, které se nemálo pozdilo, dále se podle látky úředně dodávané a oficiálně pojaté — stát svěřoval zvláštní koncesí své noviny podnikatelům soukromým. Majetníkem těchto výsadních pražských německých »Prager Postzeitungen«, sahajících do r. 1672, se stal r. 1780 osvícenec a krasoduch knihtiskař František ze Schönfeldu. České »Pražské poštovské noviny« vycházely, zprvu dvakrátě týdně, nákladem Rosenmüllerovým (1719—1772), také ty přešly do vlastnictví Schönfeldova r. 1786 a svěřeny do redakce Krameriovi. Ten redigoval tyto »Schönfeldovské cí. král. poštovské noviny« v l. 1786—1789, r. 1789 založil konkurenční vlastní »Pražské poštovské noviny«, jež s pozdějším titulem »Krameriusovy c. kr. vlastenecké noviny« vycházely do r. 1825. V nich se ukázal praktickým a uvědomělým novinářem lidovým, jenž vědomě a soustavně sloužil josefinskému osvícenství, humanitě a národnímu obrození, jak ukazuje zvláště příloha novin těch »Večerní shromáždění Dobrovické obce« (1801) a noviny doplňující »Nový kalendář tolerancí« (1787—1798). Nejkrásnější hold josefinismu Kramerius vzdal šťastně lidovým zpracováním německé Ziegerovy »Knihy Jozefovovy« (1784). R. 1790 zřídil si samostatnou tiskárnu i sklad knih, t. zv. »Českou expedici«; tu po stopě Procházkově vydával a upravoval staročeské knihy (na př. Letopisy trojanské, Mandevillovy cesty, Flaviovu historii židovskou, Příhody Vratislava z Mitrovic), tu překládal a zpracovával populární spisky praktické, tu převáděl do češtiny povídky rytířské, čarodějnické, orientální a robinsonády, jež dlouho ovládaly vkus západoevropského

čtenářstva, a ty v literárně povrchních, ale jazykově správných vydáních Krameriových a jeho pomocníků získávaly lid českému čtení. [O Krameriovi viz A. Rybičkovy »Přední křisitele«, o jeho i cizí novinářské činnosti v. monografii Jos. Volfa »Dějiny novin v Čechách do r. 1848« (1930), populární obraz od J. Herbena »V. M. K., osvícený novinář a buditel« (1926.)]

Kromě Krameria pracovali v podobném duchu, ač s menším nadáním organizačním Jan Hýbl a Jan Rulík, později Krameriovův syn Václav Rodomil a Fr. B. Tomsa.

Jan Hýbl (1786—1834), rodák českořebovský a dobrodušný bohém pražský, redigoval a namnoze z německých předloh upravoval několik časopisů. »Rozmanitosti« (1816—1822), »Hyllos« (1820—1821) a »Jindy a nyní« (1828—1832), věnovaných poučení nejširších vrstev lidových; tu bojoval proti víře v strašidla příběhy, jež souborně vydal jako »Poučné a kratochvilné historie o strašidlech« (1820); tu pracoval k rozšíření snášenlivosti a mravnosti překládáním kriminálních historek Meisznerových a povídek Spieszových; mnoho místa věnoval též poučení z oboru věd přírodních. Hýbl, obratný vypravěč situační komiky a slovního vtipu, byl prvním humoristou v novočeské próse, jenž uměl cizím látkám dodávati domácího svérázu a obhroublé jadrnosti; jako »první českou humoresku« otiskl Ferd. Strejček ve »Svět. knih.« z »Rozmanitostí« »Justýnčin mistrovský kus« (1917) a sborníček z r. 1834 »Paleček« (1919); označuje Hýbla (a Rulíka) správně jako předchůdce Rubšovy a Hajnišovy. I o počátky českého divadla Hýbl se zasloužil; korigoval překlady plytkých německých her, sám je povrchně překládal; za literárně historickou pomůcku užívati lze osud jeho »Historie českého divadla od počátku až do nynějších časů« (1816). (Viz stať Rybičkovu v »Osvětě« 1875 a úvody k oběma edicím Strejčkovým.)

Jan Rulík (1744—1812), měšťan pražský, stojí značně za Krameriem i za Hýblem. Ani Rulík nebyl spisovatelem původním: kompilace, překlady, lidová zpracování, výtahy byly hlavním jeho oborem. Tak snůškami z druhé ruky jsou jeho literárně historické spisy »Věnec pocty ku poctivosti učených« (1795), »Učená Čechya« (1807—1808), neb jeho knížky dějepisné, na př.: »Kalendář historický« (1797—1810 v V sv.) právě jako rozpravy životopisné, cestopisné, místopisné a lidově poučné nebo jeho lidová humoristika. To, co povznáší veškerou činnost Krameriovu a co,

byť ve formě zhrublé, naplňuje spisy Hýblovy, svobodný duch emancipace osvícenské, jest Rulíkovi cizí.

Se snahou o vytvoření českého lidového písemnictví poučného a novinářství postupuje ruku v ruce úsilí založiti novočeskou novelistiku pro lid. I tu se čerpá z literatur cizích, především z německé, při čemž namnoze sahá se k dílům vyšlým dávno z módy, odpírajícím jemnějšímu vkusu, dráždícím hrubými sensacemi nebo povážlivými nepravděpodobnostmi; především jsou to rytířské romány, rodinné a mravoučné povídky, strašidelné a dobrodružné příběhy z exotických krajů, jež se překládají a zpracovávají. Střediskem tohoto pochybeného úsilí jest Kramerius, k němu se druží J. V. Hübner, J. Rulík, Prok. Šedivý, A. J. Zíma a F. B. Tomsa. Jen v nemnohých pracích toho druhu podařilo se přizpůsobiti cizí předlohy poněkud poměrům české přítomnosti nebo minulosti.

Počátky novočeského divadla. V polovici XVIII. věku umění divadelní se těšilo neomezené přízni pražského obyvatelstva; tehdejší Praha, jež od roku 1738 měla v Kotcích stálé divadlo operní i činoherní a od r. 1783 zásluhou hr. Nostice velké Stavovské divadlo, byla takřka divadelním předměstím Vídně, tehdy nejčilejšího města dramatického. Podle Vídně se řídil pražský kus divadelní: odtud přicházeli herci i celé společnosti, sloh podání a způsob výpravy, výběr kusův i auktorů, hudba a improvizované vtipy, jako ve Vídni měla i v Praze vrch jednak hrubá místní fraška, jednak hřmotná hra rytířská a plačtivé drama občanské. R. 1771 učiněn byl hrou »Kníže Honzyk« první pokus hráti v Kotcích česky, ale celkem beze zdaru. Pokus byl opakován v divadle Nostickém r. 1785 ředitelem Bullou, jenž inscenoval Stephaniovu veselohru »Odběhlec z lásky synovské« s pěkným úspěchem; podobných her dáváno u Nosticů osm. Zdar povzbudil vlastence, že založili zvláštní českou společnost divadelní a zbudovali pro ni dřevěné divadlo na Koňském trhu, t. zv. »Boudu«, v níž 8. července 1786 zahájena pravidelná představení česká Štvánovým překladem Ifflandovy »Vděčnosti a lásky k vlasti«. »Bouda« povznesla se zvláště návštěvou císaře Josefa, jenž propůjčil jí název »c. k. vlastenského divadla českého«, a do r. 1789 konala se tu velká řada českých představení; současně hrálo se česky též v Růžovém dole za Poříčskou branou. Po zboření »Boudy« česká představení se uchýlila do býv. Hyberského kláštera, později pak na Malou stranu. Od počátku XIX. věku české hry byly zanedbávány, až r. 1805 za ředitele Liebicha vzaly za své. Teprve po sedmi letech počala se pravidelná

česká představení znovu, a to o nedělních odpoledních v stavovském divadle; řídil je Jan Nep. Štěpánek, hráno bylo ve směr ochotníky. Tak bylo do r. 1820, kdy představení o normních dnech a v neděli odpůdne zapověděna.

S české strany divadelní nadšení bylo nesmírné, o čemž svědčí rýmované chvalozpěvy na počest divadla od Zímy a Melezínka, záplava tištěných i rukodílných textů divadelních, slušná řada upravovatelů, překladatelův a skladatelů her. Ale literární výsledky tohoto nadšeného úsilí zůstaly skrovné. Tato produkce jest pouhým napodobením a odvarem sensačního dramatu německého, ať hrubě fraškovitého, ať plačtivě sentimentálního; celá literární práce těchto dramatických nádeníků záležela v tom, že lokalisovali, krátili, zhrubovali jednotlivá dramata vídeňského repertoaru, jenž tehdy nešetřil hledisk uměleckých. Zajímavosti propůjčuje těmto kusům jejich nadšení vlastenecké, které se projevilo též v několika pokusech o původní vlasteneckou hru rytířskou z českých dějin. Mezi dramaturgickými činy této družiny stojí v popředí úsilí o uvedení Shakespeara na české jeviště a do českého písemnictví, jež lze sledovati od r. 1782 a jež se pojí ke jménům K. J. Tháma, J. J. Tandlera a Pr. Šedivého. Nepřekládá se z originálu, nýbrž z německého zpracování J. F. Fischerova, často bez porozumění, ale s láskou, jak svědčí slova Tháma: »Shakespeare v skládání činoher smutných, rekovných nade všechny skladatele vynikl a je převýšil, nesmrtelnou sobě u potomstva způsobiv slávu.« Takto mluví Thám v prvním českém překladu Shakespeara, totiž »Makbetha« (1786), vedle něhož zčeštěny ještě hry »Kupec benátský«, »Král Lear«, »Hamlet« a »Zkrocení zlé ženy«. Také Schiller záhy se udomácňuje v Čechách. V Praze, středisku čilého ruchu operního, vznikaly v XVIII. stol. také hojné české texty ke zpěvohrám, hlavně vlašským, jež dávány v Boudě a u Hybernů; mezi překladateli vedle Pr. Šedivého a bratří Thámů — V. Thám vydal r. 1799 »Zpěvy z nejvýbornějších 12 zpěvoher« — nacházíme i A. J. Puchmajera. Od polovice XVIII. stol. nacházíme na moravské půdě, zvl. v klášteřích a panských zámcích, t. zv. »hanácké opery«, t. j. hry s látkami ze života lidového, s příběhy z vojny, z muzik, z posvícení, doprovázené hudbou a zpěvy; texty jsou dialektické, provedení burleskní ne bez hrubosti. (Sr. úvahu Em. Axmanna v Čas. Mor. zem. mus. 1912). Také loutkové hry si v tomto období přinášely z umělé literatury dramatické mnoho látek i podnětů.

K dějinám pražského divadla sr. Osk. Teuber, »Geschichte des Prager Theaters« (1883—1888). J. J. Stankovský, »Kronika di-

vadla v Čechách« (1881 v Almanachu Matice divadelní) a Jan Vondráček »Přehledné dějiny čes. divadla« 1926 I. O literatuře divadelní: Fr. A. Šubert, »Počátky české dramaturgie na rozhraní XVIII. a XIX. věku« (1899 v Obzoru lit. a uměl.) a Máchal v Čes. lit. XIX. stol., I., 2. vyd. 429—489 i v »Dějínách českého dramata« 1918. Počátky českého buditelského divadla jsou oblíbeným námětem kronik románových, J. J. Stankovského »Vlastenců z Boudy« (1878) a Jiráskova »F. L. Věka« (1888—1905).

Z divadelních auktorů té doby poněkud vynikli:

V á c l a v T h á m (1765—1816), doktor filosofie, původně policejní úředník, pak herec dobrodružných osudů, známý i jako první veršovec novočeský. Hry jeho skoro vesměs se ztratily, takže stěží jest rozhodnouti, pokud jsou překlady, a pokud Thámovým majetkem. Nejčastěji zásoboval českou scénu působivými hrami vídeň. auktorů; samostatnými pokusy o původní rytířská drama vlastenecké tendence byly hry: »Vlasta a Šárka«, »Břetislav a Jitka« a »Švédská vojna v Čechách«.

Prokop Šedivý (1764—1810?) ochotník, dramaturg a pilný skladatel divadelních her, vytvořil kromě hojných překladů průměrného modního zboží dramatického a novelistického i volného překladu Schillerovy úvahy dramaturgické, »Krátké pojednání o užitku, který ustavičně stojící a dobře spořádané divadlo působiti může« (1793), dva zajímavé pokusy o pražskou frašku lokální ve slohu lidové Musy vídeňské, »Masné krámy, aneb Sázání do loterie« (1796) a »Pražští sládkci, aneb Kubíček dostane za vyučenou« (1819), vynikající živými scénami lidovými a řízným ohroublým humorem.

Antonín Josef Zíma, knihtiskař malostranský, upozornil na sebe dvěma kusy: »Oldřich a Božena« (1789) a »Tharsia z Týru« (1792), z nichž první v rámci běžné historické hry rytířské nalézá případný výraz pro demokratické osvícenství a vlastenecké tužby.

Vedle těchto auktorů do jakési míry originálních, jmenují se v literárních dějínách někteří stejně plodní, ale zcela nepůvodní spisovatelé divadelní: Karel Bulla, Vincenc Hafner, Filip Heimbacher, Matěj Majober, Matěj Stuna, Maxmilian Štván, Josef Jakub Tandler, K. Ign. Thám.

5. Vznik novočeského básnictví.

Novočeské básnictví veršované, které si své literární cíle plně uvědomuje teprve r. 1795 při organizačním kroku Puchmajerově, nevstupuje na půdu tak pustou, nadobro pohřešující tradičního semene, jak se starší literární badání domnívalo. Vedle anonymní poesie prostonárodní, která právě v této době bohatě rozkvétala, byly tu dvě skupiny, od sebe úplně odlišné, které zachovávaly povědomí souvislosti s vývojem starším a mimoděk chystaly podmínky a předpoklady pro plodnou budoucnost: lidoví veršovci, samoukové se skladbami náboženskými i časově světskými a učení veršovci, obnovující namnoze jen pro slohová cvičení látky i formy zdomácnělého humanismu nátěru křesťanského; rozpor mezi lidem a učenými stavy se promítá také v tomto rozlišení.

Řadu veršujících samouků lidových můžeme v různých krajích — zvláště vydatně i na Slovensku — sledovati hluboko do XVII. věku a odtud až do vlády císaře Františka; ráz doby vtiskuje svou pečeť silně aktuálním plodům jejich. Autory krvavých stížností do útrap roboty a selského poddanství, sarkastických a parodujících »Selských otčenášů« neznáme právě tak jako původce jásavých písní o Tolerančním patentu neb blouznivých zpěvů o příchodu krále Marokánského; jsme tu na samém rozhraní poesie prostonárodní. Jsme však dokumentárně zpraveni o tom, kterak v šafářské rodině ovčáků v Kratonohách na Chlumecku se selská moudrost, stavovská pýcha ovčácká, mravokárná přísnost k sousedům dědila s lehkým a často rozverným darem veršovnickým, až vyvrcholila ve skladbách Jiřího Volného za Marie Terezie. V jeho sousedství o generaci později milčický rychtář na Poděbradsku, František Jan Vavák, skladatel Pamětí, tak významných pro poznání národního uvědomění ve stavu selském, rýmoval nejen při obřadech svatebních, ale i za podnětů politických jako občan loyální a zapřisáhlý odpůrce revoluce francouzské. Jemu byl podoben sedlák z Proseče na panství haberském, Vojtěch Kotlára, jeho vrstevník, věrný katolík, uvědomělý národovec a venkovan smířený se starými řády. Daleko nad ně vynikl krajo-
vým a kmenovým svérázem hanáckým jadrný rektor v Kojetíně Jan Tomáš Kuzník (1716—1786), píšící svým nářečím, třebaže nebyl bez vyššího studia: živé vzpomínky na pruské vojny, láska k domovu a hrdost naň zarývají se z Kuzníkova drsného veršování, které dlouho žilo v lidu, do mysli nesmazatelně. Vedle těchto konservativních mluvčích katolických názorů lidových působí toleranční »písničkáři« evangeličtí, kteří

parafrazovali většinou obsah starších i mladších kancionálů, mdle; spíše svými osudy zajímají z nich pražský mlynář T o m á š Z i c h a a lidový kantor v Širokém Dole na Poličsku M a t ě j B ř e ň, vulgo M a t ě j í č e k.

V okruhu poesie umělé odkázalo české baroko XVII. stol. básnické tradici pouze podružnou větev klasicisující a to jak v látce bukolické, tak v prosodii časoměrné, ale ovládnutou smýšlením a citěním křesťanským; přes Rosu sahá tento směr nazpět ke Komenskému a Benediktu z Nudožer. K životnosti jeho ukazuje školský sborníček stylistických cvičení žáků jesuity Fr. Schönfelda z r. 1775, kde se vrací Rosovo travestické přebásnění I. eklogy Vergiliovy, kdežto o 10 let později Thámův básnický almanach uvádí mezi ukázkami staršího veršování českého vedle skladbiček humanistických hlavně baroko Kadlinského, dospěví na naši půdu odmocněně a opožděně.

Ale Puchmajerova básnická škola nedbá o tuto tradici; hlavně vlivem nauky Dobrovského zamítne časoměrný princip prosodický, který byl odkazem poetiky humanistické, také pro básnické vzory se puchmajerovci obrátí jinam, do pokročilé ciziny. Nabízela jim je především současná poesie německá předklasická, v níž zápasil dvojí protichůdný směr evropský, jednak vliv lehké, smyslné, zpěvné, galantní poesie francouzské, jednak působení hluboké, vážné, duchovní poesie anglické. Ovšem, důsledkem kulturního opoždění v Čechách, rozhodli se zakladatelé novočeské poesie značně anachronisticky: v 80. a 90. l., kdy v Německu ovládali výšiny literatury výmarští klasikové, se napodobila v Čechách poesie, jež kvetla před vystoupením Lessingovým; podobné zpoždění vykazuje též vídeňská odnož rokokového písemnictví a současná poesie polská, v níž rovněž novočeští veršovci hledali své předlohy a vzory. Touto cestou napodobení lehkomyšlně smyslné, pikantně žertující, salonně pastýřské, světácky moralisující poesie německo-francouzské, která ráda pohrávala »Řeckem v rokoku«, vnikly k nám i ony básnické genry, jež byly u galantních básníků francouzských oblíbeny: anakreontická píseň, pijácký popěvek, drobný ironický epigram, veršovaná bajka, travestující balada, hrdinská i směšná epeje. Vše zůstalo napodobeninou, neshodujíc se s životní skutečností a českými poměry; pouze osvícenský racionalismus a vlastenecké nadšení těchto veršů jsou odrazem skutečných citů a názorů. Mnohem skrovněji projevil se druhý směr anglicko-klopstockovský; verše Stachovy a Vojtěcha Nejedlého, jdoucí v jeho stopách, sotva pronikly u veřejnost; teprve Jung-

mannovo přebásnění Miltona prokrestilo do naší poesie směru tomu cestu.

Po stránce formální panoval zprvu zmatek: nebylo pevného principu prosodického. Učení, humanismem prodšené skladatelé XVII. st. prohlašovali podle básnictví klasického časomíru za prosodii v češtině přiměřenou, aniž dovedli správně časoměrně veršovati; lidoví rýmaři a písničkáři XVIII. st. počítali neuměle a mechanicky slabiky veršů; kdož se počátkem osmdesátých let XVIII. stol. pokoušeli o české verše, jako Dlabač nebo Stach, uvázli na ztrnulé směsi časomíry špatně pochopené a nepřesně počítaných slabik. R. 1795 Josef Dobrovský vytkl pravidla přízvuku českého a prohlásil jej správně za výlučný princip české prosodie básnické, první novočeská škola básnická sledovala ho v tom, za to osobní jeho odpůrce, Václav Stach, postavil se ostře proti Dobrovskému, háje věc předem ztracenou; v době romantické znovu vzkříšen byl důsledněji a důmyslněji odpor časoměrníků proti přízvučné.

První pokus o novočeské veršování vzniká z nebásnického popudu příležitostného nejinak než časová skládání lidových samouků, však formálně se přimyká k tradici klasické a to nejen časoměrným rozměrem (avšak s rýmy), ale i bukolickou výzdobou. R. 1782 zapěl pseudonym Phylbogus, za nímž se skrýval jemnoduchý premonstrát, vlastivědný učenec Jan Bohumír Dlabač (v. v.), »Zpěv kecti nejsvětějšího otce Pia VI. na slavný jeho příchod do Vídně«, načež mu výsměšně osvícensky odpověděl jiný ctitel časomíry Václav Stach s pseudonymem Bělohrobský; Dobrovský odsoudil prosodickou nedokonalost obou. Ušlechtilý Dlabač i jízlivý Stach zůstali věrní poesii, ale oba se přichylovali k anglickému směru duchovnímu a nikoliv k francouzskému rokoku. Dlabačovo biblické epos »Stvoření světa«, s nímž se mezi českými skladbami XVIII. stol. jak vznešeností námětu tak vzletem provedení může měřiti jen Doležalova »Pamětná celému světu tragoedia«, dospělo ve svých časoměrných hexametrech pouze k necelým dvěma zpěvům. Jak Dlabače, tak Stacha shledáváme mezi účastníky prvního českého básnického almanachu, zevně sledujícího vzory západní, zvláště německé.

R. 1785 shromáždil Václav Thám ve svém dvojsvazkovém almanachu »Básně v řeči vázané« (nově vydal V. Brtník 1916 ve »Svět. knih.«), uspořádaném po způsobě cizích almanachů básnických, a přinášejícím kromě nevhodně volených ukázek českého verše ze XVII. stol., zvl. Fel. Kadlinského, hlavně jen překlady a pabásnění, malou družinu českých ana-

kreontiků a rokokových pěvců, oddaných srdečně osvícenství i národnosti; z 11 účastníků byl redaktor V. Thám zastoupen nejhojněji.

Skutečnou družinu literární dovedl však o deset let později seskupiti kolem svého almanachu Ant. Jar. Puchmajer. Ten, získán s Vojt. Nejedlým pro českou věc a poesii zásluhou Šeb. Hněvkovského, uvedl tyto své dva přátele k Dobrovskému, který na ně působil buditelsky a zároveň jim ukázal cestu formální důrazným doporučením prosodie přízvučné. Mladí básníci si vzali za přímý vzor německý pražský almanach posluchačů Meisznerových a podle jejich »Erstlinge unserer einsamen Stunden« (z let 1791—1792) uspořádali svůj almanach, který celkem vyšel pětkrát: jako »S e b r á n í b á s n í a z p ě v ů« 1795 a 1797, později jako »N o v é b á s n ě« (1798, 1802 a 1814; novotisky prvních IV sv. v »Novoč. knih.« 1917—1921 péčí Jar. Vlčka). Puchmajerovci, pocházející z různých krajů vlasti československé za uvědomělého vedení svého redaktora tvoří nejen přátelskou ale i názorovou skupinu; s plným uvědoměním vlasteneckým a jazykovým, ba i slovanským a se snahou prospěti rozumovému osvícení shodují se v názorech estetických, v přízvučné prosodii, navržené Dobrovským, v pravopisné praxi. Od pouhého pastýřského idylismu, hravé anakreontiky, epigramu, jimiž vystačila družina Tháмова, postupují k hlavním tehdejším druhům lyrickým i epickým, k ódě, popisné lyrice, veršované bajce, burleskní baladě a romanci, eposu hrdinského i komickému. Puchmajer na rozdíl od thámovského otrockého napodobení německého písemnictví zásadně ukazoval českým spisovatelům na slovanský východ, hlavně do Polska a tak lokalisoval u nás zpožděné francouzsko-německo-polské rokoko básnické.

Organisátorem celé školy a zároveň skutečnou osobností literární, stejně sympatickou osobně jako kulturně, byl A n t o n í n J a r o s l a v P u c h m a j e r (1769—1820). Narodil se 7. ledna 1769 v Týně n. Vlt. Za filosofických studií v Praze byl získán osvícenskými profesory pro zálibu v řečech i literaturách západních, Š. Hněvkovský pak probudil jeho češství a uvedl ho také k Dobrovskému, za jehož vedení se obrátil k vědecké slavistice i k českému písemnictví a organisování jeho pěstitelů. Vysvěcen na kněžství, působil v duchovní správě na různých místech, od r. 1802 se zvláštním úspěchem kněžským i buditelským v Radnicích u Plzně. Zemřel v Praze 29. září 1820. Vážného a svědomitého kněze poznáváme ze dvou sbírek kázání (vyd. pohrobně V. Nejedlým, 1825 a 1826, rozbor Jos. Vítka v L. filol. 1934), jasných, suchých a osvícenských, lidového buditele z původních

i přeložených spisků hospodářských; pracoval také v ornithologii a bylinářství. Dobrovského žák a vyznavač slovanského sjednocení složil metodou svého mistra ruskou mluvnici (něm. 1820) a českoruský pravopis (1805) a vydatně pomáhal učiteli v pracích slovníkářských, takže II. sv. »Něm. čes. slovníku« je vlastně jeho prací. Také posmrtný »R.ý m o v n í k n e b o l i s l o v n í k r ý m o v n í« (1824) a první mluvnice jazyka cikánského i zlodějské hantýrky (1821) dosvědčují šíři jeho zájmů filologických.

V jádře byl však Puchmajer duch básnický: nemaje samostatného zdroje tvůrčího, potřeboval k básnické činnosti popudů cizích, za jejichž pomoci se uvolňovala nejen jeho hravá a rozmarná vtipnost, ale i skutečný vzlet lyrický; všecky své druhy převýšil darem výrazného a hutného slova. Od r. 1797 počíná naň silně působiti poetické rokoko polské z doby Stanislava Augusta, hl. Kniažnin a Karpiňski; pomocí přebásnění Szymanowského zpracoval i Montesquieuův »Chrám gnidský« (1804), nahradiv alexandrin hexametrem. Svě polské vzory neparafrazoval, nýbrž upravoval velmi osobitě, namnoze s vydatnou lokalizací českou, rozšiřoval své předlohy a kontaminoval je; pomocí jejich dospíval i k západním a antickým duchům básnickým, k Lafontainovi, Gressetovi, Horatiovi, a tak podnikal odvážnou soutěž se světovou poesií, ovšem v časovém omezení druhů v stol. XVIII. oblíbených, hlavně těch, v nichž se zrcadlil smyslný a koketní ráz galantního věku, osobní povaze Puchmajerově vlastně cizí.

Zvláště rád vedle selanek pěstoval po stopě polských bajkářů lafontainskou veršovanou bajku rozmarného, lehkého tónu a světácké morálky; zde nejčastěji cizí, volně přejímané látky lokalisoval. Z hlubších a osobnějších pramenů vplynuly Puchmajerovy ódy. Jsou tři zvláště významné náboženského obsahu, na něž stejně působily žalmy jako ódisté polští a ruští, a kde se po prvé hlásí duchová rétorická lyrika, vlastní pozdějšímu českému klasicismu; pak několik ód dedikačních a tři vlastenecky buditelské: óda na Žižku 1802, první to projev rozhodného vlastenectví v novočeské poesii a neohrožený krok národnostně pochopiti husitství, »Hlas Čecha« (1802) a »Na jazyk český« Soubor Puchmajerových básní »F i a l k y« posmrtně 1833. (O Puchmajerovi mimo práce Vlčkovy a Szyjkowského [v. v.] zvl. monografie J. Máchala 1895 a jub. článek Weingartův v N. době 1921).

Národní buditel Puchmajerův a jeho věrný přítel, Š e b e s t y á n H n ě v k o v s k ý (1770—1847), byl rodák žebrácký a

jako městský úředník působil v rodišti, pak jako purkmistr v Poličce. Přežil daleko svou dobu, do jejíhož literárního ruchu sám opětovně zasahoval dobře myšlenými, ale mělce provedenými spisy polemickými, z nichž jeho významný příspěvek k prosodickému sporu r. 1820 bude oceněn v příslušné souvislosti. Vedle běžné anakreontické písně lehkého názoru i slohu pěstoval občas baladu sentimentální (»Vnislav a Běla«), častěji humoristickou a romanci groteskní, namnoze po vzoru Bürgrově, kde se směšným rozmarem parodoval hrůzostrašné jarmareční látky; shrnuty jsou v »B á s n í c h d r o b n ý c h« (1820) a »N o v ý c h b á s n í c h« (1841). Starosvětský svůj vtíp, libující si často v drastickém přepínání a v účinném hromadění zábavných pošetilostí, nejlépe uplatnil v t. zv. komických epejích, básnickém to druhu, založeném Tassonim a Boileauem a v XVIII. st. zvláště oblíbeném: v »D ě v í n ě« (1805 jako epos směšnohrdinské a 1829 změněně jako epos romantickohrdinské, kombinaci obou versí otiskl Ferd. Strejček v Svět. knih. 1905) a v »D o k t o r u F a u s t u« (1844). Bez ohlasu zůstaly osudová truchlohra »J a r o m í r« (1835), rukopisná tragedie »Král Otakar II.«, namířená proti Grillparzerovi, fraška »N á m l u v y v K o l o d ě j i« (1839). (Autobiografie otištěna vnučkou R. Jelínkovou-Doubkovou v Č. Č. Mus. 1905 a 1906, o baladách Ferd. Schulz, Česká balada a romance, v Osvětě 1877, o obou formách »Děvína« Ant. Procházka v L. filolog. 1908 a 1910, od téhož rozbor »Vnislava a Běly« v L. filol. 1921, K. Svoboda v N. době 1918 rozebral »Doktora Fausta«).

Krajan Hněvkovského, V o j t ě c h N e j e d l ý (1772—1844), posléze děkan v rodišti svém Žebráce, obrátil se záhy od rokokově hravé lyriky francouzského slohu k epickým skladbám širouce založeným, jejichž mrtvá rétorika a papírové hrdinství beze zdaru napodobují jednak vlašské renesanční epiky, jednak Klopstocka, v jehož vleku stojí též dva svazky »B á s n í« (1833). Všecka rozměrná díla ta, »P o s l e d n í s o u d« (1804), »P ř e m y s l O t o k a r v P r u s í c h« (1833), »K a r e l Č t v r t ý« (1835), »V r a t i s l a v« (1836) a »V á c l a v« (1837), vyšla zpožděně a zapadla bez povšimnutí. (Polemicko-alegorickou básní »B o h y n ě« zasáhl 1819 podobně jako Hněvkovský do kriticko-prosodických sporů, zviřených »Počátky«, z rukopisu vydal ji Ferd. Strejček r. 1910; 2 sv. kázání 1806 a 1807 blíží se osvícenským homiliím Puchmajerovým; o životě V. Nejedlého viz A. Rybičkovy Přední křisitele.)

K Puchmajerově škole básnické náleží vedle několika bezvýznamných Moravanů, probuzených Dobrovským. také hranický

ranhojič a polyhistor se sklony národopisnými, Josef Heřman Agapit Gallaš (1756—1840), vytrvalý ctitel idylismu Gessnerova, jehož »M ú z a M o r a v s k á«, vyd. 1813 a 1825 Tomášem Fryčajem, zajímá hlavně vloženými ukázkami poesie prostonárodní. Dobrušský kupec František Vladislav Hek (1769—1847), proslulý jako hrdina Jiráskova románu »F. L. Věk«, mravokárné své didaksi a satíře rád dával i zevně formu antikisující. (Jeho spisy, mezi nimi i autobiografii a zbožiznalecké »Kupecké umění« vydal ve II sv. 1923 a 1924 Jan Jakubec.) Sedlecký farář, Hradečan rodem i působením, Josef Miloslav Rautenkranec (1776—1817), byl významnější spisy vychovatelskými a kazatelskými než hravou anakreontikou. Brněnský piarista a profesor, František Domini Kynský (1877—1848), horlivě překládal klasiky i ži-klasiky řecké, latinské, francouzské, německé i polské. Osobními vztahy čítá se sem též bratr Vojtěcha Nejedlého Jan, jehož buditelské a vědecké snahy, tvořící průpravu českého klasicismu, budou oceněny doleji; také Jungmann byl mezi přispěvateli Puchmajerových almanachů. Stranou stojí

Václav Stach (1754—1831), profesor gen. semináře v Hradišti, později theologické fakulty v Olomouci, osobní a literární nepřítel Dobrovského. Stach byl typickým josefinistou a osvícencem; překládal a psal spisy pro lid v duchu josefinismu, šířil theologii racionalistického směru; byl posměšným odpůrcem protireformace a moci církevní. Přes to vydal »Nábožné písně pro katolického měšťana a sedláka« (1791), jež s Fryčajovými »Písněmi duchovními« (1788) jsou hlavním dílem katolické hymnologie v osvícenském věku i duchu. Odpor proti Dobrovskému zapletl jej do polemických spisů, namířených především proti Dobrovského teorii přízvukné prosodie; skoro všechny, na př. »Divný oučinek potěhu« (1797 ve verších), »Kritický výklad pomatených českých gramatik« (1806) a »Harmonie a dobrozvučnost jazyka českého« (1806), zůstaly v rukopise. Stachova poesie, řízená zvrácenými pravidly špatně pochopené prosodie časoměrné, jest napodobením někdy i doslovným Klopstocka, jehož »Mesiáš« zanechal Stach v rukopisném prosaickém překladě; z veršů jeho vyšel jen péčí K. I. Tháma nepůvodní »Starý veršovec pro rozumnou kratochvíli« (1805). (O V. Stachovi, jehož nadšení pro časomíru oslavoval K. Vinařický, srv. V. Zeleného stať v Osvětě 1873 a A. Novákovu studii »Klopstockův vliv na poesii českého obrození«, v L. filolog. 1903 a 1904.)

[O počátcích novočeského básnictví viz Jar. Vlčka »První novočeská škola básnická« (1896), o Puchmajerovi a jeho škole i jejím poměru k polskému básnictví I. díl Szyjkowského »Polské účasti« (1931 v. v.), o prosodických otázkách a sporech dílo Jos. Krále »O prosodii české« 1923.]

6. Slovenské písemnictví v době osvícenské.

Slovenské písemnictví XVIII. věku tvoří podstatnou součástku soudobé české literatury a to i tam, kde se samo pokouší přetrhnouti vnější i vnitřní spojitost s ní. Vnější podmínky jeho jsou poněkud příznivější nežli v Čechách, ježto ani literární souvislost není přerušena, ani výsledky protireformační nejsou tak hluboké, ani nejsou ztraceny vrstvy čtenářské, ani řeč národní není v takovém úpadku. Tehdy dávají obdobné poměry společenské a obdobné proudy myšlenkové vznik literatuře téhož ducha a téhož rázu. I na Slovensku vzniká z josefinských snah emancipačních a lidumilných hojně písemnictví populárně lidové; i na Slovensku rozumové osvícenství svádí boje s náboženskou protireformací a dává základ vědě dílem historické, dílem filologické; nově povznesená věda se pokouší i tu o účelnou organisaci naukovou i literární; posléze též na Slovensku básnictví se přichyľuje ke galantní poesii západoevropské a zkouší své síly takměř výhradně na několika tehdy modních druzích poetických.

Ale kdežto v Čechách jest jediné středisko osvětové a literární, náboženský rozkol na Slovensku přináší taková střediska dvě: evangelíci kupí se kolem Prešpurka, pro katolíky pak, záhy tíhnoucí k separatismu, střed dlouho znamená Trnava.

I jest mluvíti v dějinách slovenského písemnictví odděleně o literatuře evangelického Slovenska a o písemnictví Slováků katolických.

Evangelické Slovensko, posílené v náboženském svém vědomí Tolerančním patentem r. 1781 a r. 1791 Leopoldovým zrovnoprávněním církve evangelické, vstupuje na práh období osvícenského, věrno náboženským tradicím reformačním, jež slučuje se svobodomyšlnými zásadami racionalistického bohosloví josefinského. Synové jeho si osvojují na studiích na protestantských universitách německých proti dotavadnímu pietismu také osvícenské směry v theologii a brzy i filosofický idealismus a humanismus, příznačný klasickému ovzduší na sklonku XVIII. a XIX. věku, a přinášejí tyto směry do vlasti, kde se odkaz Jednoty namnoze slučuje s novodobým pojetím humanity.

Duchovní jednotu s Čechami udržují Kralická bible a kancionál Třanovského i vzpomínky na minulost reformační; záhy se ozývá také silné vědomí slovanské. Ve vzdělání evangelíků na Slovensku v XVIII. stol. se pojí dva hlavní živly, tradice reformační a zárodky klasicistické, ale slovesně se to vyjadřuje spíše slohem kazatelským a řečnickým než skutečným tvořením básnickým. Kdežto však slovenští protestanti, kteří po vydání Tolerančního patentu přicházeli v hojném počtu působiti do Čech a na Moravu, na př. Michal Blažek, Jan Végh neb Jan Molnár, se nedovedli povznésti nad příležitostné neb kancionální věroučné veršování, má Slovensko evangelické v této době skutečně literární osobnosti, Augustina Doležala a Michala Semiana. A u g u s t i n D o l e ž a l (1737—1802), kazatel v Hybech a Súčanech, se pokusil v »Pamětné celému světu tragodii« (1791), psané rýmovanými alexandrinami o dialogickou disputaci, blízkou baroknímu dramatu a ukazující vliv Miltonův i Hallerův; básnický suchá skladba o pádu prvních rodičů jest smělym myšlenkovým náběhem k popularisaci leibnitzovské theodiceje a důkazem, jak evangelické Slovensko prožívalo v době osvícenské evropské zápasu ideové. Vicerektor a kazatel prešovský, M i c h a l S e m i a n (1741—1812), historický popularisátor, zpracovával přízvučně i časoměrně v klopstockovském duchu náměty náboženské. Doležal i Semian náleželi k družině »P r e š p u r s k ý c h n o v i n« (1783—1787), redigovaných Št. Leškou a »S t a r ý c h n o v i n l i t e r n í h o u m ě n í«, vydávaných (1785-1786) v Báňské Bystřici z ducha tamní »Societas Slavica« Ondřejem Plachým; byly to orgány osvícenského lidového písemnictví na Slovensku v duchu občanského pokroku a křesťanské humanity; také obránce jazyka českého Jan Hrdlička se řadil k tomuto okruhu.

Jako v Čechách a na Moravě, tak i na Slovensku zasáhl mocně do duševního života ve směru osvícenském učené společnosti. Ale, jako v Praze a v Olomouci, nebyla to ani na slovenské půdě především myšlenka národní, která v těchto kulturních sdruženích tvořila zásadu krystalisační: vlastivědné zkoumání přírodovědecké i historické převažovalo nad zájmem o národní jazyk a literaturu; teprve později obracejí se společnosti, spojující v sobě Slováky i Maďary a užívající namnoze maďarštiny jako jazyka jednacího, k slovesnosti domácí, a zvolna, ač zprvu jen nesměle, se ozývají snahy jazykově separatistické. Nejstarší z těchto sdružení byla »Societas erudita« v Prešpurce (zal. r. 1761), Plachého zmíněná »Societas slavica« spadá do let. 80. Avšak zvláště čilý ruch se péčí protestantského duchovenstva projevil v dolině malohontské nad Rimavou. Tam již r.

1767 skálnický farář Matěj Holko st., pracovník v dějinách církevních i v literární historii, se pokusil založiti první učenou společnost; teprve však jeho syn Matěj Holko ml. zarazil r. 1791 čtenářskou společnost malohontskou, která potrvála do r. 1831. Proslulostí nad ní vynikla »Literární« aneb »Učená společnost malohontská« (1808—1842, »Erudita societas Kishothensis«), která ke svým výročním shromážděním vydávala sborníky »Solennia« a shromažďovala se ve své horlivosti čtenářské i kritické kolem seniorátní knihovny na Nižním Skálníku. Přes krajové omezení byl přínos »Společnosti malohontské« k osvětlení Slovenska značný; pro písemnictví slovenské však pro své mezinárodní smýšlení mnoho neznamenal. Ale více a více se posouvá v popředí kulturního života na Slovensku, hlavně evangelickém, význam obchodně i politicky důležitého Prešpurku (Bratislavy). Tam již r. 1793 podává J. Ribay návrh na založení ústavu neb společnosti československé pro Slovany v Uhřích; mělo tím býti reformováno prešpurské vysoké učení evangelické, sahající až do dob bělohorských. Teprve po deseti létech (1803) založena stolice řeči a literatury československé a při ní »Institutum linguae et litteraturae Slavicae«. Katedra, pod níž za svých studií sedávali Kollár, Šafařík a Palacký, obsazena Jiřím Palkovičem.

Jiří Palkovič (1769—1850) přilnul v době studií na jenské universitě k osvícenské vědě i k rokokové poesii. Jako učenec měl spíše porozumění pro minulost, jak svědčí jeho normalisující veleslavínství v literatuře a v profesuře, dosti nedbale zastávané; tím duchem polemisoval proti Dobrovskému, tím duchem vedl své časopisecké podniky »Týdeník« (1812—1818) a »Tatranku« (1832—1847). Galantní jeho anakreontika, shrnutá do sbírky »Muzaslovenských hor« (1801), se přimyká k veršům školy básnické Puchmajerovy s její galantní lyrikou i pastýřskou selankou; i on se pokusil o překlad prvního zpěvu Iliady.

Bohuslav Tablic (1769—1832), farář v Kostolných Moravcích, se namnoze podobal činností svému druhu i soku Palkovičovi. Zájem básnický sdružen byl u něho nejbliže se zájmem literárně-historickým, a tak vedle sbírky vlastních anakreontických hříček lyrických, »Poezií« (1806—1812, před tím 1803 satirickogalantní báseň »Zuzana babylonská«) a antologie z cizích svých vzorů básnických, »Anglické Múzy v československém oděvu« (1831), sebral i zbytky starší slovenské poesie ze XVII. a XVIII. století pod názvem »Slovenští veršovci« (1805—1812). Tablic byl literárně vzdělaný muž dalekého rozhledu, který překládal Shakespeara

a Goldsmitha, jako původní básník pěstoval zastaralé hrůzostrašné balady, mravokárná kázání veršem, suchopárnou didaktiku; jenom v ódách se povznesl vzletněji a připravoval klasicismus na slovenské půdě; také v myšlence pevné vzájemnosti československé a v alegorickém zosobňování všeho Slovanstva se jeví předchůdcem Kollárovým.

Vedle Palkoviče a Tablice, obecně uznávaných jako hlavy slovesného ruchu na evangelickém Slovensku, zastupují vědecké snažení dále: překladatel řeckých i polských a ruských básníků, romanticky nadšený Samuel Rožnaya (1787—1815), zeměpisec Ladislav Bartolomaeides (1754—1825) a dva spolupracovníci Dobrovského, lexikograf Štěpán Leška (1757—1818), zejména pak neúnavný sběratel látky slovníkové, příslovné, písňové a zvykoslovné, Jiří Ribay (vl. Ryba, 1754—1812), muž velkých záměrů a organisované pracovitosti naukové, jehož hlavní práce zaležely v rukopise. Přílohou ke všem publikacím básnickým vydával cenné bibliografické a životopisné »Paměti československých básníkův a ne veršovcův«.

Katolické Slovensko ovládáno jest v XVIII. věku přísnou protireformací, jejíž semeniskem jest od r. 1635 P. Pázmánym založená jezuitská universita, knihovna a knihtiskárna v arcibiskupském sídle v Trnavě. Jako účelného prostředku k rozšíření a zlidovění svých snah používá slovenská protireformace účinné metody: přizpůsobuje knihy slovenskému nářečí a pomáhá této izolaci k platnosti nejen v dílech obsahu náboženského, nýbrž i v knihách školních a spisech úředních.

Náběhy k tomu pozorujeme již u lidového veršovce pozdně humanistického rozhledu, minority Hugolína Gavloviče (1712—1787), který v rozsáhlém veršovaném spise »Valaská škola — mravuv stodola« (1755) s velkou obratností spojil barokní pastýřství ostře domácího zbarvení s katolickou protireformací i s mravoučnou tradicí humanistickou v celek zajímavý, jak pro kořenný tón lidový, tak pro šíři životního obzoru.

Josef Ignác Bajza (1754—1836), katolický farář dolnodubský, postoupil dále, domýšleje hungaristické tendence stavů, bránících se josefinskému centralismu. Užil libovolné směsi spisovné češtiny, západoslovenského nářečí, odchylek zavedených korektory jezuitských knih náboženských i vlastních nápadů (rušil přehlásku, odstraňoval ř); v literárních plodech jeho opět kříží se tendence protireformační s názory osvícenskými. Z nich jsou významnější pedagogický román

»René mládenca prihodi a skusenosti« (1783 a 1785) a »Slowenské dvojnásobné epigrammata« (1794).

Vlastním zákonodárcem jazykového separatismu slovenského se stal Antonín Bernolák, který dotavadní snahy jazykového separatismu na Slovensku spojil se sklonem XVIII. stol. z vulgarisovati jazyk spisovný. Nebyly tu jenom intence maďarsko-politické, protireformační snaha přervati souvislost s kacířskou literaturou evangeliků, lidumilné úsilí dáti prostému čtenáři knihy i řeči srozumitelnější, nýbrž zároveň odraz snah obecných u Slovanů, aby se živý jazyk zbavil přítěže řeči bohoslužebné a tak přiblížil životu.

Antonín Bernolák (1762—1813) byl děkanem a školním dozorcem v Nových Zámčích. Bernolák, učený filolog, pokládal Slovensko za samostatný historický a národopisný celek, dovolává se Slovanů panonských jako předků nynějších Slováků, a žádal, aby samostatnost ta projevila se nejen vlastním spisovným jazykem, za nějž zvolil západoslovenské, češtině dosti blízké, nářečí trnavské, ale i vlastní literaturou; v pravopise se přidržel celkem zjednodušující zásady fonetické. Jazykové své zásady uložil v dílech: »Dissertatio philologico critica de litteris Slavorum« (1787), »Grammatica slavica ad systema scholarum nationalium accommodata« (1790) a »Slowár Slowenski Česko-Latinsko-Německo-Uherski« (posmrtně 1825—1827 ve II d.). O samostatnou literaturu slovenskou mělo dbáti na způsob akademie založené »Towarišstvo litterného u meňá«, sídlem v Trnavě, jež Bernolák 1793 uvedl v život, jež však zakladatele nepřežilo. Ze spisovatelů »Towaryšstva« jedině má význam Jiří Fandlí (1754—1811), farář naháčský, jenž po krameriovsku ve spisech osvícenských jako »Dúwerná zmluva medzi mnichem a djablem« (1789) i knížkách prakticky poučných vykonal kus díla lidově buditelského.

[Souborné práce Vlčkovy — česká i slovenská —, Jakubcovy, Pražákovy a Čapkovy jsou uvedeny na str. 10 a 218—219; k nim se řadí: Alb. Pražák, »Dějiny spisovné slovenštiny po dobu Štúrovu« (1922), Fr. Frýdecký, »Slovensko od doby Bernolákovy« (1920, přehledně, méně spolehlivě), Dobroslav Chrobák, »Rukoväť dejin slovenskej literatúry« (1932, knihopis a životopisy) a tři spisy o rozkolu: Michal Hodža, »Československý rozkol« (1920, Turč. Sv. Martin, s hlediska jednoty), Jozef Škultéty, (Stodvadsaťpäť rokov zo slovenského života« (1920,

tamže, se stanoviska separatistického) a Th. J. Locher, »Die nationale Differenzierung und Integrierung der Slowaken und Tschechen« (1931, Haarlem, s nezaujatého hlediska světového). Z monografických prací o zjevech tohoto období zvl. J. B. Čapek, »A. Doležal a jeho Tragoedia« (1931, Bratislava), Jan Vilikovský, »Dějiny literárních společností malohontských« (1935, tamže) a Jul. Heidenreich, »Gavlovičova Valašská škola« (ve Sborn. Matice slov. 1935).]

b) Klasicismus.

(1815—1830.)

1. Povaha doby.

Poměry veřejné. Rok 1815 zahajuje nové období v politických dějinách evropských: definitivní pád Napoleonův a odzbrojení revoluční Francie, návrat Bourbonů a obnovení legitismu tamže, přenesení vrchního politického dozoru nad Evropou na spojené vladaře Ruska, Pruska, Rakouska a Anglie a utvoření »svaté aliance«, posvěcující jejich imperialismus mystickým duchem křesťanským — to vše znamenalo základy nového absolutismu státního a důsledné reakce proti politickým zásadám doby předchozí. Na rakouském císařském trůně zosobňuje tyto principy František I., jemuž byla popřána vláda 43 let (1792—1835), na rozdíl od svého vzletného, romanticky a nábožensky nadšeného druha, ruského caře Alexandra I., suchopárný, střízlivý a nedůvěřivý pedant; v každé reformě a změně věřil revoluci, šlechtu i občanské vůdce národního hnutí podezřívá z chystané vzpoury a hlavní oporu dynastické jednoty státní nacházel v klidu, »přední povinnosti občanské«, který se za jeho vlády změnil nadlouho v mrtvé ticho, umožněné ochablostí sil. Všemocný jeho kancléř, kníže Metternich, byl duchaplným a mnohdy i značně samostatným vykonavatelem vůle panovníka, ač tento osobně dozíral na správu státní; císař i kancléř svorně odmítali požadavky ústavní i nároky národní, sebevědomé snahy šlechtické i ústupky novodobému smýšlení. Rakouská moc státní, u vědomí nemálo posílená úspěchy nad Napoleonem, se opírala hlavně o byrokracii, značně složitou a nákladnou, k níž — vedle všemocné censury — přibýlo i ministerstvo policejní, řízené hr. Sedlnickým, který brzdil ruch myšlenkový a literární, bránil stykům s cizinou, omezoval co nejvíce spolkovou činnost. Vůči církvi si rakouské císařství

vyhrazovalo žárlivě suverenitu politickou, ale konkordát se projevil tím, že kněžstvu přisouzen dozor nad školstvím obecným i středním; proti svobodomyšlnějším směrům v duchovenstvu nastupováno přísně. Přes stále zdůrazňované stanovisko mravně náboženské měla se i církev podříditi absolutní moci státu a jeho zosobnitelky, dynastie.

Ale proti tomuto františkovskému systému, soustředěnému ve Vídni a přese všecku nedůvěru k národním požadavkům orientovanému německy, se zvedal odpor sotva menší, než s jakým se setkalo Rakousko josefinské. Šlechta, jen zřídka svolávaná k bezvýznamným sněmům stavovským, stavěla se za pomoci učených synů třídy selské a měšťanské v čelo osvětového ruchu, který pokračoval ve snahách osvícenských, prohlubuje je vlastivědně a nebráně se postupnému vnikání nacionalismu. Zakládala akademie, umělecké ústavy hudební a výtvarné, musea; podporovala rozvoj techniky, pro nějž budovala školy; účastnila se sama podnikání průmyslového, které nacházelo i u státu ochrany, a odkud do popředí veřejného života rychle přicházel nový vzdělaný stav plutokratický. Takto se jeví v kulturním ruchu značnou měrou vliv šlechty, ovšem hlavně jako mecenášky učenců, umělců a spisovatelů; mnohem méně se uplatňuje působení mocného stavu byrokratického, který se obává projevit se veřejně, aby nevzbudil podezření ostražitých státních dozorčích orgánů. Vlastním nositelem vzdělanosti zůstává i nadále inteligence, přicházející zdola a rychle se přizpůsobující mravem i vkusem třídám urozeným a zámožným. Také naše literatura jest výrazem činnosti kněží, profesorů, učitelů; zvláště učitelských sil přibývá, když vláda rozmnoží počet gymnasií a připojí k nim misty i kursy filosofické, doplňující o 2 roky 6třídní studium. Humanistický ráz gymnasií se nemění, ale v duchu klasicismu se užívá metod, získaných studiem slovesnosti antické také ve prospěch slovesnosti moderní; mezi osobami učitelskými mizí zvolna složka řádová. Na středních školách povoleno r. 1816 a 1818 vyučovati několik hodin češtině a vůbec čeština prohlášena za potřebnou pro kněze a úředníka v Čechách; vlastenci s Jungmannem v čele prohlašují to za velký úspěch české věci a dovedou z toho pomocí obratných pedagogů vydatně těžiti.

Krušně snášejí vzdělanci myšlenkovou a kulturní izolaci, žárlivě stráženu přísným systémem policejním. Literární styk s cizinou jest úplně znemožněn, dovoz knih ze zahraničí podvázán, osobní výměna názorů s učenici cizími téměř vyloučena. Vídeň pak, s kterou dovoleno se stýkati, sama jest policejním

režimem spoutána, takže nemůže poskytovat valných podnětů. Ale z německých universit, kde studují mladí evangelíci, přichází k nám svěží vzduch klasické i romantické filosofie, vědy, poesie, a tyto popudy jsou pak rozvíjeny na půdě domácí, živeny cizojazyčnou četbou a přizpůsobovány poměrům českým. Bez významu pro národní hnutí u nás není ani mocný rozmach Ruska za vlády Alexandra I., vítěze nad Napoleonem a šlechtěného snílka křesťanského; rozvoj carské říše posiluje naděje a nároky vlastenců, kteří se zároveň cítí syny velkého kmene slovanského; již Dobrovský prožil tento obrat od austroslavismu k rusofilství, a mužové, jako Jungmann, Marek, Hanka, Čelakovský, ho v tom následují.

Po myšlenkové stránce působí zásadně statečný zápas velké náboženské a filosofické osobnosti Bolzanovy s oficiálním církevnictvím a to nejen ve prospěch citění nábožensko-mravního, za osvícenství oslabeného, nýbrž i jako příklad karakterní odvahy, postavit se proti veřejné moci; proto naši buditelé se tak vřele podivují Bolzanovi, ač není nikterak stoupencem českého hnutí národního.

Františkova doba bývá dějepisci zatracována jako čas politické i myšlenkové nesvobody a občanské spoutanosti; sotva neprávem. Celá povaha její — i se svým typickým přízvukem rekonvalescence — nutila vzdělance, aby se odvraceli od veřejnosti, hledali ticho a soustředění v knihovně a v pracovně, nad knihou a v objetí Mus, ve sbírání učené látky a ve filosofickém hloubání. Tam žili intensivně, tam se oddávali transcendentnímu idealismu filosofických koncepcí, tam si křísili obraz národní minulosti, kráslice jí rysy, jakých se chabé přítomnosti nedostávalo. A tam bylo místo také pro ústřední myšlenkovou stavbu té doby, jež se výtvarně vyjadřovala slohem empirickým, pro klasicismus, směřující staré ideály humanistické s novými nároky moderních kultur národních.

Klasicismus v evropských literaturách. Klasicismem nazýváme myšlenkový a slovesný směr v písemnictví západní i východní Evropy, který národní literatury mínil obroditi, povznést a uzákoniti v duchu ideového a uměleckého odkazu vzdělanosti staroklasické; postupuje od stol. XVII. až na práh stol. XIX. Humanistické básnictví latinské zůstávalo v učenecké výlučnosti cizí literaturám národním; přispělo však k tomu, že úplně překonalo odumírající tradice středověké a že upozornilo na klasické spisovatele latinské a řecké jako na vzory pro tvoření slovesné. Již za renesance vítězí v západní Evropě obecně nad umělou literaturou novolatinskou národní

písemnictví a národní duch, ale jsou prodřeny ideály antickými; velcí básníci, prosaikové a myslitelé Hellady i Říma zprvu považováni za vzory nedostižné. Hlavně na francouzské půdě, za příznivých veřejných i kulturních poměrů za Ludvíka XIV., vzniká literatura klasická z této požehnané výměny prvků starověce antických a moderně národních, výměny to, která zasahuje skoro všechny obory básnictví, řečnictví, filosofie. Kanonické vzory slovesné, většina látek a námětů, literární formy jsou váženy nejprve z latinské, pak z řecké oblasti, ale zpracování, duchová náplň, myšlenkové ovzduší jsou čistě francouzské, zvláště když vynikající spisovatelé zdůrazní ve svém tvoření a kritikové i estetikové ve svých úvahách oba nejcharakterističtější rysy národního genia francouzského, jasnou rozumovost a britký smysl pro pozorování skutečnosti zevní a vnitřní.

Mistrovské výtvořiny autorů, jako Racine, Lafontaine, Molière mezi básníky, Pascal, Bossuet, Boileau mezi mysliteli, zároveň s descartesovskou zásadou nepřetržitě pokroku podvrátily původní přesvědčení klasicistů francouzských, že se novodobá tvorba nemůže měřiti se starověkou slovesností, a že antická pravidla a antické vzory jsou trvalé a platné pro všechny doby. Za t. zv. zápasu mezi Staromilci a Novotáři (Querelle des Anciens et des Modernes) na sklonku věku Ludvíka XIV. pronikla povzbuzující jistota, že moderní písemnictví má schopnost dosáhnouti klasické dokonalosti svéprávnými prostředky, ovšem za podpory starověkých spisovatelů a jejich dokonalých forem, ba snad že může i v ušlechtilém zápasu předhoniti svého antického předchůdce a učitele. Takto i na francouzské půdě, pro celou vzdělanou Evropu příkladně, proniká s národním sebevědomím literárním zároveň blahodárné přesvědčení, že jádrem klasicismu není napodobení starověkých literatur klasických, nýbrž úsilí o národní klasičnost, o shodu formy s obsahem, o harmonii celku a částí, tvůrčí osobnosti a uměleckých pravidel.

Podněty tyto byly rozvedeny a domyšleny na nefrancouzské, germánské půdě v XVIII. stol., které dlouho užívá klasicistických forem, naplňujíc je svým stroze racionalistickým a osvětářským duchem. Obrodný obrat se děje v Anglii a pak zvláště v Německu dvojím směrem: zároveň se podvracuje jednostranné rozumářství osvícenské doby i zdůrazňují se národní kořeny umění; pro nás měly zvláštní význam poměry v Německu, na jehož myšlenkovou oblast bylo naše obrození především odkázáno. Protiracionalistická reakce anglická i německá XVIII.

stol. jest zřejmě předvojem romantiky: osvobozuje cit, obraznost, nadšení; připravena pietismem, uvolňuje zdroj náboženský; předjímajíc zásady francouzské revoluce, zdůrazňuje pocit svobody osobní i národní; dobírá se smyslu pro přírodu a nazírá novým způsobem na krajinu. Národní ráz klasicismu německého jest ve shodě s politickým odporem proti Francii, a proto za snahou odfrancouzšiti antiku a vrátiti ji k původním zdrojům hellenským, shledáváme silný živel německy obranný; nesporně větší význam měl umělecký obrat k lidové písni, ke gotickému středověku, k Shakespeareovi: zde zvláště Herder, jehož myšlenkové kořeny tkvěly v Rousseauově naturalismu a v anglické filosofii literatury, s jejím ústředním pojmem originálního genia, vykonal dílo velké, důsažné i mimo hranice jeho národa.

Německý klasicismus, připravovaný mohutným náboženským básníkem barokním, Klopstockem, a pronikavým osvícenským kritikem a estetikem, Lessingem, budoval na základech, položených Herderem a vyspěl vrcholu v myšlenkovém i básnickém díle obou vůdčích duchů výmarských, Goetha a Schillera, dvou různorodých a přece svorných hlasatelů souměrně rozvité osobnosti: u Goetha, povahy spíše umělecké, přispělo k harmonii důkladné poznání přírodovědecké, kdežto mravní charakter Schillerův vyvrhl za účinného spolupůsobení filosofie a historie, což bylo pak rozhodující pro celý ráz klasicismu v Německu i jeho následovníků u národů slovanských. Ke Goethovi a Schillerovi se přidružily dvě mladší skupiny. Jednak to byli za vedení filosofa a jazykovědce Viléma z Humboldtů novohumanisté, kteří hlavně ve školství mínili estetickým studiem slovesných památek, zvláště řeckých, vésti k pravé lidskosti a zároveň vychovávat pro skutečnou kulturu národní, uvědomělou a vyzbrojenou též jazykově. Jednak to byli oba náčelníci starší romantiky, t. zv. jenské, bratři Bedřich a August Vilém Schleglové, kteří kladli důraz na kulturní universalismus, obraceli zřetel k asijskému východu a zvláště si všímali vedle antické osvěty také středověku a jeho ducha i umění; hlavní důraz kladli na estetickou stránku bytosti lidské. Takto se stýkal v německém klasicismu novohumanistický zřetel s požadavkem literatury světové a se schleglovským universalistickým rozhledem po vrcholech evropského básnictví; odtud plynula horlivá činnost literárně dějepisná, neúnavné tlumočnictví překladatelské, vytríbený smysl pro nejrůznější formy literární.

Ale tento v podstatě estetický ideál byl podřízen vyšší ještě zásadě humanity, kterou vedle Herdera zdůrazňovali Kant,

Schiller a Vilém z Humboldtů. Svrchovaná idea člověčství, ob-
sažená v podstatě již v antice římské, především u Cicerona,
spěla k všestrannému a souměrnému rozvíjení všech schopností,
tak aby se k dokonalosti tělesné přidružila též dokonalost poz-
návací, mravní a umělecká; tím člověk dospěje zároveň bla-
ženosti, závisící na harmonii všech sil. Blaženost, k níž směřuje
vývoj humanity, hledá štěstí a dokonalost člověka jenom na
tomto světě; tím se humanita klasická podstatně lišila od hu-
manity křesťanské. Na rozdíl od osvícenství, které zdůrazňovalo
v lidskosti hlavně pravdivost a dobro, přihlížel klasicismus také
ke složce krásy; kdežto osvícenci věřili v naivním optimismu,
že vrcholné dokonalosti již dospěli, toužili klasicisté a po nich
romantikové dosíci jí pozvolným vývojem, vedeným Prozřetel-
ností, stálým zdokonalováním; ani v starověké kultuře řecké
nenacházeli ideál provždy dosažený, i když pro moderní ná-
rody příkladný a povzbuzující.

Herder, vykladač dějinného vývoje a Schiller, hlasatel osobní
i hromadné svobody, spojovali se zásadou humanity a s poža-
davkem klasičnosti i praktické heslo národnosti, které pak ro-
mantičtí následovníci jejich promyslili a domyslili. Tázali se,
jaké místo ve vývojové řadě člověčenstva přiřčeno jednotlivým
národům, a jak každý z nich vykonává poslání, určené mu Pro-
zřetelností; Herder posílil Slované veškeré, poukázav k tomu,
že doba jejich vstupu k dějinnému a kulturnímu dílu právě
vzchází.

Jako v německém klasicismu, jehož vyvrcholení náleží na roz-
hraní obou století, XVIII. a XIX., lze těžko odlišiti prvky prvo-
romantické, tak jest tomu i na půdě české; některé základní
nauky romantické, kult národa a jazyka, hluboký zájem pro
minulost, smysl pro lid a jeho poesii, prožity již vůdci literár-
ního klasicismu českého.

Literární klasicismus český. S příznačným zpož-
děním českého života kulturního oproti západní Evropě, do-
chází k nám literární klasicismus teprve v době, kdy jej jiní
národové již překonávají a odkládají; druhé desetiletí věku
XIX. znamená na naší půdě jeho vyvrcholení. R. 1815 přichází
jeho teoretik a vůdce českých klasicistů, J. Jungmann, trvale
do Prahy, kam se rok před tím navrátil Hanka, aby shromáždil
kolem sebe družinu, jež při romantickém východisku svém
opře snahy jungmannovské. R. 1817 se vrací P. J. Šafařík, na-
sáklý klasicistickými zásadami německých universit, do Preš-
purku, kde pro ně v důvěrném příteli Fr. Palackém nachází
vyznavače a horlivého myšlenkového i literárního pracovníka

v jejich duchu. R. 1819 odchází J. Kollár do Jeny na studia, v kterých se živly romantické kříží s prvky klasickými. R. 1820 jest založeno Národní museum, kde se soustřeďují organizační snahy českých klasicistů, zvláště když mladistvý jejich vůdce, Fr. Palacký, stane v čele časopiseckého orgánu musejního. Brzy se objevují i slovesná díla, naplněná novým duchem, která všecka předešla r. 1814 Šafaříkova »Tatranská Musa«: r. 1817 Rukopis Královédvorský jako ztělesnění obrazu jungmannovců o národní dávnověkosti; r. 1818 Palackého a Šafaříkovy »Počátkové českého básnictví«, teoretická rukověť nejdůslednějšího klasicismu českého; r. 1819 přepracovaná Poláková »Vznešenost přírody«, nesoucí stopy slohové spolupráce Jungmannovy; r. 1820 Jungmannova »Slovesnost«, soustavná učebnice literární nauky v klasicistickém duchu. Teprve v desetiletí následujícím dochází pak k dalším a ještě výraznějším projevům tohoto směru, již plně zatím ustaveného: r. 1821 a 1824 vycházejí dvě první verše Kollárovy »Slávy dcery«; r. 1824 »Smišené básně« Čelakovského s hojnými klasicistickými dozvuky; počátkem let 20. názorově i slohově významná Poláková »Cesta do Italie«; z prací teoretických vznikají na prahu toho decennia studie Palackého o dějinách i základech krasovědy a r. 1827 Jungmannova zásadní stať »O klasičnosti v literatuře«. Některé slovesné výtvořy, skládající samu podstatu českého klasicismu literárního, jsou z doby pozdější a přesahují mezný bod r. 1830, tak Čelakovského »Růže stolistá«, tak hrdinské a selankovité skladby Jana Hollého, tak úvahy z filosofie dějin od Palackého; nesou při tomto pozdním vzniku ne jeden rys romantický.

I tvoří český směr klasicistický v l. 1815—1830 především J. Jungmann se svou školou básnickou, M. Zd. Polákem a Ant. Markem, Jan Kollár se svým následovníkem J. Hollým, Palacký a Šafařík a to nejen v mladistvých projevech básnických a estetických, ale rovněž ve svém životním díle učeneckém. Časově sem řadíme i družinu Hankovu s jejími staročeskými padělky při veškerém romantickém ovzduší jejich, Čelakovský, zjev typicky přechodní, se sem staví asi polovicí svého díla. I český klasicismus má své pozdní epigony, mezi nimiž jungmannovec Karel Vinařický jest nejvýraznější.

Časové předpoklady a slovesné podmínky pro český klasicismus literární obsaženy jsou dílem v nové recepci řeckolatské kultury v XVIII. stol. u nás, dílem v Puchmajerově škole básnické v době osvícenské. Odvratem od kulturních hodnot protireformačního baroka, ale s jakýmsi navazováním na Balbína,

přiklánějí se vzdělanci v Čechách, Cornova, Voigt, Procházka, Pelcl a jmenovitě Dobrovský, namnoze vyzbrojeni studiem vědy klasicko-filologické, k antice, a to spíše k její složce latinské než řecké, zdůrazňující prvky myslitelské a řečnické na úkor náplně básnické. Kdežto Horatius hoví jim svou jasnou a praktickou rozumovostí, kultem životního středoceští, střízlivě uměřenou teorií básnickou, upoutává je Cicero jako myslitel svým eklektickým stoicismem a především svým ideálem klasické humanity, který slučuje vzdělanost s lidumilstvím a tvoří protiváhu k náboženské humanitě křesťanské; Josef Dobrovský byl případně (Jar. Ludvíkovským) určen jako nejskvělejší představitel této klasické humanity osvícenské a v podstatě ciceroniánské.

Prostřednictvím svých rokokových vzorů pronikali spisovatelé školy Puchmajerovy k autorům staroklasickým, z nichž opět Horatius, hlavně pro svou »Ars poetica«, jim namnoze určoval dráhu; starší ještě byla česká tradice vergiliovská, ukazující až ke Komenskému a Rosovi; duch doby s sebou přinášel populární, ale nehluboké zalíbení v Anakreontovi, Theokritovi a v Lukianovi. Takto vedle klasiků římských pronikají i u nás klasikové řečtí; z nich Homéros, v stol. XVIII. obecně uctíváný, opětovně vyzývá veršovce národního obrození, aby na něm měřili své chabé ještě síly. Hlavně první zpěv »Iliady« jest opětovně překládán a to zprvu přízvučně: r. 1801 Jiřím Palkovičem, r. 1802 Janem Nejedlým a r. 1814 A. J. Puchmajerem. Ale r. 1818 přepracoval Dom. Kynský svůj přízvučný překlad časoměrně, a v časoměrných hexametrech překládají pak r. 1824 Ján Hollý, r. 1838 K. Kuzmány, r. 1842 Jan Vlček a r. 1843 Karel Vinařický. Mimoto přeložil přízvučně S. Rožnay již r. 1805 XXII. zpěv Iliady. Od prvního zpěvu k překladu celého eposu postoupil jenom Jan Vlček (Vlčkovský), ale jeho »Iliada« (1842) se stala pro svou archaisující nejnepřesnost po právu terčem kritického posměchu Čelakovského; r. 1842 vydal též A. Liška prosaický překlad obou básní Homerových. (Srov. J. Bartocha v L. filolog. 1881 a J. Straka tamže 1913.) Z ostatních velkých osobností starověkého básnictví poutal naše opožděné klasicisty Vergilius: Slovák Ján Hollý po anthologii z r. 1824 přistoupí r. 1828 k celé Aeineidě, K. Vinařický r. 1838 vydává překlad »Zpěvů pastýřských« a r. 1851 »Aeneidy«; významné jest i odborné dílo jungmannovce K. S. Macháčka, věnované r. 1827 komentáři Horatiovy »De arte poetica«. Jest patrné, že před r. 1815 i po něm znali naši klasicisté, vychovaní na spisech a zásadách Ciceronových, hlavně Homéra a Vergilia,

Horatiovy ódy a epištoly i jeho poetiku, řecké a latinské selanky, elegie Ovidiovy a jeho předchůdců, epigramy Martialovy; za to známost řecké tragedie a filosofie, hlavně Platonovy, byla nepatrná. Výběr i vkus byl určován namnoze studii gymnasijsními, kam směr novohumanistický pronikal jenom pomalu: marně hledáme hlubší prožití uměleckého a filosofického světa antiky hellénské.

Vlastní literární klasicismus český se opíral většinou o německé vzory; namnoze určovali jeho dráhu popularisátoři zásad i děl velkých mistrů výmarských a jenských. S nimi byli čeští autoři i v přímých stycích, což umožnil důvěrný vztah Goethův k české zemi, přírodě a lidové poesii. Kollár a Šafařík sbírali proň písně, Purkyně se s ním setkal v přírodovědecké empirii, »Časopis Národního musea« mohl ho počítati mezi své spolupracovníky, Čelakovského životní vývoj jest bez Goetha vůbec nemyslitelný. Nad ostatní německé klasiky i nad Goetha samého byl našim buditelům z důvodu národně tendenčního drahý Herder, ježž Durych jmenuje »egregius humanitatis contemplator«, a ježž Kollár opěvuje jako »kněze člověčnosti, prvního Slávů obránce a chvále vznešeného«; vážili si ho pro jeho sympatie slovanské, přejímali jeho pojetí lidové poesie, v jeho duchu si formulovali humanitu, která spolu s klasičností a národností znamenala jádro klasicismu, ale přece jsou patrné rozdíly od myšlenkového kanonu německého.

V h u m a n i t ě českého klasicismu obrozenského pozorujeme ať vlivem humanity antické, ať působením německého idealismu filosofického rys pozemskosti a nedostatek živlu transcendentního; tím se liší od náboženské humanity českobratrské a to i tehdy, mluvívají-li její hlasatelé, na př. Palacký, o »božnosti«, která se nikterak nekryje s bohosloveckými představami zjeveného náboženství.

Přesto upříti nelze, že ti z klasicistů českých, kteří jako Kollár, Palacký, Šafařík, přicházeli z východního evangelictví a domácí kulturu biblickou znásobili studiem protestantské teologie, vnášeli do humanity odstín náboženský, vyjadřující se též sklonem kazatelským; tím se lišili od synů lidu katolického, Jungmanna neb Čelakovského. U všech pak v humanitě převažoval prvek mravní nad estetickým, spekulace nad prožitkem, povaha učenecká nad temperamentem uměleckým; pro tento nedostatek vášnivosti, pojící se často s jen skrovnou měrou tvořivosti, nezanechali básnických děl vyššího stupně.

Jejich pojetí k l a s i č n o s t i se jako v Německu pojilo se slovesným universalismem, obsaženým v Goethově požadavku

světové literatury. Nepostoupili sice ke koncepci krásy ryze hellénské, ale neupadli naopak do přečeňování antiky na úkor světa moderního. Mladiství autoři »Počátků« si sice vedli velice radikálně v antikisujícím dogmatismu, ale vyzrálý Jungmann naopak zdůrazňoval klasičnost národní, kde antika dává vzory, po případě i formy, ale látka a duch jsou vybrány z plnosti národního života; při harmonii nezapomínal na požadavek národní osobitosti a umělecké originality. Naši obrozenští klasicisté nevytvořili v nejvyšších druzích slovesných, v epose, románě, dramatu, velkých děl trvalé ceny, ale zatoužil po nejvyšších hodnotách ducha a poesie a zaměřili k nim v přírodním rozletu a vesměrné zbožnosti, prorockým patosem a čistou duchovostí lyriky, heroickou a patriarchální selankou; učili se dívat na heroickou a monumentální krajinu, na antické umění výtvarné, na mohutnou elegii minulosti. Stejně významné jest, že studující teoreticky i historicky krasovědu a poetiku, nabyli úcty k umělecké práci básníkův, že žádali inspiraci a zavrhovali improvisaci, že v slovesném umění neviděli hru ani zábavu, nýbrž poslání a službu kráse i ducha. Přitom leckdy přečeňovali stránku formální, a radikalismus, s jakým v příkré opozici k přízvukně teorii Dobrovského, Palacký a Šafařík prohlásili v »Počátcích« prosodii časoměrnou (spolu s veršovou vybroušeností a libozvukem) za kritérium ceny, dokonalosti a vůbec pravé klasičnosti, neukázal se blahodárným, i když byl postaven do služeb zvýšení slovesné úrovně české. Zevní formalismus a slohová rétoričnost českého klasicismu obrozenského byly velmi záhy pocítovány jako přítěž tradice a překážka vývoje.

V otázce národnosti nepostoupil klasicismus český tak daleko jako romantikové: neztotožnil lid a národ, neshledával pravzor básnický v písni prstonárodní, ač Kollár i Šafařík měli pro ni jemné porozumění a sbírali ji i prakticky; byl dosti zdrženlivý v historismu, pokud znamená ztrácení se v životních formách minulosti. Zde zbývalo romantikům učiniti kroky odvažné a zásadní, které znamenaly pokrok a urychlily vývoj; ukázalo se to zejména v pochopení melodického principu lidové písně. Avšak právě mužové, kteří se k tomu odhodlali, V. Hanka a plněji F. L. Čelakovský, náleželi východiskem a důležitými úseky své činnosti, ještě ke skupině českého klasicismu obrozenského.

Vědecké a literární organisace. Vědecké organisace období osvícenského nesly se dvojím směrem; jednak ovládal je zájem vlastivědný, vyvěrající z teritoriálního vlastenectví, jednak vyznačovala je stavovská výlučnost učenců a

šlechty. V době následující, která zprvu pokračovala v organizacích podle starého způsobu, však zvolna klesl si cestu směr nový: vlastenectví teritoriální ustupovalo národnímu nadšení jazykovému; proti aristokratické a vědecké výlučnosti institucí, namnoze šlechtou založených, hlásila se uvědomělá lidovost tendenci popularisační, zájem literární pak zvolna nabýval vrchu nad činností odborně naukovou.

Celý tento postupný převrat života vědeckého a slovesného představují jasně oba hlavní ústavy vědecké na půdě české, »Museum král. Českého« a »Maticе česká«.

»Museum království Českého«. První podnět k založení vlastivědného musea zemského, jaká tou dobou byla v různých zemích říše rakouské, zvláště ve Štýrsku a na Moravě v Brně, zřizovaná, dal na podnět Kašpara hr. ze Šternberka r. 1817 hr. Klebelsberk; jeho návrh podporoval zvláště účinně nejvyšší purkrabí Fr. Ant. hr. Kolovrat-Libštejnský; dne 15. dubna 1815 museum založeno. R. 1820 museum bylo úředně potvrzeno i ustavilo se veřejně jako »Společnost vlasteneckého musea v Čechách«; již tehdejší mladistvý ústav se honosil cennými sbírkami přírodnin, vzácnou bibliotékou s hojnými prvotisky; r. 1822, kdy do definitivní správy musejní vstoupili oba vznešení bratřenci Šternberkové, František hr. Šternberk-Manderscheid (1763—1830) a Kašpar hr. Šternberk (1761—1838), dána museu pevná organizace v rámci stavovsko-zemském. Sbírkky, po výtce přírodovědecké, umístěny v paláci někdy šternberském na Hradčanech; ale zájem historický ustupoval stále do pozadí, národní snahy české o povznesení řeči a písemnictví byly šlechtickou správou musejní opomíjeny, a proto vlastenecká družina musea se nedůvěřivě vzdalovala. Teprve založením musejního časopisu se sblížil zemský ústav s národním hnutím obrodním, což bylo dílem Palackého; středem panslavistických snah a filologicko-národního ruchu učinil knihovnu musejní, bohatě vzkvétající, od r. 1821 Hanka, jenž však současně užíval veřejného ústavu národního pro svou činnost padělatelskou. R. 1839 a 1840 se pokusil Palacký návrhem na zbudování velkolepé budovy na nábřeží na počest císaře Františka I. zjednatí museu důstojné a dostatečně veliké místnosti; ale jeho plán se neuskutečnil; za to nedostatkům místností odpomohli zemští stavové r. 1845, zakoupivše pro museum nostický palác na Příkopech, v němž zůstaly sbírkky musejní do r. 1891, kdy přestěhovaly se do nového vlastního paláce na Václavském náměstí. Jako jednatel musejní společnosti, jež zvolna stávala se z původní německé korporace sdružením dvojjazyčným, do-

pomohl Palacký směru historickému k rovnováze s přírodovědeckým snažením v Zemském museu. V tomto duchu zřízen zemský archiv, podniknut diplomatář, založeny a uspořádány sbírky archeologické i umělecko-historické, o něž od r. 1843 zvláště se staral »Archeologický sbor musejní«. (Srv. V. Nebeský, »Dějiny musea král. Českého«, V Praze 1868 a Jos. Hanuš, »Národní museum a naše obrození« II d. 1921 a 1923.)

»M a t i c e č e s k á«. Počátky vědecko-literárního spolku »Maticе české« vyrostly z opětovných snah české inteligence o českou původní encyklopedii. Určitější formu jim dali Jungmann, Presl a Purkyně r. 1816, 1818 a 1820, aniž jich uskutečnili. Teprve r. 1829 chopil se jich s novou energií a se soustavnou promyšleností Palacký. Obdržev úřední povolení, shromáždil kolem sebe řadu spolupracovníků hlavně z okruhu Jungmannova a sestavil redakci. R. 1830 postavil novou společnost pod záštitu »Společnosti musejní«, u níž se takto utvořil zvláštní »Sbor k vědeckému vzdělání řeči a literatury české« dne 11. ledna 1830. Vedle snah encyklopedických, jež však na více než 40 let odloženy, převzal tento »Sbor« veškeré úkoly, jaké chtěly různé »Společnosti české« od doby Pelclovy prováděti; hlavně šlo o vydávání dobrých, po výtce naukových knih českých. K tomu konci zřídil tento »Sbor« roku 1831 zvláštní fond k vydávání knih, jež nazval »Maticí českou«. Tato r. 1832 převzala náklad »Musejníka«, založila 4 souběžné knihovny: »Staročeskou bibliotéku«, »Novočeskou bibliotéku«, »Bibliotéku klasikův« a »Malou encyklopedii nauk«. Tu vydána klasická díla novočeské literatury, Jungmannův »Slovník«, Šafaříkovy »Slovanské starožitnosti« a j. V době politické reakce bylo »Maticí české« bojovati s neobyčejnými obtížemi. (Srv. K. Tieftrunk, »Dějiny Maticе české«. V Praze 1881.)

Organisace vědecké a literární na Moravě. Starší vědecké organisace na Moravě zůstávaly dlouho nedotčeny novým hnutím obrozenským. Zemské museum Františkovo, založené před pražským Národním musem r. 1817, živořilo, právě tak jako »C. k. zemská společnost pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy«; oba tyto ústavy byly ovládnuty poněmčenou šlechtou. Na akademii v Olomouci (přenesené v l. 1778—1782 do Brna), jejíž význam do r. 1827 stále se ztenčoval, zřízena teprve r. 1831 stolice jazyka českého, ač již r. 1815 věc od stavů usnesena, a obsazena Antonínem Bočkem; kromě toho separatistické snahy některých Moravanů vadily stále společnému postupu s národním obrozením českým. Te-

prve v 40. letech se organizuje národně kulturní ruch na Moravě.

Časopisectvo v době vlastenecké romantiky. Samostatná žurnalistika česká se počíná teprve r. 1848; do té doby vše, co novinářsky o politice českým jazykem bylo psáno, má ráz nesmělého, nepůvodního pokusu. Schönfeldem r. 1786 založeny »C. k. privilegované Pražské noviny«, od r. 1824 zvané prostě »Pražské noviny«. Jejich redaktor v letech 1817—1832, Jos. Linda, přivedl list do značné výše; zvláště pečlivě pak redigoval beletristickou přílohu »Rozličnosti« (od r. 1826), v nichž shromáždil vynikající spisovatele romantické. »Rozličnosti« staly se takřka náhradou obou časopisů z úsvitu klasicismu českého, Nejedlého »Hlasatele« a Hromádkových »Prvotín«. Za redakce Jana Nejedlého vyšly 4 ročníky čtvrtletníku »Hlasatele českého« (1806, 1807, 1808 a 1818); z per redaktorových vrstevníků i stoupců směrů novějších přinášel polopopulární tento list tendencí osvícenských příspěvky původní i překlady, články poučné i ukázky básnické, prósu i verše. O něco později, 1813—1817, vydával »Prvotiny pěkných umění« přílohou k »C. k. vídeňským novinám« vídeňský profesor J. N. Hromádko (1783—1850). Na rozhraní časopiseckých snah osvícenských a romantických stojí vedle Palkovičova »Týdeníka« v Prešpurku (v. v.) periodické listy, které vydávali vlastenečtí kněží, jimramovský a žďárský farář, osvícenský kněz vynikající v kazatelství, Matěj Josef Sychra (1776—1830) a dobřanský farář a pak děkan chrudimský Josef Liboslav Ziegler (1782—1846); kdežto Sychrův »Povídatel« (1815—1817) a »Kratochvílník« (1819—1820) se obracejí spíše k mládeži, shromažďoval Zieglerův čtvrtletník »Dobroslav« (1820—1822) i četné přední spisovatele školy Jungmannovy. Podobného rázu byl a mladé pokolení let 20. pohostině shromažďoval i »Čechoslav« (1820—1825), založený synem V. M. Krameria, nestálým, ale velmi obratným novinářem Václavem Rodomilem Krameriem (1792—1861) a vedený dále plytkým a plodným spisovatelem Františkem B. Tomsou (1793—1857), jenž hlavně uvedl k nám povídky křiklavě senační i beletrii pro mládež.

Vědecký život v Čechách představovaly dva vynikající časopisy, »Krok« a »Časopis českého museum«.

»Krok«, »veřejný spis všenaučný pro vzdělance národa českoslovanského«, vycházel v letech 1821—1840, celkem v XIII částkách za redakce Jana Svatopluka Presla a byl mluvčím vě-

decké školy Jungmannovy, která v něm soustavně pracovala ke znárodnění vědy duchem a jazykem českým. V něm našly svůj výraz encyklopedické snahy přátel Jungmannových, hlavně jeho bratra Antonína, J. Sv. Presla a J. E. Purkyně. Účastníci byli převahou přírodopisci povoláním, a proto list měl ráz přírodovědný, Jungmannův přímý vliv ukazoval se slovanským nadšením, jazykovým novotářstvím, novou vědeckou terminologií; kritická škola Jungmannova našla v něm svůj orgán.

»Časopis českého museum«. První plán k vydávání vědeckého časopisu, který by propagoval snahy Zemského musea veřejností opomíjeného, vznikl za slavného rozhovoru mladistvého Fr. Palackého s hraběcími bratřenci šternberkovskými, kdy mladý nadšenec učinil své památné prohlášení národně-vlastenecké. Palacký vypracoval organizační plán pro dva časopisy, jeden český, druhý německý; hr. Kašpar ze Šternberka opatřil od výboru musejního hmotný základ a od gubernia i vlády povolení k vydávání časopisů; dne 15. května 1826 byl Palacký formálně jmenován redaktorem obou listů. R. 1827 objevil se německý měsíčník, »Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen«, a český kvartálník, »Časopis Společnosti vlasteneckého museum v Čechách«. Ale německý časopis neměl v cizině odběratelů, domácích předplatitelů ubývalo, takže r. 1830 vycházel časopis se změněným názvem čtyřikrát ročně a r. 1832 zanikl vůbec. Zato český list, jenž od V. ročníku vychází s titulem »Časopis Českého museum«, za účasti starších a nových spisovatelů a za výborné redakce Palackého dařil se výtečně a slučuje národnostně-jazykový prvek s cíli naukovými, krásně uskutečňoval slova redaktorova: »hleděli jsme staré Čechy uvést do nové Evropy a zdomácniti tuto v oněch«. Roku 1837 zřekl se Palacký redakce, a v řízení časopisu, vycházejícího odnes, se po něm vystřídali P. J. Šafařík (1838—1842), J. E. Vocel (1842—1850), V. B. Nebeský (1850—1861), A. J. Vrchátka (1851—1864), J. Krejčí, J. Lepař a V. Šafařík (1864), J. Lepař sám (1865—1870), J. Emler (1871—1890), A. Truhlář (1891—1900), Fr. Kvapil a Č. Zíbrt (1901—1905), Č. Zíbrt sám (1905—1914), J. Máchal s C. Purkyní (1914—1929) a Jar. Bidlo s Cyr. Purkyní (1930 dodnes). [Srv.: Václ. Schulz, »Ukazatel k 50 ročníkům »Časopisu čes. musea« v Praze 1877; čl. Hanušovy o začátcích časopisu v ČČM. 1921—1923 a 1926 a řadu statí o různých vědních oborech v Musejníku zastoupených v jub. ročníku r. 1926.]

Nakladatelé v této době vydávali knihy české nahodile

a nesoustavně: uvědoměným a vlastenecky činným nakladatelem byl jen královéhradecký knihtiskař a knihkupec Jan Hostivít Pospíšil (1785—1868), jenž ve spojení s literární družinou Zieglerovou počátkem dvacátých let učinil Hradec Králové jakýmsi literárním střediskem. R. 1826 koupil tiskárnu v Praze a počal vydávati »Květy«, při tom však i nadále v Hradci Králové rozvíjel činnost nakladatelskou, vydal Komenského »Orbis pictus«, dramata Klicperova atd. R. 1842 odevzdal svou pražskou tiskárnu i s tamním nakladatelstvím synu svému Jaroslavu (1812—1880), jenž jako nakladatel získal si podobné zásluhy jako jeho otec. Korespondenci českých spisovatelů-buditelů s Janem Hostivítem vydal Jaroslav Pospíšil s názvem »Z dob vlasteneckých« 1885. (Viz Jos. Pešek, »Královéhradecká vlasten. družina« N. Doba 1909—1910.)

2. Josef Jungmann a jeho škola literární.

1. Jan Nejedlý, předchůdce Jungmannův. Osobním soustředitelem literárním byl v prvních letech XIX. věku vedle Josefa Dobrovského a A. J. Puchmajera muž, jenž, ačkoliv mnohými rysy osvícenské a rokokové povahy náleží období předcházejícímu, přece se řadí mezi první klasicisty české, ano, vykazuje i ne jeden rys romantický. Byl to

Jan Nejedlý (1776—1834), rodák ze Žebráku, pražský advokát, od r. 1801 Pelclův nástupce na stoličce jazyka českého na universitě. Básnickou činností se přimyká k učenému a jemnoduchému vychovanému Seibtův a Meisznerův ke snahám družiny Puchmajerovy, s níž ho spojovala i osoba staršího jeho bratra Vojtěcha: psal básně příležitostné, prodšené rakouským vlastencetvím protinapoleonským, skladby idylické, v nichž se hlásí moderně vroucí poměr k přírodě, skládal milostné hříčky anakreontické; uváděl k nám ducha antického básnictví a řečnictví, z něhož přilnul zvláště, stejně jako Jungmann, Kynský a Ziegler, k filosofu Lukianovi; pěstoval hojně překlady ze západoevropských literatur. V těchto překladech záleží vlastní básnický význam Jana Nejedlého, třebaže výběr jeho byl zastaralý a ač v řeči hověl Jan Nejedlý úzkostlivému konservatismu, pro který jazyk i sloh veleslavinský byly závazné; z překladů vynikají: překlad I. z pěvu Iliady (1802) v přízvučných hexametrech, několikrát překlady blízkých mu Gessnerových Idyl (»Smrt Abelova« 1800 a 1804; »Dafnys« a »První plavec« 1805 a 1829); barvitý převod Florianova románu »Numa Pompilius« (1808) a přebásnění proslulého lyrického katechismu sentimentality XVIII. st., Youngova »Kvílení

a e b r o z j í m á n í n o č n í h o « (1820); tyto pečlivě propracované překlady Jana Nejedlého dokazují, že jejich původce výborně ovládal nejen řečtinu, němčinu, francouzštinu a angličtinu, nýbrž i jazyk mateřský. Nejedlého praktické spisky osvěcenského povahy, jakož i jeho německá mluvnice české řeči »P r a k t i s c h e b ö h m i s c h e G r a m m a t i k « (1804, 1809, 1821 a 1830), která se zakládá na mluvnici Pelclově a pracích Dobrovského, pohřešují původnosti.

Značného vlivu došel Jan Nejedlý jako vydavatel »H l a s a t e l e č e s k é h o « (v. v.). Ten se stal nad jiné památným svým uvědomělým nadšením pro jazyk český, v něm již Nejedlého óda »N a Č e c h y « (1798) a »A k a d e m i s c h e A n t r i t t s r e d e « (1801) viděly podstatu vlastenectví, i svým sklonem ke vzájemnosti slovanské. Po té stránce jeví se Jan Nejedlý pravým předchůdcem snah Jungmannových a jeho skupiny literární. Než Jungmanna a jeho školu dělily od Nejedlého rozpory v názorech na nejdůležitější otázky národní a literární, které se pak vybily v osobních půtkách, poutajících se k boji o analogický pravopis Dobrovského, Janem Nejedlým potíráný. Jan Nejedlý byl zkostnatělý a neústupný konservativec, žijící z minulosti a v minulosti, jejímž vrcholem zdálo se mu literárně, jazykově i kulturně období Veleslavínovo; pro nové směry a tužby neměl porozumění. Nová škola, která v něm nacházela zapřisáhlého odpůrce, především Jungmann, Hanka a Čelakovský, vytvořila o něm nepříznivý, ale částečně též nespravedlivý obraz, v němž se ztrácejí vynikající vlastnosti tohoto epigona XVIII. věku, jemuž čistokrevní synové romantického století XIX. již nerozuměli. (O Janu Nejedlém po stránce životopisné A. Rybička v »Předních křisitelích«; po stránce lit. hist. zvl. významně Jan Jakubec v Lit. čes. XIX. stol., díl I., vyd. 2., str. 541—584. Srv. i studii Jos. Hahna o Gessnerově vlivu na č. literaturu, ČČM. 1913.)

2. **J o s e f J u n g m a n n.** Když r. 1815 přesídlil dvaadvacetiletý Josef Jungmann z Litoměřic jako profesor na akademické gymnasium do Prahy, stal se středem národního života literárního i vědeckého a zastínil samého Dobrovského silou svého vlivu; kdežto však Dobrovský soustředil kolem sebe téměř výhradně ruch naukový, upoutal Jungmann i básníky; nejasa bez zájmu politického, zabýval se se svou družinou též otázkami veřejnými; všude se vyznačoval jako šťastný inspirátor a výborný duch organizační: vše, čeho se dotkl, dýše názorem vlasteneckého klasicismu a často přechází do romantiky, ačkoliv Jungmann sám v životě i názorech byl spíše stoupencem osvěcenského racionalismu a deismu.

Josef Jungmann (1773—1847) narodil se 16. července 1773 v Hudlicích u Berouna; od r. 1788 studoval na piaristickém gymnasiu v Praze, r. 1792 vstoupil na filosofii, kdež podlehl novému vlivu krasoduchých osvícenců Seibta a Meisznera i vlasteneckých jesuitů Cornovy a Vydry; po třech letech odešel na fakultu právníkou, na níž vytrval do r. 1799. Toho roku jmenován byl učitelem na gymnasiu v Litoměřicích, kde působil horlivě, pracuje mezi žáky i o probuzení národní. Jmenován byl profesorem akademického gymnasia, Jungmann r. 1815 odešel do Prahy. R. 1834 stal se prefektem akademického gymnasia; roku 1845 vstoupil do výslužby. Zemřel v Praze dne 14. listopadu 1847; jeho smrt považována všeobecně za neštěstí národní.

V mladších svých letech věnoval se Jungmann hlavně činnosti básnické a publicistické, stavěje tu i onr do služby národního obrození a zvelebení jazykového; přitom vynikal spíše vysokou kulturou literární, jemným smyslem pro soudobé potřeby slovesné, dokonalostí formální než původností myšlenek a básnickým nadáním: tedy nikoliv jen s hlediska estetické kritiky, nýbrž se stanoviska národně kulturního dlužno posuzovati tyto drobnější práce, jimž se dostalo souhrnu v »S e b r a n ý c h s p i s e c h v e r š e m i p r ó s o u« (1841 a 1843, a znovu 1869—1873).

První Jungmannův pokus básnický, galantní epigram, přineslo Puchmajerovo »Sebrání« r. 1795, a i pozdější almanachy Puchmajerovy obsahují ukázky veršovaných drobnůstek Jungmannových. Již v těchto prvotinách se objevují rysy pro Jungmannovo veršování příznačné: neobyčejná schopnost pracovati za vlivu cizí poesie a podlehnouti mu až k napodobení i zacházení složitými, u nás namnoze neznámými formami básnickými s lehkostí a bravurou (tehdy napsal Jungmann první české znělky »Těžké vybrání« a »Létaví mravenci«). Ať Jungmann básnil milostné hříčky anakreontické, ať klasickými ódami složitých rytmů oslavoval významné veřejné události neb památné dny svých přátel, ať se pokoušel o romanci z českého starověku s vlasteneckou tendencí (»Oldřich a Božena«), či o historickou epickou báseň (»Zuzanna«), ať projevoval své nadšení slovan-ské či své city dynastické, vždy se přikláněl vědomě a těsně k cizím vzorům. Napodoboval cizí metra, jak je podávají Horatius, Klopstock, lyrika indická, romantiky německými velebená; v příkrém odporu k prosodickým zásadám Dobrovského básnil časoměrně a hájil i teoreticky pomocí svých mladších přátel své hledisko, což zavdalo podnět k nejprudší literárně vědecké

polemice našeho národního obrození; uváděl k nám nové útvary poetické.

To vše jej opravňovalo, ba přímo určovalo k tomu, aby se stal znamenitým a vlivným překladatelem. Na rozdíl od původního, takřka nahodilého básnění Jungmannova řídila se jeho obsáhlá činnost překladatelská podle určitého důmyslného plánu. Nehovětve nejvlastnějším zálibám literárním, ohlížel se Jungmann po básnických dílech, jež by písemnictví českému mohla dáti nové podněty a otevřítí nové obzory; tak volil pro drobnější své překlady ukázky z antiky (Horatius, řecká antologie, Moschos), starší poesie anglické (Goldsmith, Gray, Pope), z modernějšího již písemnictví německého, zejména klasického (Bürger, Klopstock, Goethe, Schiller, Herder), ale i z básnictví ruského («Poslání Karamzina K.»). Vrcholem překladatelského umění Jungmannova jsou převody tří rozsáhlých a slavných děl světové poesie; r. 1805 vydal Chateaubriandovu »Atalu aneb Lásku dvou divochů na poušti« ve vzletné próse, místy až rytmičké; r. 1811 vyšel překlad Miltonova »Ztraceného ráje« (Jungmann o něm pracoval v letech 1800—1804, přidržuje se namnoze polského přebásnění Jacka Przybylského) v šestistopých přízvučných trochejích, nahrazujících hutnější blankvers originálu; r. 1841 přinesly »Drobné spisy« přebásnění Goethova »Heřmana a Doroty« v časoměrných hexametrech. Volba těchto tří zcela odlišných děl prokazovala vzácnou vnímavost, jemný vkus a kosmopolitický rozhled překladatelův, jenž dovedl proniknouti k umělecké podstatě exotického a exaltovaného románu francouzského romantika, jako k jádru přísné biblické epopoje puritánského Angličana i k vyrovnanému klidu klasické idyly Goethovy, i když jazyková správnost a věrnost převyšují hutnost výrazu, melodii a barvitost slohu; nejen překlady samy, nýbrž i úvody k dílům těm podávají o tom svědectví. Tato tři překladová vedle působila na naše písemnictví méně po stránce obsahové a literární, zato měla obrovský vliv formální. Jungmann vytvořil v nich sám novou básnickou mluvu českou, pro kterou obnovoval zapomenuté výrazy archaistické, vybíral výrazy vhodné z příbuzných řečí slovanských, hlavně z polštiny a ruštiny, tvořil sám nová slova česká. Ačkoliv jeho odpůrci z tábora Nejedlého odsuzovali toto smělé novotaření, ač Dobrovský odmítal tento jazykový neologismus, dal básnický vývoj Jungmannovi za pravdu: většina slov jím uvedených se v básnické mluvě české ujala, a tak překlady »Ataly« a »Ztraceného ráje« právem se pokládají za první činy velké obnovené poesie české.

Jiného rázu a významu jest Jungmannův překlad staroruské památky »Slova o pluku Igorově« z r. 1810, obsahující vedle transkripce ruského textu latinkou a v českém pravopise, jednak prosaický převod a věcné poznámky. (S obsáhlou studií vydal V. A. Francev 1932.) Na básnickou kroniku XII. stol., na Rusi od r. 1800 známou a filology vysoce ceněnou, upozornil Jungmanna Dobrovský, ale učený český překladatel se díval na skladbu romantickýma očima jako na výtvar jednoho »z básnických věštců slovanských«, rovného Homérovi neb Ossianovi. Nevydaným Jungmannovým překladem se u nás počíná dlouhá a významná igorovská tradice: dílo tlumočí Rožnay i Hanka, Hattala i Erben a posléze je činí Jul. Zeyer východiskem samostatné tvorby epické.

Publicistická činnost Jungmannova se vztahovala hlavně k propagaci vlastenecké; z těchto statí, jež vycházely v »Hlasateli českém«, v Hromádkových »Prvotínách pěkných umění«, ve »Kroku« a v »Časopise českého musea«, vynikají zejména »Dvojí rozmlouvání O jazyku českém« (1806), v nichž obsažen jest takměř celý národně-buditelský program Jungmannův a jeho školy. Proti osvícenskému světoobčanství i proti úzkoprsemu vlastenectví teritoriálnímu se tu zdůrazňuje romanticky pojatá národnost jako zvláštní projev humanity, a její podstata se shledává v jazyku; vědomě a důrazně vystupuje tu pro lidovost nadšený Jungmann proti aristokratismu i proti josefinské germanisaci; hlásá literární i kulturní nutnost národního obrození; ukazuje též k důvodům politickým; opírá se i o vědomí slovanské. Tyto své vývody Jungmann později rozšířil, doplnil, zdůraznil důvody z aktuální politiky a zejména po stránce vzájemnosti slovanské vyhrotil v panslavismus, jenž jazykově blouzní o řeči všeslovanské, kdežto politicky kolísá mezi reálnějším austroslavismem a mlhavějším rusofilstvím. Jazykový program Jungmannův obsahoval také promyšlený plán soustavné činnosti vědecké; v pravém protikladu k Dobrovskému, jenž odkazoval český jazyk jen v obor lidového písemnictví a naukové popularisace, usiloval Jungmann o vědu znárodnělou v nejširším rozsahu, psanou česky — o uskutečnění toho pracoval jako vědecký organisátor i jako samostatný, pilný pracovník naukový v oborech filologických.)

Ve třech velikých dílech, jež v tomto duchu vydal, setkával se Jungmann opětovně s pracovními obory, s materiálem, s metodami a názory Dobrovského, a to větším dílem nesouhlasně, ba polemicky. Neměl přísného, neústupného smyslu pro pravdu vědeckou, jímž Dobrovský vynikal; nevládl břitkým,

jasným criticismem Dobrovského, ani jeho objektivním věcným klidem při podávání a výkladu látky; vynikal nad něj však romantickým pochopením dějin a vývoje vůbec, vybraným porozuměním pro poesii a umění, nadšením národnostním a živostí i vřelostí výkladu. Tak jeho díla mají větší hodnotu národní a buditelskou než vědeckou a působila mocněji na básníky a vlastence než na odborné učence; ale k jeho »Slovníku« národ vzhlíží posud se stejnou úctou, vděčností a pýchou jako k podobnému dílu Grimmovu, jež vzniklo z příbuzných tendencí národně romantických.

Nejstarší z děl těch jest »Slovesnost aneb Zbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu« (1820, úplně přepracována 1845 a 1846), kterou se Jungmann, podle příbuzných německých knih, Eberhardovy a Pölitzy, jal skládati r. 1817, když vláda — pohříchu jen na krátko — dovolila vyučovati češtině na českých gymnasiích. Vedle výkladů teoretických, z cizích předloh přejatých, kde se Jungmann snažil českým, směle tvořeným názvoslovím přetlumočiti abstrakce německé stilistiky a poetiky, obsahuje »Slovesnost« v druhé, značně rozsáhlejší části hojnost příkladů, které volil většinou z novočeského básnictví i z poesie jinoslovanské. V »Slovesnosti« — podobně i ve stati »O klasičnosti v literatuře« (1827) — proniká Jungmannovo úsilí o formální i obsahovou dokonalost básnictví českého; vidít pravou klasičnost v souhlase obsahu i formy, nikoliv snad v napodobování literatur antických, proti nimž uznává svéprávnost písemnictví moderního, tím cennějšího, čím osobitějšího národně; silně zdůrazňoval Jungmann jak závažnost ideovou, tak ryzost jazykovou. Tyto zásady byly na dlouhou dobu základem kritických názorů literárních, o drobnou praxi kritickou se Jungmann pokusil pouze výjimečně.

Současně, již od r. 1805, shledával Jungmann materiál k jinému dílu z oboru řeči a slovesnosti, chystaje dějiny literární českým jazykem, ježto naše písemnictví mohlo se vykázati pouze obdobným spisem německy psaným, jímž byla Dobrovského »Geschichte«. Podnět k zpracování a přepracování dotavadních materiálů, ano, hotový plán k celému novému dílu Jungmannovi Polák Linde, vyzýváje ho k spolupracovníctví na Grečově díle o literaturách slovanských. Svou knihopisnou a historickou látku Jungmann nově seřadil a spořádal, a r. 1825 vyšla »Historie literatury české aneb soustavný přehled spisů českých, s krátkou historií národu, osvícení a jazyka« (r. 1849 vydal V. V. Tomek vydání přepracované a rozšířené až k roku 1846). Dílo Jungman-

novo není pragmatickým dějepisem české literatury, jako jím nebyla též »Geschichte« Dobrovského, již Jungmann hojně užil; je to »vlastně jen knihopisný seznam všech známých spisů českých postupem časovým seřazených a biografický seznam spisovatelů pořádkem abecedním«; podrobné a praktické rejstříky usnadňují hledání v díle, které křížením postupu časového a rozdělení věcného nabývá jakési nepřehlednosti. Historický ráz mají dějepisně-politické a kulturní skizy a jazykové přehledy, které předcházejí každé období. V nich dal Jungmann průchod celé své vlastenecké romantice: chvála jazyka a národnosti, protináboženský liberalismus, fantastické líčení a vymyšlení dalekého pravěku, záliba v pověstech a v básnických výtvorech na pověstech se zakládajících, osten proti světoobčanskému racionalismu, ba i zastřená polemika proti Dobrovskému, našly místo v těchto výmluvných a nadšených náčrtcích, v nichž meze historické pravdy a věcného poznání namnoze jest překročena. Dobrovský knihu ostře odsoudil, což vedlo k úplné roztržce mezi zástupci dvou pokolení a dvou světových názorů; Palacký dílo posoudil vlídně, ale zdržlivě, ale plné čtvrt století nemohlo se české písemnictví vykáhati ničím, co by se rovnalo této zvláštní směsi vědecké píle a vlasteneckého romantismu, suché bibliografie a nekritického nadšení. Některá pozdější díla snažila se po stránce bibliografické Jungmannovu »Historii literatury« doplniti, časově prodloužiti a místy i věcně opravit. Jsou to zejména: »Ouplný literaturní létopis« (1839) Josefa Václava Justina Michla (1810—1862), poličského horlitele pro slovanskou jednotu i reformu církve, známého románovým jménem »Drašar«, pak I. J. Hanuše spisy »Quellenkunde und Bibliographie der böhmisch-slovenischen Literaturgeschichte« (1868) a »Dodavky a doplňky k Jungmannově Historii literatury české« (2 sv., 1869 a 1871); také A. V. Šemberovy »Dějiny řeči a literatury české« (1858, 1861, 1869 a 1878) nejsou než zkrácením a doplněním Jungmannovy »Historie« se skrovným pokusem o charakteristiku spisovatelů a děl.

Životní dílo Jungmannovo vrcholí však v jeho Slovníku. Počátky slovníkářské práce Jungmannovy sahají hluboko do období litoměřického. Od r. 1800 sbíral Jungmann doplňky k slovníku Tomsovu, které chtěl postoupiti F. F. Procházce; po Procházce smrti převzal sám jeho plán slovníkářský, byl však hotov poskytnouti svou látku Palkovičovi, který soudobě pracoval o díle podobném. Než Palkovičův ztrnulý jazykový konservatismus, jakož i jeho svéhlavá neochota složití vydání díla na větší společnost, ukázaly Jungmannovi nemožnost pracovati s

Palkovičem; ale ani plán dělití se o práci s Puchmajerem se neuskutečnil, když Puchmajer nechtěl ustoupiti od seřazení etymologického, kdežto Jungmann od prvních počátků měl na mysli pořad abecední, a když Puchmajer neschvaloval přílišného Jungmannova zřetele k ostatním jazykům slovanským. Tak se rozhodl od r. 1815 Jungmann pracovati sám, podporován účinně přáteli, zejména A. Markem. Slovníky Tomsův, Dobrovského, Veleslavinův a Rosův byly mu východiskem; slovníkářské sbírky a výpisy ze starších knih, které opatroval i Dobrovský od svých četných přátel v celé oblasti české řeči a které druhové pro Jungmanna pořizovali, právě jako hojně zasílané příspěvky dialektické z nejrůznějších končin Čech, Moravy a Slovenska rozhojňovaly neobyčejně Jungmannův materiál, jež Jungmann, podle vzoru velikého soudobého slovníkáře polského Lindeho, rovnal abecedně a vykládal překladem německým. Odcházíje do Prahy, nesl s sebou Jungmann látku zpracovanou až k heslu *d l o u h o č e k a n l i v ý*. Ale v Praze, ač se rozšiřoval kruh spolupracovníků a ač Jungmann pracoval soustavně a promyšleně, práce vázla, zejména pak »Slovesnost« a »Historie literatury« ji přerušily nadobro; od r. 1829 však všechna Jungmannova práce náležela »Slovníku«, tak že o vánocích r. 1833 mohl auctor pokládati dílo za zhruba ukončené. »Maticе česká« převzala náklad díla, a v říjnu 1835 vyšel I. svazek »S l o v n í k u č e s k o n ě m e c k é h o« o 852 dvousloupcových stranách kvartového formátu a drobného tisku; díl ten zaujal písmena A—J; další díly následovaly dosti rychle: II. 1836, III. 1837, IV. 1838, V. 1839.

Jungmannův »Slovník českoněmecký« jest uskutečněním vysokého programu, který veškeré české práci slovníkářské vztyčil r. 1779 Dobrovský; není dílem normalisujícím, nýbrž vědecky popisujícím a případně vykládajícím češtinu ve všech fázích jejího vývoje, se stálým vědomím, že jest to jazyk živý a se soustavným zřetelem k ostatním jazykům slovanským. Opíraje se o podrobnou znalost veškeré předběžné práce slovníkářské i o důkladné poznání starých památek, máje po ruce hojně dialektologické snůšky svých přátel, vytvořil Jungmann dílo tak rozsáhlé a hojné, jaké u jiných národů vytvářely celé akademie. Gramatická průprava u Dobrovského, velké zčetlost v domácí literatuře, jemný smysl jazykový, bystré pochopení fraseologické proměňují dílo to v monumentální knihu vědeckou, jež důstojně se staví ke svým cizojazyčným vzorům, především k polskému slovníku Lindeho. Přednosti díla dávají zapomínati jeho některých nedostatků: látka ani knižní ani lidová není úplně vyčerpána; výkladům se nedostává přesně logického uspořádá-

ni; filologicko historická vysvětlení namnoze chybějí. Jako celá generace mladších buditelů se snažila, pokud dovedla, účastniti díla, které bez průprav a snůšek, učiněných v době osvícenské, sotva by bylo provedeno v těch rozměrech, tak celý obrozený národ hrdě vzhlížel ke »Slovníku českoněmeckému«, v němž právem spatřován byl společný důkaz zdatnosti české vědy i životní síly národní. Nejkrásnější výraz vlasteneckému nadšení nad památným tím dílem dal Fr. L. Čelakovský a to dvakráte, jednak vzletnou ódou z r. 1839 (»Zdráv buď, mistře veleslavený, zdráv náš Ty starosto!«), jednak duchaplným epigramem (»Všecky naše potoky a řeky« atd.); podobně oslavil J. Kollár r. 1824 pod dojmem návštěvy v Praze v »Slávy dceři« (II, 117) »jednoho, jenž jest ale srdce všechněch Slávů«, r. 1847 zalkal nad smrtí »Mladoňovou«: »ó ty prachu, hodný, aby Máter Sláva mohly mu zkopila z Krkonošů, Urálu a Tater«.

Jungmann zamýšlel, vyhovuje tak dávnému přání Dobrovského a Puchmajerovu a řídě se příkladem Rosovým i ruské akademie, doplniti slovník abecedně seřazený ukazovatelem etymologickým; v práci tu se již r. 1837 uvázal Fr. L. Čelakovský; ale obsáhlé přípravy a materiálie k tomu zůstaly v rukopise. Zato vydal Fr. L. Čelakovský »Dodavky ke slovníku Josefa Jungmanna« (1851). Za nové, samostatné přepracování Slovníka Jungmannova dlužno pokládati též Frant. Š. Kotta »Česko-německý slovník, zvláště gramaticko-fraseologický« (VII dílů, 1878—1893), který však pouze rozmnožením slovního materiálu značí jakýsi pokrok proti dílu Jungmannovu; J. Gebauerův »Slovník staročeský« buduje na základech úplně samostatných, jak si žádalo nové poznání památek staročeských a velké pokroky mluvnictví českého; pro novější fáze jazyka českého nahrazují od r. 1935 velký slovník, chystaný III. třídou České akademie, její »Příruční slovník jazyka českého« i menší Vášův a Trávníčkův »Slovník jazyka českého, pravopisný, kulturní a fraseologický«.

Osobnosti Jungmannovy nelze vystihnouti jedinou formulí: epiteton »tichého genia«, jež mu po celé půlstoletí bylo dáváno, se ukázalo novějším šetřením vědeckým jako nezcela případné. Nepochybně stojí Jungmann jako vědecký pracovník, jako literární organisátor, jako všestranný spolutvůrce novodobé české literatury, jako buditel národní, ještě výše než Jungmann člověk. Stísněné a nejisté ovzduší reakční doby, těžký přerod století osvícenského k věku romantickému, spor staré generace Dobrovského s novým pokolením vlasteneckých romantiků, osobní konflikt se zavilým představitelem starší slovesné kultury, Ja-

nem Nejedlým, to vše vypěstilo v složité duši Jungmannově nedůvěřivé opatrnickví, obmyslné volení vedlejších cest a příkré stranictví, rysy to, jež se odrážejí od skvělých vlastností jeho povahy: nadšené obětavosti, neúměrné pracovitosti, nezištné lásky k národu, k jazyku, k literatuře, rozhodné svobodomyšlnosti a horoucího nadšení pro velikost Slovanstva. Stinné rysy charakteru Jungmannova se zjevily především v některých polemických srážkách, zejména v boji o pravopis, o prosodii, o pravost podvržených rukopisů, při jejichž vzniku Jungmann snad nebyl neúčasten; trvalým pomníkem světlých stránek jeho ducha jsou však jeho díla.

Osobní názory Jungmannovy, namnoze značně radikální, které kolísaly mezi voltairovským osvícenstvím a citovou romantikou, nejlépe vysvítají z jeho »Z á p i s k ů«, vedených od roku 1845 (po prvé rozebrány Ferd. Schulzem v »Osvětě« 1871, téhož roku vyšly v ČČM. a ve zvl. otisku; nová vyd. pořídili Zdeněk Tobolka 1907 v Svět. knih. a Fr. Krčma 1927); neméně důležitým pramenem jsou Jungmannovy dopisy kruhu přátelského, hlavně J. Kollárovi a Ant. Markovi, jež otištěny v ČČM. 1880—1884, 1886 a 1888—1892; viz i vyd. Vybraných spisů od K. Hikla 1918. (Důkladný životopis Jungmannův, jenž dlouho byl pokládán za vzor vědecké biografie, napsal Václav Zelený, »Život Josefa Jungmanna«. V Praze 1873; dnes nejzevrubnější studie Jakubcovy a Hiklovy v Čes. lit. XIX. stol., díl I., vyd. 2., str. 624—712 a díl II., vyd. 2., str. 203—269; proti pojetí Jakubcovy a Královu, hlavně o jeho účasti v prosodickém sporu, kterou se podnětně zabývala M. Červinková-Riegrová v Osvětě 1895, obracejí se polemicky vyhocené monografie E. Chalupného, »Josef Jungmann« 1909 a 1912 v »Zlatorohu«; o významu a hodnotě Slovníka Fr. Pastrnek »O slovanské lexikografii« ve Věstníku Č. Akad. 1906; o Jungmannově pojetí klasičnosti a o jeho poměru k Lukianovi pojednal Arne Novák v L. filolog. 1910; tamže r. 1911 rozebral K. Hikl Jungmannovu »Slovesnost« v jejích různých fázích i v poměru k předlohám; tamže r. 1914 a 1919 Mil. Hýsek osvětlil Jungmannovu školu kritickou; o překlada Miltona znalecky K. Štěpaník v Č. Mat. Mor. 1925; vztahy k polské literatuře osvětlil M. Szykowski v »Polské účasti« I. 1931; zařazení do celého klasicistického směru podal Arne Novák »Literatura čes. klasicismu obrozenského« 1933.)

3. Básnická škola Jungmannova. Osobní přátelé Jungmannovi, shodující se s ním v zásadách i literárních snahách, zvláště ve sklonech klasicistických, bývají nazýváni jeho školou; jsou to Antonín Marek, Frant. Vetešník, Matěj Milota Zdirad Po-

lák, k nim se druží Jungmannovi vědečtí spolupracovníci v oborech naukových, Jan Svatopluk Presl, Jan E. Purkyně a s nimi související Vojtěch Sedláček; můžeme je označiti jako první pěstitele vědy národní. Poněkud podál stojí Václav Hanka se svými pomocníky, Václavem Aloisem Svobodou a Josefem Lindou; tato samostatná skupina vede k podvrhům rukopisným.

Antonín Marek (1785—1877) se narodil v Turnově dne 5. září 1785; na filosofických studiích v Praze se stal stoupencem snah osvícenských; v semináři v Litoměřicích, kde uzavřel životní přátelství s Jungmannem, se probudil k nadšení vlasteneckému i slovanskému; na to jako kněz v severovýchodních Čechách, jmenovitě v Libuni na Jičínsku, kde ztrávil většinu svého života (zprvu 1809—1814 jako kaplan, pak jako farář a děkan 1823—1876), náležel k nejhrolivějším buditelům národním a slovanským. Zemřel, uzřev vyvrcholení obrození národního, na odpočinku na Smíchově dne 15. února 1877. Ant. Marek byl nejdůvěrnějším přítelem a pomocníkem Jungmannovým, a také jeho činnost literární, mohutnější hodnotou než rozsahem, oživena jest básnickými, vědeckými a slovanskými tendencemi Jungmannovými. Jako básník, který zahájil svou činnost ódou »Má vlast« r. 1807, nebyl Ant. Marek z povolaných; jeho formálně dokonalým, ale ve výrazu těžkopádným ódám, elegiím a heroidám přízvucným i časoměrným, chybí vlastní posvěcení poetické, které nahrazují pádnou rétorickou výmluvností. Zato básně ty, jež možno s ódami Puchmajerovými charakterisovati jako prvotiny českého básnictví politického (především obě »Poslání« Jungmannovi (1811 a 1817), jsou památny svým přesvědčením osvícenským, svou propracovanou ideou slovanskou se zřetelným sklonem k ruskému východu, svým citovým rozhorlením nad politickou mdlobou národa i Slovanstva; možno v nich hledati průpravu ke Kollárově »Slávy dceři«. Jemný vkus poetický, neobyčejnou schopnost formální, vzácný smysl pro hodnoty jazykové ukazují četné Markovy překlady, hlavně heroid Ovidiových a pak balad i romancí Schillerových, jehož duchu byl blízek; také jako první překladatel Shakespeara z originálu (»Omylové« 1823), jako tlumočnick povídek van der Veldových se ukázal mistrem řeči. V oboru naukovém náležel Marek k nejpilnějším spolupracovníkům Slovníka Jungmannova; sám pak kromě cenných statí v »Kroku« zpracoval podle německých předloh, hl. kantovce Kiesewettra, »L o g i k u n e b o U m n i c i« (1820), kterou později rozšířil o základní filosofii a metafysiku (1844) podle prací Krugových a Jägrových. A. Marek nepřilnul ke katolické filosofii, kterou pěstoval již před ním

(od r. 1818) u nás Vincenc Zahradník, myslitel dosti originální; ani s ním, ani s jinými bolzanovci, shromažďujícími se v Litoměřicích a po svém způsobu též propagujícími vědu národní, nauková škola Jungmannova styků neměla. Ve vědecké próse své byl Marek stoupencem smělé neologie, Jungmannem zaváděné, vedle přijímání slov z jazyků slovanských pokoušel se i o vlastní tvoření slov. (Sebr. básně Ant. Marka s komentářem a krit. studií v Novoč. knih. XI. vydal 1935 Jan Jakubec, jenž mu již 1896 věnoval knižní monografii; Fr. Šimek v L. filol. 1922, 1923, 1925, 1927 vyšetřil Markův jazyk pro vývoj obrozenské češtiny důležitý.) Markův krajan, spolužák a přítel **F r a n t i š e k V e t e š n í k** (1784—1850), děkan sobotecký, činností básnickou a překladatelskou, nadšením slovanským i zálibou v novotách jazykových, jest jeho literární obdobou.

Matěj Milota Zdirad Polák (1788—1856) narodil se v Zásmukách dne 14. února 1788; původně se chtěl věnovati učitelství, ale vstoupiv za válek napoleonských r. 1808 jako dobrovolník do rakouského vojska, rozhodl se pro povolání vojenské. Jako rakouský důstojník bojoval proti Napoleonovi na půdě rakouské, německé, francouzské a italské; dosáhl vojenských důstojenství; byl dlouholetým profesorem na vojenské akademii v Novém Městě za Vídní, kde v hodnosti generálmajora, odcizen skoro svému národu, dne 31. března 1856 zemřel. K básnické činnosti jazykem českým byl Polák probuzen Jos. Liboslavem Zieglerem, když za dočasného klidu válečného dlel na českém severovýchodě; hlavní básnické dílo Polákovy, vzniklé za vlivu Zieglerova i v jeho osobní blízkosti, »Vznešenost přirozenosti«, vyšlo r. 1813 v Hromádkových »Prvotínách pěkných umění«; později 1819, přepracováno a revidováno jazykově, básnicky i prosodicky Jungmannem, vydáno jako »V z n e š e n o s t p ř i r o d y«. Polák svou rozměrnou skladbu nazývá sám lyrickou básní v šesti zpěvích. (V provodem. I. Nebesa. II. Hory. III. Pověť. IV. Jitro. V. Žně. Bouře. VI. Večer. Noc.) Kromě předzpěvu, kde časomíra nese stopy Jungmannovy revise, složena jest báseň osmistopým trochejem rýmovaným, značícím nemalé obohacení zevní formy puchmajerovské. Po způsobě anglické a německé popisné filosofické poesie XVIII. věku líčí Polák přírodu zpola básnicky, zpola učenecky, dáváje přednost deistickým úvahám o zákonitosti vesmíru před přímým pozorováním básnickým. Vznešený cíl, jež si Polák jako opožděný již napodobitel velkých cizích vzorů vztýčil, přemáhal básnické nadání básníka zápasícího s jazykem i s formou, ale usilujícího jak neologismy, tak odvážnými složeninami o souhlas rytmiky a výrazu; svým

přetiženým slohem perifrastickým i svou nadnesenou patetičností rozkřídil Polák již r. 1813 naše básnictví k úkolům, jež přesahovaly možnosti školy Puchmajerovy. Pro vysoké chtění a odvážný patos některých míst velebena byla »Vznešenost přírody« jako hlavní básnické dílo kruhu Jungmannova; v tom smyslu jí vzdal znaleckou chválu také Vrchlický. Ostatní veršové skladby Polákovy vzaly buď za své při požáru, buď zaležely v rukopisné pozůstalosti, jež posud úplně nevydána; obsahuje vedle rozměrných skladeb reflexivních a raných ohlasů písní lidových i básnické překlady z Macphersona a Byrona; jen píseň »Sil jsem proso na souvrati« znárodněla. Značnou literární i kulturní hodnotu má Poláková »C e s t a d o I t a l i e« (1820—22), deník to jeho cesty italské, s četnými vložkami básnickými; svěží tento »drožník« vyznačuje se zvláště živými a citovými popisy jižní přírody vlašské s jemným smyslem pro klasickou krajinu idylickou, ale i s porozuměním lidovému životu a uměleckým památkám. (Viz: F. Čenský. »M. Zd. Polák«, Osvěta 1874; Jar. Vlček, »Několik kapitol z dějin naší poesie« 1912, kde Polákův básnický význam se neprávem snižuje; Jan Mukařovský, »Poláková Vznešenost přírody« ve Sborn. filol. X. 1934, zdařilý pokus o rehabilitaci; Arne Novák, »Krajina vergiliovská« ve sbor. »Pio vati« 1930 s charakteristikou cestopisu; F. J. Rypáček, »Literární pozůstalost M. Zd. Poláka«, Osvěta 1907, o ní i J. Bradáč v progr. gymn. v Domažlicích 1911. Souborné vydání Polákových spisů uspořádal K. Sabina 1862 a nověji Jos. Bradáč 1907 v Svět. knih.; kdežto K. Sabina vydal jen básnická díla, zahrnul Bradáč do své pečlivé 4 sv. edice také Polákův italský cestopis.)

4. Vědecká škola Jungmannova shromažďovala se kolem časopisu »Kroku« (1821—1840); náleželi k ní vedle Antonína Marka a Jungmannova bratra Antonína (1775—1854), profesora porodnictví na universitě, spolutvůrce české terminologie lékařské a nadšeného ochotníka v indologii i slovanském bájesloví, jmenovitě bratři Preslové, J. E. Purkyně a vzdáleněji Plzeňan Vojtěch Sedláček.

Jan Svatoopluk Presl (1791—1849) narodil se v Praze dne 4. září 1791, vystudovav lékařství, stal se universitním asistentem v Praze, pak profesorem přírodopisu na stavovské akademii v Olomouci, konečně r. 1820 profesorem těžké vědy na lékařské fakultě v Praze. Zemřel dne 6. dubna 1849. Presl byl vynikající profesor universitní, horlivý organisátor vědeckého studia, proslulý odborník botanický, jehož popisné dílo »F l o r a Č e c h i c a« — »K v ě t e n a č e s k á« (1819), vydané s bratrem

Karlem, proslavilo mladistvého ještě auktora. Veden však tendencí Jungmannovou o znárodnění vědy české, touže tlumočiti nové badání naukové mateřštinou, snaže se vytvořiti v duchu Jungmannově vědecké názvosloví české, vzdal se Jan Svatopluk Presl záhy odborné práce vědecké jazykem německým a latinským a usiloval o polyhistorické a encyklopedické zpracování nauk přírodních česky, aniž při tom zanedbával pokroku vědeckého a nových hledisek. Tak vznikla jeho vědecky významná a národně památná díla, »O přirozenosti rostlin aneb Rostlinář« (1820, 1821—1835, III díly in fol. nedokončeno, částečně za pomoci vlasteneckého hr. Bedř. Berchtolda z Uherčic). »Všeobecný rostlinopis« (1846 ve II sv.) a všeobecný úvod k tomu »Počátkové rostlinosloví« (1848), obě tyto práce jsou zkráceným, ač vědecky málo šťastným zpracováním »Rostlináře«, »Lučba čili Chemie zkusná« (1828 a 1835 ve II dílech podle poněkud zastaralých pramenů cizích), »Ssavectvo« (1834), překlad Cuvierovy »Rozpravy o převratech kůry zemní« (1834), »Nerostopis« (1837) a »Technologie všeobecná a obzvláštní« (1836—1837 ve III dílech), kterýmžto spisem, jakož i »Časopisem technologickým« (1837—1839) pracoval Presl ku vzdělání řemeslnictva. K mnohým z těchto děl, mezi nimiž především »Rostlinář« a »Ssavectvo«, vynikají vzácnou cenou vědeckou, kreslil Presl sám pěkné obrazy. Při některých vědeckých pracích a odborných spisech byl mu nápomocen mladší bratr Karel Bořivoj Presl (1794—1852), profesor přírodopisu na filosofické fakultě v Praze a kustos Českého musea. Na rozdíl od bratra věnoval se Karel Bořivoj Presl výhradně botanice a uveřejňoval svá cenná pojednání floristická (na př. Reliquiae Haenkeanae 1825—1835 a Symbolae botanicae 1830—1839) latinsky neb německy. Jen svou důležitou botanickou cestu do Itálie a Sicílie popsal česky, cestopis zůstal však v rukopise. (O Janu Svatopluku Preslovi pojednal A. J. Bernard v Osvětě 1891, Lad. Čelakovský v Almanachu Č. akademie 1892 a populárně J. S. Procházka v Čes. hlav. sv. 9., 1920.)

Jan Ev Purkyně (1787—1869) se narodil 17. prosince 1787 v Libochovicích; vystudovav gymnasium v Mikulově, vstoupil do řádu piaristického, ale záhy vystoupil, oddal se studiu filosofie a medicíny a vyděláváje si chléb vychovatelstvím; brzy věnoval se cele fyziologii. Disertace upozornila naň vynikající odborníky, mezi nimi též Goetha a A. z Humboldtů, a Purkyně nastoupil mlád dráhu učeneckou; r. 1822 se stal asistentem fyziologie a anatomie v Praze, r. 1828 profesorem fyziolo-

gie ve Vratislavi, kdež přes nepřízeň universitních úřadů i vědeckých kolegů ve svém reformním ústavě fysiologickém metodou pokusnou docházel skvělých výsledků. R. 1849 povolán byl za profesora fysiologie na universitu pražskou, kdež jako přední evropská auktorita svého oboru i jako profesor rozhodně českého smýšlení působil slavně plných dvacet let. Zemřel, obtížen věkem a veřejnými i vědeckými hodnostmi, dne 28. července 1869. Ač nadšený a obětavý stoupenec našeho národního obrození, náleží Purkyně českému písemnictví jen částí své činnosti. Drobné své studie fysiologické — velkého díla Purkyně nevydal — psal německy a přispěl jimi v cizině nemálo k slávě jména českého; jest v nich geniálním zakladatelem fysiologie pokusné, oživené duchem velkolepého vitalismu a podepřené o vzácně spolehlivá badání anatomická a mikroskopická. Zvláště slavná jsou Purkyňova pozorování optická, studie o nepřímém vidění, o závratí, o pokožce lidské, o lidském nervstvu, jmenovitě pak jeho badání o vzniku vajec živočišných, vrcholící v nálezu t. zv. zárodkového měchýřku (odtud nápis na Purkyňově náhrobku »omne vivum ex ovo«). Kromě toho však přimkl se Purkyně k snahám Jungmannovým o znárodnění vědy české. Účastnil se založení časopisu »Krok«, do něhož přispíval, po jeho zániku založil s Janem Krejčím obdobný časopis »Ž i v u« (1853—1864), kamž napsal řadu hlubokomyslných statí; ještě v kmetských letech stál při počátcích »Časopisu českých lékařů«. Jsa znalcem poesie světové a především ctitelem básnictví klasického (Goethe byl jeho osobním přítelem), hojně se zabýval překladatelstvím; r. 1841 přeložil lyriku Schillerovu, také pracoval o překladu Tassova »Osvobozeného Jerusaléma«. Rovněž se zasloužil o české písemnictví hojnými referáty o nových významných spisech českých v časopisech cizích. Purkyně byl duch hluboce filosoficky založený, jenž v duchu romantického věku hloubal o záhadách bytí a poznání směrem filosofie přírodní (v. i níže). Autobiografii Purkyňovu s dvěma českými fysiologickými studiemi vydal J. Teige 1920. Názory uloženy v duchaplném spisku německém »Útržky ze zápisníku zemřelého přírodopisce« (čes. překl. Ot. Johna s úvodem Rádlovým v Svět. knih. 1910). Sebr. spisy Purkyňovy od r. 1914 redakcí K. Lhotáka vyd. Spol. čes. lékařů, doposud 2 sv.: »O fysiologické zkoušce ústrojí zrakového« 1914 a »O stálém pohybu mihavém« 1923, obě přel. z němčiny; dopisy od 1920 red. Jar. Jedličky. [Viz: Vl. Tomsa »O vlivu vědeckých prací Purkyňových na rozvoj vědy biologické« v Čas. čes. lékařů 1887; R. Heidenhain »J. E. Purkyně«, přel. K. Chodounský 1889; J. F. Nowakowski,

»Žycie i prace naukowe J. Purkyně«, Varšava 1862; populární monografii K. Amerlinga 1918, studie Rádlovy v »České mysli« 1902 a v »Novém Atheneu« 1920; o významných vztazích ke Goethovi viz čl. manželů Hykešových v »Goethově sborníku« 1932; pro poznání povahy viz Marie šl. Purkyňové »Vzpomínky na J. E. Purkyni« v Pestré knih. 1910.]

V o j t ě c h S e d l á č e k (1785—1836), premonstrát tepelský a od r. 1810 profesor matematiky i řečtiny na gymnasiu i filosofii v Plzni, proslul vedle svého buditelského působení v Plzni a vedle své učitelsky vlastenecké činnosti, která českému písemnictví získala J. J. Marka, K. Šnaidra, J. P. Koubka, J. J. Kalinu a vztahovala se i k českému divadlu, snahami vědeckými, obdobnými tendencím Preslovým. Doklady toho jsou »Z á k l a d o v é m ě ř i c t v í« (1822), »Z á k l a d o v é p ř í r o d n i c t v í a n e b f y s i k y« (1825 a 1828, nedokončeno); nečetné vlastenecké básně Sedláčkovy, namnoze ve formě ódické a s místně plzeňským vlastenectvím v popředí jsou příbuzny učené poesii Jungmannově. (Viz Rybičkovy »Přední křisitele« a zv. Emil Felix, »Literární Plzeň v obryse« II. 1933, 5—23).

3. Hankova družina a podvrhy rukopisné.

O tři čtvrti roku dříve než Jungmann z Litoměřic do Prahy, vrátil se k vánocům r. 1814 triadvacetiletý žák Dobrovského, Václav Hanka, do Prahy z Vídně, kde vliv Kopitarův, mladší romantiky německé a Vuka Karadžiče způsobily v něm obrat: přilnul k lidovému básnictví, které první u nás doporučel sbírat i napodobiti; zamiloval si i umělé ohlasy domněle starobylých skladeb, jaké se již v XVIII. stol. vynořovaly, hlavně v Anglii; pochopil plně význam jak básnictví tak praktické filologie pro utužení kulturních svazků mezi národy slovanskými. V tom smyslu se jal působiti horlivě v Praze mezi vlasteneckou mládeží a záhy dosáhl význačnějšího místa, než k jakému opravňovalo jeho nadání i vzdělání.

V á c l a v H a n k a (1791—1861) se narodil dne 10. června 1791 v Hoříněvsi; studoval v Králové Hradci, v Praze a ve Vídni. V Praze stal se žákem Dobrovského a přijal od něho životní program filologický a slavistický; působení ideí Dobrovského zesíleno bylo ve Vídni vlivem Kopitarovým. Po návratu do Prahy přilnul k Jungmannovi a v literárních polemikách hájil jeho novotářské zásady proti odpůrcům. Vlivem Dobrovského se stal kustodem sbírek musejních, r. 1823 knihovníkem. Udržuje rozsáhlé styky se spisovateli a učenici slovanskými, hlavně ruskými-

mi, jsa důvěrníkem ruské vlády v Praze, zaujímal Hanka, ozářený zvláště slávou »objevitele« obou domněle staročeských Rukopisů, význačné místo společenské až do své smrti 12. ledna 1861. Hanka byl člověk nespolehlivý, ješitný, nakloněný k intrikám a někdy i k jednání udavačskému; dospěl svého věhlasu a své moci nikoliv původním nadáním neb vědeckou pílí; vynikal však schopností organizační a zvláštním darem obratné mystifikace, s níž oklamal i znalce; pro slovanskou vzájemnost zvláště ve směru rusofilském mnoho vykonal. Jako básník, původně anakreontik se smyslem pro idylu, uvedl Hanka, připraven pro to již z domova otcem, zapisovatelem lidových písní, do české lyriky poetický směr t. zv. ohlasů, a to písní národních i jinoslavanských, při čemž zevní grácií dovedl velmi obratně ukrývatí svou nepůvodnost; jeho úhrnná sbírka »P í s n í« (1819, V. rozšíř. vyd. 1851, krit. vyd. Máchalovo se »Srbskou Muzou« v Novoč. knih. III., 1918) jest spolu závěrem jeho básnické činnosti. Jako básnický, ne vždy spolehlivý překladatel, vydal »Prostonárodní srbskou Muzu do Čech převedenou« (1817), Gessnerovy »Idylly« (1819) a »Slovo o pluku Igorově« (1821). Jako vydavatel staročeských a staroslavanských památek slovesných Hanka nechvalně proslul nedbalostí, doklady toho jsou edice: »Starobylých skládaní«, pěti svazků různých textů staročeských (1817—1824), »Tkadlečka« (1824), Husovy »Dcerky« (1825), prvního to novočeského vydání díla M. J. Husa, k němuž se Hanka též jako básník hlásil, »Starých pověstí o Stojmírovi« (1827), »Sbírky nejdávnějších slovníků staročeských« (1833), Kornela ze Všehrd »Knih devaterých« (1841), Lupáčovy »Historie o Karlu IV.« (1848), Dalimilovy »Kroniky české« (1851), evangelia Remešského (1846) a Ostromirova (1853); o písňových pozdějších Hankových »objevech« odvážné tendence politické poučuje St. Souček ve »Dvou pozdních mystifikacích Hankových« 1924. Jako gramatik Hanka těžil hojně z vědomostí nabytých u Dobrovského; nepřidáváje ničeho z vlastního zdroje duševního, zahaluje jasné a přesné názory mistrovy namnoze do mlhy novodobého romantismu, publikoval Hanka dosti hojně v oboru mluvnictví českého staroslavenského a ruského; »Mluvnici českou« vydal třikráte (1822, 1831, 1849), staroslavenskou dvakráte (1846, 1859), ruskou dvakráte (1850, 1857), polskou dvakráte (1839, 1850). Hlavní básnická, gramatická a vydavatelská činnost Hankova soustředila se kolem rukopisných padělků. (Většího životopisu a ocenění Hankova knižně není; nejpodrobněji s tendencí obžalobnou probral činnost a povahu Hankovu Josef Hanuš v »České literatuře XIX. století« I. díl, 2. vyd., str.

713—785; Francev ve spise »Očerki« 1902 a Szykowski v »Polské účasti« I. 1931 snášejí cenné doklady o Hankových osobních stycích a literárních vztazích k ruským a polským spisovatelům; Francev se snaží Hanku ospravedlniti; obsáhlou Hankovu korespondenci s Dobrovským, Kollárem a Kynským viz v ČČM. 1870, 1881 a 1893, se zahraničními slavisty ve vyd. Jagičově v Petrohradě 1897, a Francevově ve Varšavě 1905.)

Josef Linda (1789 neb 1792—1834), rodák novomitrovský, po studiích filosof. a právnických v Plzni a v Praze, pokusil se získati profesorské místo, ale marně; ani v universitní knihovně, kam se na čas uchýlil, se neudržel; oddal se zcela literatuře a novinářství, podlehl přepracování, nouzi a souchotinám. V mládí, kdy se přimkl důvěrně k Hankovi a k Svobodovi, pod vlivem Jungmannových překladů, romantiky Chateaubriandovy a mystifikující bardské poesie Ossianovy, složil historicko-mytický román »Záře nad pohanstvem« (1818, r. 1919 vydal Vil. Bitnar, r. 1924 v Novoč. knih. III. kriticky J. Máchal), nejúplnější to paralelu k epickým básním rukopisu Královédvorského a Zelenohorského; pak romantickou historickou hru »Jaroslav Šternberg v boji proti Tatarům« (1823, Fr. Krčma vyd. r. 1926 a kriticky r. 1930 v Novoč. knih. X.), látkou i prameny náležící do téhož okruhu a svědčící také o studiu Shakespeara, z něhož Linda ukázky překládal; romantickou obraznost a horoucí politický smysl doplňuje u něho smysl pro melodičnost výrazu. Později se Linda v redakci »Pražských novin« a »Rozličností« ukázal nadaným a všestranným žurnalistou. (O Lindovi viz článek Josefa Jirečka v Osvětě 1878 a Josefa Hanuše práce v Listech filolog. 1900 a 1901 i v České lit. XIX. stol. I., 2. vyd., 785—810 a populární spisek J. J. Langnera »Zapadlý hrob« 1917.)

Václav Alois Svoboda podle rodiště Navarova zval se Navarovský (1791—1849), po skončených studiích filosofických působil zprvu jako vychovatel, pak jako gymnasijsní profesor v Písku a v Jindřichově Hradci, od r. 1821 na malostranském gymnasiu v Praze. Kdežto v mládí byl V. A. Svoboda nadšeným vlastencem, prudkým radikálem protinapoleonským, okázalým Slovanem, změnil postupem úřední dráhy své přesvědčení, stav se velebitelem církve, jejích světců, reakce, mocných tohoto světa, ba i národně ochladl. V době přátelství s Hankou napsal česky několik velmi zdařilých ód, básní epických, dílem dějinného, dílem legendárního podkladu; později zabýval se hojně překladatelstvím, vynikaje neobyčejnou obratností formální, o čemž svědčí »Výbor básní Fr. Schillera« (1847); z jeho

tlumočnického díla daleko nejpmátnější jest české a německé vydání Rukopisů s n. »České zpěvy historické« (1826). Živý zájem o divadlo projevil kromě překladů libret veršovanou komedií »Karel Skreta« (1841). Četné, hlavně pozdější jeho básně jsou psány německy. (Životopis Svobodův viz u Rybičky.)

O b e c n á k a r a k t e r i s t i k a p a d ě l k ů r u k o p i s n ý c h. Hanka, Linda a V. A. Svoboda v souhlase s Jungmannem a jeho důvěrnou družinou byli nadšenými stoupcem prvoromantických tendencí, záliby v starobylé poesii národní, oslavy dávných, předhistorických údobí minulosti, nadšení pro původní epiku, dochovanou ve formě rapsodických písní, lásky k starodávnosti české, pokud ještě v názorech, v mravech a v jazyce zachovávala všeslovanskou jednotu životní. Než, staročeské písemnictví, nakolik bylo tehdy známo, nevykazovalo památek, které by těmto zálibám vyhovovaly tak, jako díla básnictví staroněmeckého neb starořeckého. I umínili si čeští romantikové, povzbuzeni příkladem proslulých falsifikátorů a pabásníků anglických z XVIII. věku, Macphersona, původce Ossianova, a Chattertona, vytvořiti taková díla a vydávati, složivše je nikoliv bez dovednosti jako archaistickou napodobeninu, za díla starožitná. Neubránili se však tomu, aby do svých domněle středověkých výtvorů nevnesli ducha novodobého, zvláště protiněmecký nacionalismus, připomínající protinapoleonovské romantiky německé, kult národního bohatýra, kterému po boku kráčí pěvec bohy nadaný a žena plná toužebné něhy, moderní smysl pro krajinu heroickou i monumentální. Nebyli jen nadanými poety a zručnými pabásníky, nýbrž i vzdělanými slovanskými filology, historiky, starožitníky a čerpající ze značného rozkvětu staročeského a staroslovanského mluvnictví na rozhraní věku XVIII. a XIX., stvořili zvláštní, na první pohled věrnou staročeštinu. Některé z památek měly hodnotu básnickou a také působily vlivně na rozvoj poetický a národní: to byly Rukopis Královédvorský a Zelenohorský; jiné, rozsahu menšího neb obsahu naukového, měly účel filologicko-historický, snažíce se posunouti vývoj jazyka i vzdělanosti české do daleké minulosti.

D r o b n ě j š í p o d v r ž e n é p a m á t k y. R. 1816 objevila se »Píseň Vyšehradská«, malá národní píseň milostná, přisuzovaná XIII. stol.; počíná se apostrofou Vyšehradu, odkud její jméno. Původci byli Hanka s Lindou. R. 1818 přeložil Hanka z němčiny do domnělé staročeštiny volně »Milostnou píseň krále Václava« a vydával tento rukopis za staročeský originál. O deset let později »objevil« Hanka velmi starožitný mezirádkový překlad Evangelia svatojanského, klada jej do XI. věku,

ale hned Dobrovský zjistil v evangeliu tom podvrh. Současně rozmnožil skutečně staré české glosy k středověkému slovníku zvanému »Mater verborum« o řadu glos padělaných, jimiž se starověku českému přisuzují nejen různí bohové po způsobu bohů antických, nýbrž i celá škola umělecká při klášteře sázavském, při čemž užil hojnou měrou výrazů staroslovenských a staroruských. Poslední Hankův falsifikát, t. zv. Libušino proroctví, z r. 1849 nedovedl již vzbuditi důvěry ani u stoupenců a ctitelů Hankových. Někteřími badateli, na př. A. V. Šemberou byl též staročeský »Mastičkář« pokládán za falsifikát, ale novější zkoumání hájí pravost této památky.

Popis a obsah rukopisu Královédvorského a Zelenohorského. Dne 16. září 1817 »nalezl« Hanka ve sklepení chrámu v Králové Dvoře 12 celých pergamenových lístků malého formátu a 2 nesouvislé proužky, podle nadpisů zbytek rozsáhlého rukopisného kodexu, a to 25.—28. kapitolu jeho III. knihy; rukopis vydával se písmem za památku XIII. věku a obsahoval: I. skladby epické (8), II. básně milostně lyrické (6). Jsou to, podle pořadí rukopisného a podle běžného pojmenování, tyto skladby:

I. Skladby epické:

1. **Oldřich a Boleslav** (neúplné) líčí v 61 desítislabičných verších vyhnání Poláků z Prahy od statečných Čechů za vedení Oldřichova a Jaromírova r. 1004.

2. **Beneš Hermanův aneb O pobití Sasíkův** opěvuje v 19 čtyřveršových strofách historicky sotva doložený boj Beneše Heřmanova a lidu selského pod »Hrubú skálu« se Sasy, již za nepřítomnosti knížete vtrhli do Čech (snad r. 1203).

3. **Jaroslav aneb O velikých bojích křesťanů s Tatary** předvádí ve 289 desítislabičných verších konečné vítězství Moravanů pod Jaroslavem nad Tatary a předesílá obšírné líčení tatarských bojů s křesťany na slovanském východě i zevrubnou epickou motivaci tatarského vpádu do Evropy. Hlavní děj klade se pod Hostýn na Moravě a jest myšlen k r. 1241.

4. **Čestmír aneb O víceství nad Vlaslavem**, dílem ve strofách, dílem v epickém rozměru 10slab., celkem 245 veršů; z nezcela jasného podání lze sestaviti vypravování o hrdinských činech Neklanova vojevůdce Čestmíra nad odbojným knížetem luckým Vlaslavem; děj odkazuje k pohanskému dávnověku.

5. *Ludiše a Lubor* aneb *O slavném sedání* v 136 osmislab., bezbarvých verších popisuje rytířské klání na hradě knížete zálabského; vítěz v turnaji Lubor ověnčen jest rukou dcery knížecí Ludiše.

6. *Záboj*, úhrnem 260 veršů, částečně volných, částečně desítlabičných, místy i stroficky článkovaných, velebí dosti temně vítězství Samovo epickým dějem, v němž Záboj a Slavoj vedou vítězné voje proti cizáku Luďkovi; příběh historicky nejasný náležel by do nejstaršího pravěku českého.

7. *Zbyhoň*, lyrickoepická píseň o 53 verších 12slab., důsledně provedeným průměrem jinocha a holuba velebí milence, jenž vytrhl svou dívku ze zajetí násilníka Zbyhoně.

8. *Jelen*, opět skladba lyrickoepická, v 35 verších; také zde paralelismem mezi osudem jinochovým a jelenovým živě vylíčen smutný skon statečného a milovaného hrdiny rukou zákeřného vraha.

II. *Skladby lyrické* jsou nerýmované, vesměs námětů milostných; převládá v nich elegický tón, který žádá, abychom si představovali, že písně ty byly zpívány dívkou. Jsou to:

1. *Kytice* o 16 verších stroficky členěných.
2. *Jahody* o 42 verších obdobného seskupení.
3. *Růže* o 16 verších.
4. *Žežhulice* o 12 verších, rozdělených v sloky.
5. *Opuštěná* o 14 verších, opět stroficky členěných.
6. *Skřivánek* o 16 verších.

Tento namnoze zlomkový padělek nezcela jednotné faktury, obsahující dvě odlišné skupiny skladeb hrdinskoepických a erotickolyrických, nazývá se podle svého »naleziště« již od prvního vydání Hankova z r. 1818 *Rukopisem Královédvorským* (RK).

V listopadu roku následujícího se objevila jiná rukopisná památka »staročeská« původu ještě starobylejšího. Purkrabí hr. Kolovrat obdržel pro Národní museum anonymní zásilku od důchodního Kováře čtyř rukopisných listů, které Hanka s Jungmannem rozluštili a určili jako památku IX. stol., obsahující dva zlomky; podle většího z nich označena celá památka jako *Libušin soud*; od r. 1859, kdy objeveno Tomkem její domnělé naleziště, se jmenuje *Rukopis Zelenohorský* (RZ). Skládá se ze dvou částí, obou neúplných, *Sněmy* a *Libušin soud*, obě psány jsou 10slabičným veršem. Vedle epického děje, jehož středem jest spor rozvaděných bratří Chrudoše a Štáhlava o dědictví otcovské a rozhodnutí jeho před soudnou stolicí Libuši-

nou, jest hlavním obsahem »Libušina soudu« podrobné a živé líčení právních zvyků staročeské doby pohanské, kterou písmem i líčením skladatel promítal asi do IX. věku.

Vznik, původcové a prameny R K a R Z. Oba Rukopisy jsou společným dílem básnické i přátelské družiny Hankovy, raných to básnických romantiků v našem obnoveném písemnictví; nezdá se však býti vyloučeno, že snad i Jungmann s Ant. Markem byli zasvěceni do podniku. Dnešní stav badání o Rukopisech došel asi těchto výsledků. Od Hanky pochází patrně písmo R K, pak staročestina obou památek, z nichž i ony části, kterých sám nesložil, převlékal v roucho staročeské a převáděl do formy veršové; přitom hleděl zejména v R Z dosáhnouti staročestiny co možná starobylé a užíval hojně výrazů z ruštiny i ze staroslověnštiny. Básnicky se zúčastnil Hanka skladby Rukopisů lyrickými čísly, která se přimykají vesměs jednak k Hankovým původním písním, jednak k jeho podrobnému studiu ruské a srbské národní poesie lidové. Naproti tomu ukazují Lindova »Záře nad pohanstvem« i menší práce jeho, že jejich auctor byl původcem epických skladeb R K Z; i pokládá se dnes za pravděpodobné, že skladby »Záboj«, »Čestmír«, »Jaroslav«, »Oldřich« a »Libušin soud« byly složeny novočesky rytmovanou prosou, ale s básnickým vzletem od Josefa Lindy, a že jejich staročeskou úpravu po stránce jazykové i paleografické obstaral Hanka. O V. A. Svobodovi lze toliko říci, že měl podíl na pracích redakčních a že byl zasvěcen do tajemství podvrhů rukopisných; ale pokud se činně účastnil skládání i úpravy epických částí R K, nelze prozatím zjistiti, ježto jeho práce původní jsou rázu odlišného.

Hlavním látkovým zdrojem epických básní R K Z, pokud opevovaly události domněle aneb skutečně historické, byla kronika Hájkova, kterou proti odmítavé kritice dějezpytu osvícenského čeští romantikové povznesli do popředí starých děl literárních; některé reminiscence vzaty jsou ze známých do té doby staročeských památek, na př. z »Milionu«, z »Alexandreidy«, z »Kroniky Trojanské«, ze »Štilfrida«; hojně se naskytá vliv ruské a srbské poesie národní, »Slova o pluku Igorově«, ale i památek epiky cizí, na př. Homéra a Tassa; zejména však četba obou Jungmannových slavných překladů »Ztraceného ráje« i »Ataly« a pak i Chateaubriandových »Mučedníků« zanechala v Rukopisech znatelné stopy; ani národní nadšení válek proti Napoleonovi nezůstalo bez vlivu na bohatýrskou tu epiku. Jazyk básnický, jímž R K Z jsou psány, hlásí se zřetelně jako básnická řeč školy romantické a jest inspirován namnoze dikcí

Chateaubriandovou a Ossianovou. Méně složitá jest otázka po pramenech lyrických částí R K, složených Hankou; jsou to ve-směs »ohlasy« národních písní ruských, jak je měl Hanka před sebou ve dvou sbírkách z let 1774 a 1810. Vytčením těchto pramenů a vlivů zařazeny jsou R K Z organicky do nejstarší básnické romantiky novočeské, která doprovází současnou literaturu klasicistickou.

Vydání a překlady R K a R Z. První vydání R K (potud bez R Z, jenž vydán byl po prvé Rakowieckým v »Ruské pravdě« 1820 a bratřími Jungmanny v »Kroku« 1822, vyšel společně s R K až r. 1829) uspořádal sám Hanka 1818, připojiv kromě vlastních výkladů též V. A. Svobodův překlad do němčiny: r. 1829 vyšlo vydání II. společnou péčí Hankovou a Svobodovou; od Svobody v něm pochází úvod, úprava textu, poznámky a překlad; další Hankova vydání následovala v l. 1835, 1836 (literami cyrilskými), 1843, 1847, 1851, 1852 (polyglottní vydání), 1853, 1861. Jiný text podal 1845 »Výbor z literatury české« v I. díle. Z dalších vydavatelů zaslouhují zvláštní zmínky A. J. Vrtátka (1862, otisk fotografický), J. Kořínek (1864, pro potřeby školní), Fr. Zákrejs (1886—1888, s obrazy Alšovými) a Fr. X. Prusík (1886, s obrazy Mánesovými, těchto obrazů a dekorací, v souboru děl Mánesových častěji reprodukováných, použito znovu r. 1936 v »jubilejním vydání«, které s obrannými záměry za »Rukopisný fond vědecký« vydali Jan Karlík a Vojtěch Seykora), kritické vyd. Hanušovo se souběžným překladem novočeským ve Svět. knih. 1911; o rekonstrukci původního novočeského znění se pokusil A. Frinta 1919; Krčmovo knihomilské vyd. obou Rukopisů ve »Stožáru« 1927 vyzdobil Jan Konůpek. Pro badání má zvláštní cenu fotografické vydání R K a R Z, pořízené s velkou jemností a předností reprodukční V. Vojtěchem 1930, novočeský přepis a bohaté poznámky k němu pocházejí od V. Flajšhane.

Brzy pronikly R K Z v překladech i do cizích literatur. Zmíněný překlad V. A. Svobodův do němčiny (1818 a 1829) upoutal samého Goetha, jenž podle jeho textu přebásnil případně »Kytici«; záhy následovaly i jiné překlady německé: hrab. J. M. Thuna (1845), M. Hartmanna (1847), S. Kappera (1859); k nim druží se Legerův překlad do francouzštiny (1866); Bowringův (1832) a A. H. Wratislavův (1849 a 1852) do angličtiny; Fel. Francesconiho (1851) do italštiny; Riedlův do maďarštiny. Skoro všechny jazyky slovanské mohou se vykázati několikerým překladem R K Z, některé kromě toho i zvláštními

vydáními těchto pochybných památek. Tak Rusům je vydali Šiškov (1820) a N. Berg (1846), Polákům R Z vydal Rakowiecki (1829) a R K Z přeložili Brodziński (1836) a Siemieński (1836); maloruský překlad pochází od Šaškiewiče, lužický od Smoleře, slovinský od Levstika, srbskochorovatské od St. Vraze, Zlatojeviče, Truského, Brliče, bulharský od Žinzifova. Kromě toho i v jiných literaturách přeloženy jsou jednotlivé zpěvy R K Z.

V ý z n a m a v l i v R K Z. »Objevením« a uveřejněním domněle staročeských památek básnických se splnila dvojí touha naší časné romantiky vlastenecké. Jednak získány obsáhlé památky, podávající velmi podrobné svědectví o pradávných údobích staročeské řeči, historie a vzdělanosti, jednak doloženo vysoké umění básnické našich předků v šeré dávnověkosti; tím bylo národní vědomí mocně posíleno; kromě toho hověly R K Z po všech stránkách všeobecným představám romantické vědy i poesie. Dokud byly památky ty pokládány za skutečně starožité, byly velebeny ve všech těchto směrech a bylo z nich hojně čerpáno. Věda jazyková (Dobrovský, Jungmann, Šafařík), dějepisná (Šafařík, Palacký), právní (H. Jireček, V. Brandl), mytologická stavěly na jejich vrátkách předpokladech svoje badání, a to nejen u nás, nýbrž i na slov. východě (Srezněvskij, Koltjarevskij, K. Aksakov). Básnictví osvojilo si jejich dikci, obrazy, přírodní smysl, mytologii, techniku poetickou, ač lze říci, že přímý jejich vliv zůstal i za doby obrozené omezen (s výjimkou začátků Máchových) spíše na epigony než na tvůrčí duchy básnické, až pozdní romantik Zeyer sáhl opět k nim, stejně jako ke kronice Hájkově, pro velmi plodnou inspiraci své bohatýrské epiky. Jejich náměty a postavy zdomácněly v českém umění vůbec, řada uměleckých výtvorů nejpřednějších duchů novočeských (Mánes, Aleš, Myslbeek, Smetana) není srozumitelná bez znalosti těchto památek. Také vlastenecké nadšení živilo se hojně ze zdrojů R K Z, jimž lze přičítati dlouhé a mohutné udržení romantických zálib v staročeském pravěku, v pohanské mytologii, v předhistorické epice atp.; národně buditelský význam R K Z byl nejtrvanlivější. Kdežto za doby obecné víry v pravost R K Z roznesly tyto památky slávu českého dávnověkého básnictví po celém vzdělaném světě, uškodily jako falsifikáty, jejichž nepravost poznala cizina dříve než Čechy, vážnosti české vědy, zato mnohostranná diskuse o jejich pravosti, která zasáhla veškeré obory duchovních věd v Čechách, uspíšila vědecký rozvoj a zejména rozkvět nauk filologických.

Boj o Rukopisy. Bojem o rukopisy nazýváme veliký naukový spor o pravosti Hankou »objevených« památek, jmenovitě R K Z, jenž posléze vedl ke zjištění jejich novodobého, podvodného původu. Spor ten trvá v několika učeneckých pokoleních přes sto let a rozvrhuje se na období patero.

I. O b d o b í o d »o b j e v e n í« R K Z do r. 1847. V této době R K byl pokládán za památku pravou; diskuse vedena o R Z a Ev. sv. Jana. Dobrovský od počátku pokládal R Z za padělek, mínění své vyložil 1824 v Hormayrově Archivu dvakráte; Svoboda obrana R Z, proti němu namířená, v ničem nedovedla zvyklati jeho vědecky zdůvodněných pochybností; také nepravost Ev. Jan. odhalil a dokázal hned r. 1828. Avšak po smrti Dobrovského padělatelé měli volné ruce; r. 1829 Svoboda, brzy nato a znovu 1834 Palacký, 1832 Jungmann důrazně a obsírně hájili R Z, vyvracejíce důvody Dobrovského. Nadarmo 1837 varoval učený slavista Kopitar, zdůrazňuje námitky svého zesnulého přítele. R. 1840 vyšla velká vědecká publikace na obranu všech hankovských památek, »Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache«, auktory jejími byli oba přední vůdcové naukového života v Čechách, Palacký a Šafařík. R. 1845 všeobecně uznány jejich důvody, a Hanka i se svými falsifikáty požíval neobmezené úcty.

II. O b d o b í 1847—1874. První nárazy nové skepse, která se vracela ke stanovisku Dobrovského, vyšly z ciziny: germanisté M. Haupt (1847) a J. Fejfalik (1857) otráslí věrou v pravost »Písně krále Václava« a »Písně Vyšehradské«; feuilleton v Kuhově »Tagesbote aus Böhmen« (1858) charakterisoval Hanku jako padělatele; učený M. Büdinger (1859) zvedl závažné pochybnosti o pravosti R K. O obrany a výklady R K Z pokusili se v té době V. V. Tomek, V. B. Nebeský, J. A. Helfert a Fr. Palacký, nepodařilo se však jim sníti podezření s Rukopisů. Ale tu učinil nový, daleko prudčí útok na pravost R K opět Fejfalik: »Über die Königinhofer Handschrift« (1860) na základě hojných a velmi přesných důvodů literárně historických, jež obrana R K od bratří Josefa a Hermenegilda Jirečků (1862) nedovedla vyvrátiti, a vůči nimž i obranné snahy Vřtátkovy v jeho fotografickém vydání (1862) byly v jádře bezmocny.

III. O b d o b í 1875—1886. Gebauerovým (1875) důkazem, že R K nemůže býti starší než staročeský »Milion« i Jagičovým výkladem (1876) o povaze epiky u národů slovanských zvyklány byly četné důvody obráncův. R. 1877 A. Baum a A. Patera dokázali, že Hanka jest auktozem většiny českých glos v »Mater verborum«, čímž jeho povaha postavena do nového světla; pod

tímto dojmem A. V. Šembera (1877) vyloučil R Z ze svých »Dějín řeči a literatury českoslovanské«; pak zvláštním spisem »Libušin soud« (1879) snesl jazykově i literárně historické důvody pro podvrženost R Z, který marně proti nim hájil V. Brandl (1879). K námitkám Fejfalikovým, namířeným nejen proti R Z, ale i proti R K, vrátil se na podkladě hojných filologických důvodů Antonín Vašek (1879) spisem »Filologický důkaz, že R K a R Z, též zlomek Ev. J. jsou podvržená díla Václava Hanky«. Vašek, stejně jako současně A. V. Šembera (1880 a 1882), snažil se již zjišťovati původce a vznik R K Z, ač ne vždy cestou správnou.

IV. Období 1886—1910. Statí »Potřeba dalších zkoušek R K Z« v Athenaeu 1886 se postavil Jan Gebauer, dotud obhájce a všestranný vykladač R K, v čelo jeho odpůrců a snesl přesvědčující námitky filologické o »staročestíně« R K Z; statí svou i dalšími studii v oboru R K Z obrátil J. Gebauer proti sobě i svým spojencům většinu národa, žurnalistiky, učence, časopisy i vzdělané obecnost. Filologické námitky Gebauerovy rozmnožili z ohledu sociologického T. G. Masaryk, lit. dějepisného Jindřich Vančura a Jar. Vlček, historického Jar. Goll a Jos. Pekař, paleografického Jos. Truhlář; časopis »Athenaeum« a později »Listy filologické« byly hlavními tribunami odpůrců R K Z; »Čas. Čes. Mus.« a »Osvěta« orgány obránců. Objev podvrženosti Ev. Jan. v Museu domácí komisí znovu dal nahlédnouti do padělatelské dílny Hankovy; ani chemická a mikroskopická zkouška R K, ani četné hlasy nadšených obhájců, mezi nimiž byli zvláště Jos. Kalousek, V. V. Tomek, Jos. Jireček, M. Hattala, Fr. X. Prusík, Ant. Vrtátko, Ad. Patera, Fr. Zákrejs a Jul. Grégr, nemohly zviklati vědecky založených a přesně vedených námitek odpůrců. R. 1888 shrnuli Gebauer i Masaryk všecky své důvody protirukopisné, jakož i hlavní výsledky protirukopisného badání svých spolupracovníků ve vídeňském Jagičově »Archiv für slav. Philologie«; tato přesná a zevrubná revise celého sporu orientovala dobře cizinu, kdežto obecnostu českému vydal Gebauer »Poučení o padělaných rukopisích Královédvorském a Zelenohorském« (1888). Vědecký spor byl rozhodnut, ač nescházelo ani obránců R K Z, k nimž nově se přihlásili J. B. Mašek, Fr. Bačkovský a r. 1896 dotavadní odpůrce jejich, Gebauerův žák V. Flajšhans, jehož článek »Boj o Rukopisy« však byl Gebauerem ve všech hlavních bodech vyvrácen; V. Flajšhans později snesl další hojnou látku o novověkém původu R K. Brzy přibýlo několik závažných literárně historických příspěvků pro podvrženost R K Z; těmito

pracemi vřazeny domněle staročeské památky nezvratně do vývojového řetězce písemnictví novočeského: r. 1899 našel Jan Máchal předlohy lyrických básní R K v romantických zpěvnících ruských; r. 1900 a 1901 Jos. Hanuš rozbořem básnické činnosti Lindovy ukázal přesvědčivě, že epika R K Z pochází od Lindy; r. 1906 Zd. Nejedlý v »kotlech a lesních rozích« R K objevil křiklavý anachronismus hudební; proti tomu nedovedly historický obranný rozbor »Jaroslava« od Herm Jirečka r. 1905 a obdobná, širě založená práce Jos. Letošníka 1910 svých posicí uhájiti.

V. Období 1911 až na naše dny. R. 1911 se ozývají nové pokusy apologetické, uvedené tragickým vystoupením J. L. Píče, jenž podrobil revisi důkazy paleografické, opíraje se o svědectví cizích paleografů. Odpovědí mu bylo soustavné prozkoumání otázky domácími odborníky; po G. Friedrichovi věnoval se r. 1917 a 1919 (v ČČH a ve zvl. knize) V. Hrubý důkazu, že R K jest nejen padělán, ale psán touž rukou jako uznané falsifikáty E. J., M. Verb., R Z a Lib. pror.; Květovy studie o iluminacích Hankovy dílny důkazy ty potvrdily. Ale přibývalo také důkazů historických a literárně dějepisných o anachronismech v R K: Jos. Pekař a K. Titz 1932 a 1935 upozornili na pozdní původ slova »tábor«, v R K se naskytujícího, V. Flajšhans 1932 osvětlil historický zázrak hostýnský v »Jaroslavu« jako lokalisaci v českém středověku nemožnou, K. Titz 1935 poukázal k Chateaubriandovým »Mučedníkům« jako k slohovému i motivickému zdroji R K a důkazu původství Lindova. Avšak ani tyto důkazy neumlčely hlasů, ozývajících se na obranu R K Z; někdy diletantství, přenášející se příliš lehce přes důvody vědecké, jindy politické stranictví, shledávající v bojích protirukopisných hlavně jen prostředek českého hnutí realistického, ozývají se důrazně. Z vědeckých ochotníků si vedl nejhluchěji na počátku tohoto období Mart. Žunkovič 1911, na jeho sklonku Jan Vrzalík 1933, aniž přinesli jakékoliv nové podněty; od r. 1927 posílil obránce svou vědeckou autoritou fyziolog Fr. Mareš, netaje se ve spisích »Pravda o R K Z« 1930 a »Marnost bojů proti Rukopisům« 1933, jež odmítli historikové i jazykovědci, že popírá hlavně »vědecké metody realismu« a zvl. T. G. Masaryka. Na rozdíl od stanoviska, převládajícího ve IV. období sporů o pravost R K Z, zdůrazňují obzíraví znalci v poslední době, i když je pevně pokládají za básnické památky novočeské, hledisko smířlivější a kladnější. Upozorňují na umělecké hodnoty romantických skladeb v obou Rukopisích a třebaže nemohou jejich původcům přisouditi zvláštní originalnost, přece je stavějí

do první řady básnických osobností na začátku XIX. stol.; bylo by pošetilé zmenšovati jakýmikoliv prostředky možnost, aby jejich výtvoři byly čteny a esteticky hodnoceny, a aby byla popírána jejich inspirační síla za celé české romantiky. V bojích, nutných a očištných, v nichž odpůrci pravosti R K Z osvědčili stálost přesvědčení a odvahu statečného odporu proti utkvělým názorům a předsudkům, nebylo vždy dbáno právě míry spravedlnosti a ušlechtilosti; lze litovati leckterého příkrého a nespravedlivého slova, jež padlo inkvisitorsky o původcích R K Z, i obráncích jejich pravosti. Tuto bránili i nejlepší mužové národa z důvodů chvalitebných, které neměly býti podceňovány, jako neměla býti projevoována příliš bouřlivá radost nad tím, že národ byl zbaven památky domněle dávnověké, jež byla mu v zápase o bytí prostředkem obranným, a že z jeho vědeckého pokladu vymýcena četná závažná díla, na oněch památkách založená; tyto ztráty byly jen z části vyváženy očištnou vědeckého života českého. Zůstává také otázkou, zda bylo požehnáním, že někteří předáci protirukopisné akce spor v podstatě naukový přenesli na forum veřejné, i když je vedle osobní ctižádosti povzbuzovala snaha o reformu myšlenkového života u nás; ale ani obránci tu nebyli bez viny, sahající namnoze k prostředkům demagogickým. Dálo se to však v době zásadního třídění duchů, dějinného přelomu ideového mezi romantikou již odumírající a realistickým positivismem, nesoucím v sobě záruku nového vývoje; válečný čas, i v oboru naukovém, užívá práva stanného, jehož jinak schvalovati nelze.

Dějiny rukopisných bojů zpracoval opětovně Jos. Hanuš 1898 v »Památníku na oslavu panovnického jubilea«, pak v »Ottově Slovn. naučném«, díl XV., str. 44—55, v »Literatuře české XIX. století« I, 2. vyd. 829—876 a v úvahách v »L. filologických« 1906 a v »Nov. Atheneu« r. 1920; viz také poučný obraz Jakubcův v jeho »Dějinách lit. čes.«, II, 1934, str. 341—379, Grundův přehled v »Ottově Slovníku naučném nové doby« III, 2, 1935, str. 817—818, a obratný populární spisek F. M. Bartoše »Rukopisy« 1936. Úhrnem platí i po třiceti letech slova, jimiž Hanuš ukončil svou stať v L. filol. 1906: »Otázka Rukopisová přestala býti otázkou, jest vědecky zodpověděna plně a definitivně nejen dvacetiletou diskusí, ale také celým vývojem naší filologie a historie posledních dvaceti let.«

4. Jan Kollár a slovanská myšlenka v básnictví obrozenském.

Vědomí slovanského příbuzenství, plemenného i jazykového, ozývalo se již u humanisticky vzdělaných gramatiků XVI. stol.

a za těžkého úpadku národního spíše ještě zmohutnělo. Potkáváme se s ním jak u stoupců katolické protireformace, která ho dovedla také u jiných národů použití za prostředek agitace (u Balbína neb Frozína), tak i na Slovensku u představitelů české tradice reformační (Sinapia-Horčičky, Krmana, Béla); na tyto projevy navazují přímo původcové obran jazyka českého, kde složka slovanská není posledním prostředkem povzbuzení a sebevědomí. V osvětské době posílí slovanskou myšlenku na naší půdě nově probuzený zájem německé vědy o Slovanstvo a zvláště o Rusko: po historicko-politickém znalci Schlözerovi následuje filosofický věstec Herder. V období Dobnerově a Durychově se otázkami slovanského kulturního pravěku zabývají v Praze stejně historikové jako filologové, a předmět kritického zkoumání dotýká se brzy i srdcí horlivých pěstitelů, z nichž Durych, autor průkopné »Bibliotheca slavica«, vychovává pro slovanskou filologii Dobrovského, patriarchu slavistiky. Josef Dobrovský se zajímá o všechny národy slovanské jazykově, literárně, národopisně, zkoumá jejich společnou minulost kulturní, studuje jejich vzájemné příbuzenství jazykové i organické jejich rozčlenění; ano, vedle praktických zájmů na cestách a v osobních stycích, pěstuje i slovanskou politiku, zprvu rázu austroslovanského, pak v duchu rusomilském. V tom ho následují oba jeho nejvýznačnější žáci čeští, básník Puchmajer a filolog Hanka; onen uvede naše básnictví při jeho dětských krůčcích ve styk s poesíí slovanskou, zvláště polskou, tento — kromě soustavně organisovaných styků se slavisty zahraničními — postaví romantickou zálibu v lidové poesii, staré i novější, na široký základ slovanský. Jungmann se svou družinou básníků a učenců slouží vědomě jazykové i literární vzájemnosti slovanské, kterou Ant. Marek pojímá v duchu kulturního a politického vůdcovství ruského.

K Jungmannovu kruhu přibyl r. 1819 mladý slovenský básník, který se právě vracel do domova z nedlouhých, ale významných universitních studií v Jeně. Byl to Jan Kollár, o čtyřicet let mladší Dobrovského, o dvacet Jungmanna, o dva roky Václava Hanky. Právě v době své návštěvy v Praze, »věčného Slávy chrámu«, která naň mocně působila, dokonával se v něm významný proces myšlenkový: slovanské tradice evangelictví pod Tatrami přetvářely se vlivem německého romantického nacionalismu, prožitým právě v Durynsku, v mohutnou myšlenku všeslovanství, a tento zážitek dosahu nadosobního zároveň srůstal s nejdůvěrnější zkušeností erotickou i hledal si básnický výraz, a to ve slohu, pohybujícím se na rozhraní klasicistické výmluv-

nosti i monumentalitě a romanticky zdobné citovosti, ježto kazatel v něm, protestantským knězi, zápasil stále s poetou. Toto vše bylo blízké Jungmannovi, a proto ho patriarcha přijal rázem za svého žáka i zprostředkoval též nadále Kollárův styk s literárními Čechami, když životní povolání odvedlo slovenského bohoslovce daleko od vlasti.

Jan Kollár (1793—1852) se narodil v městečku Mošovcích v Turčanské stolici na Slovensku dne 29. července 1793 z evangelické rodiny rychtářské. V letech 1806—1809 studoval na nižší střední škole v Kremnici, nato povolán tvrdým otcem do domova, kdež r. 1809 a 1810 byl školním pomocníkem; r. 1810—1812 získal na lyceu v Báňské Bystřici hlavně vzdělání humanistické a výcvik formální, v letech 1812—1815 v Prešpurce vědomosti bohoslovecké i filosofické; nato se stal soukromým vychovatelem v Báňské Bystřici. Koncem září 1817 odešel na theologická universitní studia do Jenu; tento pobyt jenský, který se protáhl do března 1819, byl nejdůležitější událostí Kollárova života. Osvícenská theologie bohoslovců jenských, idealistická filosofie kantovce Friesa i »naturfilosofa« Okena, romantický dějepis německého národovce Ludena, hlavně pak romanticko-vlastenecký ruch studentstva jenského, které se v duchu t. zv. válek za osvobození opájelo myšlenkou politické svobody a všenněmecké jednoty — to vše vytvářelo Kollárův názor světový. Neméně působily na jeho mysl romanticky vzrušenou četné pouti po stopách dávné minulosti vyhynulých Slovanů polabských v okolí jenském; četba starověkých i moderních básníků tříbila jeho vkus, a z jara 1818 seznámil se mladý blouznílek s dcerou pastorovou, Bedřiškou Vileminou Schmidtovou, jež bezděky, vlastně ho nemilujíc, stala se jeho platonickou milenkou a velkou vzněcovatelkou jeho poesie. S těmito mocnými dojmy opustil Kollár Jenu a přes Prahu, kdež se zvláště s Jungmannem důvěrně stýkal, i přes Prešpurk odebral se do Báňské Bystřice a tu byl v říjnu 1819 posvěcen na kněze. Nato povolán za výpomocného kněze evangelické obce v Budapešti, kdež působil, často pronásledován Němci i Maďary, jako kněz i národní buditel, do r. 1849, posléze jako kazatel samostatný. R. 1835 odvedl po 16leté rozluce svou Mínu jako choť do Pešti; r. 1841 a 1844 vykonal vědecké cesty do Itálie. R. 1849 byl jmenován profesorem slovanských starožitností na universitě, kdež však utonul v mlhavých vědeckých hypotésách a neměl vlivu ani posluchačstva. Zemřel ve Vídni dne 24. ledna 1852, tělo jeho slavně přeneseno do Prahy teprve r. 1904.

Kollárova činnost básnická se soustřeďuje kolem jediného vytvoření, »Slávy dcery«, jehož postupný vzrůst vyjadřuje celý básnický vývoj Kollárův. R. 1821 vyšly Kollárový »Básně«, které vedle bystrých epigramatických »nápisů«, elegií a ód obsahovaly hlavně 86 znělek obsahu milostného, jež formálně i myšlenkově po stopách Petrarcových i Dantových opěvovaly nezemskou, blouznivou lásku básníkovu k Míň; již tu se ozývaly tóny nadšení vlasteneckého a slovanského. Sloučení erotiky s myšlenkou slovanskou podal Kollár ve třech letech v »Slávy dcery«; milenka splynula s vybájenou dceří bohyně Slávy v nadpozemskou a zásvětnou bytost, zosobňující veškeré Slovanstvo a vedoucí je k dějinnému vítězství; kult mariánský přispěl k tomuto křesťanskému platonismu, a k vlivu Petrarcovu i k reminiscencím ze starověkých básníků přibýly dojmy z četby Byronova »Childe Harolda«, jimž Kollár děkuje za představu putování po různých krajích slovanských; minulost Slovanstva pojata byla elegicky, budoucnost pak nadějně ve smyslu Herderovy humanity. Báseň se skládala ze tří zpěvů: I. Sála, II. Labe, III. Dunaj, po 50 znělkách; jim předeslán byl velkolepý »Předzpěv« v elegickém distichu, slohem odlišný od ostatního celku a spojující v sobě vlivy zvláštní dvojice: Byrona a klasicistických »Poslání« Ant. Marka i s jejich politickým patosem. Páteří »Předzpěvu«, jenž jest daleko spíše reflexivní než citový, a kde četné, do kovu vypoukle ražené sentence, stále přerývají prvek malebně názorový, zůstává antitésa. Nejúčinnější jest protiklad nynějších zřícenin slovanských a hrdinské idyly slovanského pravěku v duchu rousseauvsko-herderovském a ve formulaci jungmannovsko-šafaříkovské; tu plastická lapidárnost a zkratková typisace klasicistického slohu Kollárova došly vyvrcholení. Vůbec celý tento žalozpěv nad hroby polabských Slovanů jest básnickou silou rozhorlení a nadšení nejdokonalším výtvořem Kollárovým. R. 1832 vydal Kollár nové zpracování své básně; bylo tu V zpěvů (II. slul nyní Labe, Rén, Vltava), z nich poslední dva zpěvy nové, IV. Lethe, V. Acheron; celkem z původních 151 znělek vyrostla »Slávy dcera« na 615 znělek. I první tři zpěvy značně rozhojněny, erotika přesunuta spíše v oblast rozumovou, myšlenka slovanská prohloubena; posléze pro zpěv IV. a V. přidržel se Kollár vzoru Dantova »Pekla« a »Ráje«. Proti dřívějším vydáním vystupuje v tomto zpracování příliš živel učenecký, archeologicky-historický a filologický, jenž zejména zpěvy »Lethe« a »Acheron« činí místy nestravitelnými. Po nábězích Jungmannových a Šafaříkových uvedl Kollár, řídě se příkladem německých roman-

tiků a přidržuje se jejich prostřednictvím vzoru Petrarcova, do českého básnictví trvale útvar sonetu. Jako čeští předchůdci rozhodl se pro chod trochajský. S houževnatou jednotvárností zachovával v kvartetech v zevních verších spád ženský, ve středních spád mužský, v tercínách, kde převládá schema c d e —c d e, rovněž vnitřní verše mají mužské rýmy, které u Kollára jsou často gramatické a plané; jindy však dovede Kollár právě do rýmu vměstnati představy i jména, v nichž záleží trest básně, a přímo virtuositou se vyznačují jeho rýmy groteskní. Hudebnosti se znělkám Kollárovým, zatíženým leckdy nebásnickými výrazy a planou učností, nedostává, a citový živel ustupuje většinou před rozumovou reflexí, vyjádřenou leckdy s mužnou monumentalitou při působivém rozčlenění znělkového celku a dikcí důrazně antitetickou. V cudné něze některých znělek milostných, v rázně názorné monumentálnosti několika krajinných a městských pohledů, v kazatelsky přesvědčivém přednesu mnohých sonetů didaktických a rozjímavých, hlavně o tématech mravní kázně národní poznáváme velkého básníka, šťastnějšího v klasické abstrakci než v romantickém vyjadřování smyslových prožitků. Antikvářskou přítěží stala se báseň na mnohých místech těžko srozumitelnou, i viděl se Kollár nucena vydati »V ý k l a d č i l i P ř í m ě t k y a v y s v ě t l i v k y k u S l á v y d c e ř e« (1832).

[»Slávy dcera« byla často vydávána; z ruky básníkovy vyšla ještě vydání: r. 1845, 1852 (i v těchto vydáních s titulem »Díla básnická« počet znělek byl rozmnožen); z nových vyd. edice Fr. Bačkovského z r. 1885 po prvé přihlíží k historickému vzniku básně; všech studií o »Slávy dceři« zahájených výtečnou kritikou Čelakovského v ČČM. 1831, užil Jan Jakubec ve »Svět. knih.« r. 1903, kamž pojal i trest Kollárova »Výkladu«. »Básně« z r. 1821 a »Slávy dceru« z r. 1824 vydal znovu v »Mat. Slov.« v Turč. Sv. Martině 1921 a 1924 s průvodní studií Jar. Vlček; jub. vyd. Ant. Šnajdaufa z r. 1924 nevyhovuje ani textově ani statí o »stu letech Slávy dcery«. Jan Jakubec pořídil pro potřeby školské dvojdílný »Výbor« 1893; Arne Novák v »Literatuře klasicismu obrozenského« 1933 vybral z Kollára básně, hovějící uvedenému slohu. O vzniku »Slávy dcery« Jar. Vlček v »Nových kapitolách« 1912; celkové ocenění estetické a rozbor sonetu Jar. Vrchlický v »Nových studiích a podobiznách« 1897, Fr. Pala »Příspěvek k dějinám čes. sonetu« v progr. gymn. v Jičíně 1912 a Ot. Fischer »Kollárův sonet« v »Duši a slově« 1929; o »Básnickém slohu Předzpěvu« Arne Novák v L. filol. 1930.]

Mimo »Slávy dceru« jest Kollárova básnická činnost nepatrná; v »Nápisech« obsahu filosofického a vlasteneckého ukázal se Kollár velmi samostatným žákem epigramatiků cizích, stanuv blíže Herderovi než Lessingovi; bez významu jest drobná epika. Z příležitostných neb tendenčních básní, psaných většinou rozměry antickými, vložil svůj národně slovanský program, nejmohutněji ve skladbě »Vlastenec«, vzniklé v mladistvém období, ale otištěné až posmrtně; v časoměrném distichu stupňuje politické patos Markovo ve zbrojný protiněmecký požadavek sebeobranu ujařmeného národa slovanského. Stranou původní tvorby poetické stojí Kollárova sběratelská činnost v oboru slovenského básnictví lidového v duchu Herderově (v. o ní výše); na vlastní tvorbu Kollárovu lidová píseň vlivu vůbec neměla, čímž se Kollár, věrný klasicista, podstatně liší od Čelakovského.

Kollárovo působení publicistické a vědecké pojí se těsně k jeho činnosti básnické, jsouc prodřeno myšlenkou slovanskou a ideí humanity. Z peštské doby, kdy byl činný souměrně jako duchovní řečník církevní i jako veřejný buditel svých rodáků, pocházejí »Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči« (v Pešti 1831 a 1844, ve II sv.), pronášené podle svědectví pamětníků s uchvacujícím citovým a mravním zanícením. V kompromise mezi racionalismem osvíceného bohoslovce a citovou potřebou věřícího křesťana, mezi přísnou morálkou křesťanskou a humanitním ideálem rozvíjejí bez hlubší originality náboženské zásady německého lutherství, ale přitom opětovně hlásají snášenlivost ke všem vyznáním křesťanským. Spojují národnost s náboženstvím a s vyšším lidstvím a pojímají naši reformaci jako původní čin ducha českého a slovanského v myšlenkovém a mravním rozvoji lidstva. Publicisticky se Kollár ozval mimo ohnivý protest proti maďarisaci Slováků několika projevy o otázce jazykové odluky slovenské; tu, podobně jako Šafařík, od původního kolísání postoupil hl. na začátku let 30. až k tendenci separatistické, která proniká i v jazykové úpravě »Slávy dcery« z r. 1832, aby se pak, veden Jungmannovou autoritou, radikálně obrátil k jednotě a obhájil ji s důrazem v »Hlasech« (1846). Jako v »Řečech a kázáních« osvědčil Kollár pedagogický zájem a rozhled také dvěma čítankami z r. 1825 a 1826 a dvojím dobrozdáním o organisaci školské z r. 1849 (vyd. Jos. Karásek 1904), kde kromě výchovy náboženské, vzdělání v jazyce mateřském zvláště vřele doporučí výchovu tělesnou a pěstování věcného vyučování. (Srv. článek Kádnerův v »Paedag. rozhl.« 1907.)

Nejvýznamnějším publicistickým projevem Kollárovým jest jeho spis o slovanské vzájemnosti, který za hranicemi Čech a Slovenska působil ještě mocněji než »Slávy dcera«. Stará domácí tradice slovenská se slavjanofilstvím Jungmannovým a Šafaříkovým se v duchu Kollárově prohloubila studiem Herdera a dílem i Hegla a zdůraznila politicky vlivem jenského pangermanismu; pešťbudinské styky s Jihoslovany působily mocně na vyhranění názorů, pro jejichž konečnou formulaci byla rozhodující řeč vilenského slavomila, biskupa J. N. Kosakowského, z r. 1803, zásluhou Jungmannovou zpopularisovaná v Čechách, a pak článek Kampelikův z r. 1834, obsahující i heslo vzájemnosti. Čtyřikráte se Kollár vrátil k tématu: r. 1822 v kázání o vlastnostech národu slovanského, r. 1830 v »Rozpravě o jménách národu slovanského«, r. 1836 ve slovensky psaném článku »Hronky«, »O literarnej vzájemnosti medzi kmeny a nářečími slávkými«, a konečně r. 1837 v definitivním spise německém, vydaném v Pešti, »Über die literarische Wechelseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation«. (Český překlad od J. S. Tomička r. 1859. Souborné vydání těchto Kollárových »Rozprav o slovanské vzájemnosti« s rozsáhlou studií o vývoji myšlenky a vydáních spisu pořídil 1929 Mil. Weingart.) Vystříhaje se co nejopatrněji, aby se ani nedotkl politických otázek mezistátních, ani nedal svým výkladům sebe slabší přídech revolučnosti, vystupuje zde Kollár jako přísný legitimista, úplně beze vzletu messianistů polských a slavjanofilů ruských. V národnosti vidí jediný pravý prostředek lidství a lidskosti. Herderovsky soudí, že když se vyžily oba hlavní principy kulturní, anticko-románský a křesťansko-germánský, nadchází dějinná chvíle národu slovanskému. V něm shledává etnický i jazykový celek, rozlišený do čtyř dialektů, ruského, polského, českoslovanského a srbochorvatského. Naprosto neradí, aby se příslušníci jednotlivých »dialektů« zřekli své osobitosti ve prospěch slovanské řeči společné; dalšímu tříštění na menší podřečí však brání. Ale členové jednotlivých »dialektů« slovanských se mají navzájem poznávati, sbližovati kulturní výměnou v oblasti jazyka, literatury, vědy a umění, a pro tuto osvětovou vzájemnost vypracoval Kollár plán velmi podrobný a promyšlený, zahrnující do sebe vysoké školství, knihovnictví, časopisectví, naukové sjezdy, sběratelství písní atd. Slavomilský kulturní program spisu jest jeho největším kladem, kdežto nedostatek odvahy politické znamená jeho hlavní vadu; z díla vidíme, jak, patrně

vlivem prostředí peštského, v Kollárovi potuchala mladistvá svobodomyšlnost a jak se v stárnoucím legitimistovi připravoval obrat k reakční politice rakouské, v jejímž vleku ho spatřujeme v r. 1848. (O pramenech »Slovanské vzájemnosti« Alb. Pražák ve Sborníku Pastrnkové 1923 a Szyjkowski v »Polské účasti« II, 1935, 273—465, kde vyšetřen celý Kollárův poměr k Polsku; o politických názorech ve »Vzájemnosti« Arne Novák v Murkové »Slavii« 1925, o nich v Kollárově poesii Jakubec v »Rozhledech« 1893).

Doprovodem vědeckých prací Kollárových, které se zabývají slovanským pravěkem a nejraději pátrají po stopách vyhynulých kmenů, zapomenutých božstev, záhadných starožitností slovanských, jsou jeho oba cestopisy z poutí r. 1841 na jih přes Bavorsy a r. 1844 do Itálie přes Švýcarsy, »Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko« (1843; kritické vydání J. Jakubce ve »Svět. knih.« 1907) a »Cestopis druhý« 1845; obé spojeno v »Spisech Jana Kollára«, jež vydal ve IV. d. r. 1862 a 1863 I. L. Kober. Cestopis jest dílem zaníceného čtenáře klasického starověku, básnického milovníka přírody, výborně zasvěceného obdivovatele děl uměleckých, historicky vzdělaného, ale zároveň upřílišeně nadšeného starožitníka slovanského. Z podnětů cest italských vzniklo i hlavní archeologické a národopisné dílo Kollárova pobytu vídeňského, »Staroitalia slavjanská« (1853), dovozující z obrovského materiálu, jemuž chybí kritické a vědecké zpracování vůbec, že většina severoitalského obyvatelstva byla slovanského původu. Hlavní důraz klade tu Kollár na t. zv. filosofické etymologizování, které se v jeho rukách mění v romantickou hříčku nadšeného snílka; na tomto sypkém základě spočívají i jiné práce Kollárovy, starší »Rozpravy o jmenách, počátkách i starožitnostech národu Slávského a jeho kmenů« (1830) a »Sláva bohyně a původ jména Slávův či Slavjanův« (1839), i poslední nedokončený spis »Die Götter von Rhetra«.

[Hlavním pramenem Kollárova životopisu jsou — souborné vydání korespondence doposud chybí — jeho »Paměti z mladších let života, sepsány od něho samého« (psány od r. 1835, vydány r. 1863), které sahají až do roku 1819. O životopise Kollárově a rozboru jeho děl pracoval monograficky od r. 1892 Jan Jakubec; z jeho statí nejvýznamnější jsou: »J. Kollár v Jeně« v »Osvětě« 1893 a »O Kollárově erudici básnické« v Č. Č. M. 1895; definitivně svou látku

zpracoval, přihlédaje souměrně k datům životopisným, k ocenění kritickému a výkladu literár. historickému, v stati »Kollár básník a buditel«. (V »Literatuře české XIX. stol.« Díl II., 2. vyd., str. 270—403.) Z úhrnných spisů zabývají se Kollárem podrobněji »Dějiny« Vlčkovy a »Deutsche Einflüsse« M. Murka, který r. 1894 vydal o Kollárovi slovinskou knižní monografii. Množství příspěvků životopisných i literárně historických podává dílo: »Jan Kollár: Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pěvce »Slávy dcery«. Red. Fr. Pastrnek. (Ve Vídni 1893); tímto dílem antikvován i obsáhlý Voborníkův jubilejní článek ve »Světotozoru« 1893. Ideově pronikavě ocenil význam Kollárův a jeho místo v českém i slovanském obrození T. G. Masaryk v »Slovanských studiích« v »Naší době« 1894 a v »České otázce« 1895. Hojně drobnějších prací se zabývá Kollárovým poměrem k básnictví antickému a k Dantovi i Petrarcovi.

Vliv poesie Kollárovy, hlavně po ideové stránce, byl mocný a neobmezil se na české písemnictví. Od doby Kollárovy slučují básníci čeští a slovenští myšlenku národního obrození s ideí slovanské vzájemnosti, a víra ve velikou budoucnost Slovanstva vyvrcholuje jejich vlastenecký názor životní; historická elegie nad pádem velkých kmenů a mocných říší slovanských spiata jest vždy pevněji s patetickým steskem nad koncem politické i osvětové samostatnosti české; nadšení pro jazyk opanovává romanticky poesii té doby. Na lyriku českou působilo značně také Kollárovo sloučení erotiky a vlastenectví, a jako Kollár rozdělují rádi jeho epigoni srdce mezi vlast a milenku. Jako u Kollára se často setkáváme v českém básnictví předbřeznovém s přítěží historickou, starožitnickou a filologickou; jako u něho mísí se u některých z nich prorocké patos s učeným suchoparem, lyrický vzlet s těžkopádnou rozumovostí.

Nejmohutnějším Kollárovým žákem byl slovenský klasicista Jan Hollý, a to jak duchem svých epopejí, tak i výrazem své lyriky, kdež se však vyhnul formě sonetové, otrocky napodobené některými epigony.

Jan Hollý (1785—1849), rodák z Borského Sv. Mikuláše u Bratislavy, absolvent filosofie i bohosloví v Trnavě, dlouholetý farář v Madunicích v župě nitranské, záhy se přihlásil k separatismu Bernolákovu, jež prohloubil teorií o cyrilometodějských tradicích na Slovensku a jež po stránce jazykové přesně zachovával. Myšlenkově druží se Hollý těsně ke škole antikisujících a panslavistických romantiků ze školy Jungmanno-

vy nejen jako básník, nýbrž i jako vlastenec, a tak básnickými svými díly vyznával Hollý mnohé, čeho se teoreticky zříkal. V poesii byl Hollý mistrovský formalista, sledující i v časopise podle zásad Rosových vzory antické a zabývající se jmenovitě velkou epikou hrdinskou i poesii idylickou. Když byl s porozuměním vydal výběr antických překladů, »Rozličné básně hrdinské, elegiacké a lirické z Virgilia, Teokrita, Homéra, Ovidia, Tirtea a Horáca« (1824) a »Virgiliovu Eneidu« (1828), obrátil se k napodobení tohoto básnictví, při čemž starodávné dějiny československé dávaly dějový základ obratných imitací řeckých a římských epiků, hlavně Homéra a Vergilia. »Svatopluk, víťazská báseň ve dvanácti spevoch« (1833) opěvuje s tendencí slovanského vlastenectví epizodu z dějin velkomoravských, přenesených na půdu slovenskou, »Cirillo-Methodiada, víťazská báseň v šesti spevoch« (1836) oslavuje pokřtění Moravanů; epos o 6 zpěvích »Sláva« (1839) jest básnická apoteosa prvních bojů Slováků pod Tatrami v době předhistorické. Dojmy vroucně milovaného domova a reminiscence z klasických básníků splývají v Hollého 20 »Selankách«, jeho díle nejspanilejším, ale od skutečnosti zcela odvráceném (1825 a 1836); »Žalozpevy« (1839) a »Pesně« (1840), psané v epických i lyrických rozměrech antických, neseny jsou patetickým slovanstvím kollárovským, které libovolně obměňuje minulost i přítomnost oslavovaného kmene. Z nich elegický »Pláč Matky Slávy« a oslavné ódy »Pohled na Slovákova« a »Na slovenský národ« vzpínají se básnicky nejsměleji. (Sebraná díla Hollého vyšla v Budíně r. 1841—1844 ve IV sv. a r. 1863 tamže s životopisem J. Viktorina; neúplné vyd. Jos. Škultétyho r. 1908 v Turč. Sv. Martině; instruktivní výbor Št. Krčméryho 1926; ukázky českého přebásnění porůznu od K. Vinařického se čtou v spisech jeho; kritické ocenění od J. Vlčka v »Několika kapitolkách« atd. 1898 a v II. dílu »Literatury české XIX. stol.«, 2. vyd., str. 408—423; o poměru »Selanek« k antice O. Jiráni ve »Sbor. filolog.« VII. 1922, o překladech z Vergilia Jos. Hendrich ve sborníku »Pio vati« 1930.)

V pozdější době přilnul ke Kollárovi, »duchu věštímu orlím vzletem, jenž stavěl svorný lásky chrám všem velké Slávy dětem«, kromě básníků jihoslovanských jeho ideový následovník Sv. Čech, vzdálený ho však prostředky uměleckými; chválu mu vzdali pro jeho uvědomělé zaměření k vrcholům myšlenky a

poesie, oba geniové, vládnoucí v nejvyšších polohách moderního básnictví, Vrchlický a Březina.

Kollár, jenž byl vychován na poesii antické, tíhl v básnické tvorbě k tvoření vznešeného akademického slohu klasického, odpoutaného od prosté písně lidové; v něm dospěl monumentalitě, jinak vzácné v poesii jeho doby. Jeho klasicismus byl zcela jiný, než směr Čelakovského, opírající se o prstonárodní poesii a snažící se o sevřenou stručnost; tento našel více stoupců a podržel vládu nad básnickými duchy delší dobu. Kollár stvořil inspiraci veřejnou, politicky tvůrčí; vlastní dohru »Slávy dceři« dal Slovanský sjezd r. 1848. Takto Kollár, učitel Slovanstva, spolupracoval na velkém životním díle vůdčích historiků našeho obrození, Šafaříka a Palackého.

5. Dějepisectví ve službách národního obrození.

Již v době osvícenské se povzneslo dějepisectví u Dobrovského a Pelcla k úkolu národně buditeckému, zároveň pak podlehl v tomto období důležité změně vnitřní. Opustilo mechanické sběratelství, nesené cíli vlastivědnými, a vypracovalo se ke kritickému pojetí dějin, přese všecku svou pýchu na povýšenou přítomnost. Tento obojí úkol byl dokonán velkými, blíže spřízněnými historiky doby předbřeznové, Františkem Palackým a Pavlem Josefem Šafaříkem, stojícími na rozhraní klasicismu a romantiky, ale zasaženými namnoze již sklony liberálními. K historické kritice přistupuje u obou těchto vůdčích duchů historické umění, oživující s romantickým pochopením doby minulost národní i kmenovou; kritický důmysl u nich dovršen jest širokým a povzneseným filosofickým zřením, jež se u obou slučuje s hlubokou vniternou zbožností; tím vším překonávají Dobrovského, od něhož se Palacký učil přímo, kdežto Šafařík byl alespoň účinně zasažen Dobrovského kritikou mladistvých jeho prací. Jak Palacký tak Šafařík staví svoji činnost dějepisickou do služeb obrození národního a slovanského, a to zároveň po stránce vnitřně kulturní i veřejně politické; u Palackého se stávají dějiny přímo východiskem programu politického, ačkoliv se střežil vnášeti do nich tendence časové. Ani Palacký ani Šafařík nejsou dějepisci ve výlučném smyslu slova; obsáhlé jejich vzdělání, činnost učenecká i organizační sdružují je také s jinými obory literárními. Oba počínají jako básníci a reformátoři poetičtí; Palacký zabočuje na čas i na pole filosofie a krasovědy; Šafařík jest velikou částí své činnosti jazyko-

zpytec; konečně se stává Palacký význačným politikem. Všecky tyto stránky blahodárného jejich působení zajímají literární dějepis souměrně a veškeré musí býti probrány zvláště; dodatkem k tomuto rozboru přistupuje přehled činnosti jejich vrstevníků, pracujících obdobně ve vědách historických.

František Palacký (1798—1876) se narodil dne 14. června 1798 v Hodslavicích u Valaš. Meziříčí ze starousedlé rodiny českobratrské. Přísný otec Jiří (1768—1836), učitel evang. augsburské školy hodslavské, čtenář bible a spisovatel prostonárodní, dal vychování svého druhorozeného syna ráz význačně náboženský; matka Anna, rozená Křižanová, byla bytost jemná, citová, pasivní. Prošel primitivní školou otcovou, z níž si odnesl především znalost bible a lásku k ní, byl Palacký r. 1807 poslán na německý soukromý vychovávací ústav v Kunvaldě, řízený katolickými kněžími v duchu svobodomyšlném; tu se naučil německy a dal základ k povšechným vědomostem. Školu kunvaldskou zaměnil po dvou letech evang. latinskou školou v Trenčíně zastaralé bohosloveckého rázu a pochybné ceny; mladý Palacký stal se tu evangelickým horlivcem. R. 1812 odešel odtud na lyceum prešpurské, na němž setrval do r. 1818. Byla to škola znamenitá; profesori její podléhali vlivu německých universit a jejich vědy; filosofie, estetika byly soustavně a vážně pěstovány; společenský život šlechtické osvícenské společnosti prešpurské dílem německé, dílem maďarské, stále styky se Slovany zvl. jižními, to vše rozšiřovalo neobyčejně duševní obzory studentstva prešpurského, jež v této době sledovalo horlivě nejen politické boje evropských národů za osvobození, nýbrž i vědu osvícenskou a národní probuzení české. Na Palackého působili z profesorů hlavně filosofové Gross a Žigmondy; vlastenecké vědomí byl probudil v něm r. 1813 trenčinský občan Bakoš; brzí nato se stal vlivem statí Jungmannových Palacký nadšeným vlastencem. R. 1817 byl správcem t. zv. Jesenákovského konviktu studentského a tu pronesl dvě latinská kázání, významná pro jeho vývoj od křesťanství k theismu, o nesmrtelnosti duše a o poměru mezi vírou a vědou (vydal a ocenil r. 1927 Ferd. Hrejsa). Palacký měl se státi knězem a r. 1817 přijal již místo kazatelské, ale přátelé prešpurští, hlavně ušlechtilá příznavkyně paní Nina Zerdahelyová, odvedli jej od tohoto úmyslu, a Palacký v letech 1818—1823 jako vychovatel v Prešpurce a na venkově uherském mohl se věnovati cele básnictví a přípravě vědecké. R. 1818 vydal, seznámiv se prostřednictvím prešpurského spolužáka Jana Benediktiho se Šafaříkem, kriticko-poe-

tické dílo reformní »Počátky českého básnictví, zvláště prododie«, jež učinilo jej v kruzích literárních známějším než nečetné básně dotud uveřejněné a sblížilo ho s Jungmannem; jinak však se zabýval vždy více filosofií, především estetikou a pak přípravou dějepiseckou. R. 1820 při návštěvě Vídně se seznámil s Dobrovským; r. 1822 se chystal na velkou studijní cestu po západní Evropě, s níž však z důvodů peněžních sešlo, r. 1823 (přes Vídeň) přišel do Prahy, aniž sám věděl, za jakým účelem.

Jist jsa podporou Dobrovského i Jungmannovou, vstoupil 11. dubna 1823 do Prahy. Tu však záhy opustil filosofii i estetikou a za vedení Dobrovského věnoval se úplně historii. Dobrovský doporučil jej vynikajícím hrabatům Kašparu a Františku Šternberkům, pro něž mladý učenec pracoval genealogii jejich rodu. Spokojení výborným provedením tohoto úkolu, učinili jej hrabata nejprve »hraběcím archivářem«, zprostředkovali jeho styk s Učenou společností a způsobili, že od r. 1827 počali s ním stavové vyjednávatí o pokračování a dokončení svého podniku, Pubičkovy »Chronologische Geschichte Böhmens«. Palacký, ač se rozcházel s Pubičkou ve všech věcech základních, úkol v jádře přijal; ale sám zaměnil za plán zcela nový, napsati na moderním základě nové české dějiny. To přijato r. 1831, ale úředního titulu historiografa zemského dostalo se Palackému až r. 1838. Palacký v Praze žil život společenský a záhy si získal svým rozsáhlým vzděláním, jemným chováním, elegancí zjevu i srdce nejpřednější společnosti pražské šlechtické i bohaté měšťanské; z těchto kruhů dostal i choť, dceru bohatého advokáta a velkostatkáře, Terezii Měchurovou, s níž byl oddán r. 1827. Sňatek zajistil Palackého i hmotně, ale rozdvojil jej poněkud s pražskými vlastenci. Do té doby spadá i nejhornivější organisátorská činnost Palackého: r. 1827 založil a do r. 1838 redigoval »Časopis českého museum«; roku 1831 zřízena z jeho podnětu »Matice česká«; r. 1830 se stal tajemníkem »České společnosti nauk«, o jejíž počestění získal si nemalé zásluhy; od r. 1841 byl jednatelem výboru Musejního. Vlastní veliké životní dílo Palackého, »Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě«, počaté r. 1832, vycházelo dosti zdlohavě, zejména ve svém českém zpracování. R. 1836 vyšel 1. díl německé »Geschichte Böhmens«, r. 1848 teprve počátek verse české; částečnou příčinou toho, kromě četných nesnází s censurou, byly obsáhlé přípravy místopisné i archivální, konané v archivech pražských, na českém venkově, na Moravě i ve Vídni, pak r. 1835 v Mnichově a ve Slezsku, 1837 v Drážďanech

a v Římě; přitom činil Palacký i přípravy k vydání českého diplomatáře.

Palacký, nabyv hned za studií v Prešpurce obsáhlého vzdělání politického, pracoval již od r. 1843 o politickém osvícení české šlechty. R. 1848 zasáhl přímo do veřejného ruchu politického s programem liberálním, austroslavistickým a národně autonomním, po stránce státoprávní nedosti prohloubeným. Jeho politická osobnost a váha projeví se slavnou odpovědí parlamentu ve Frankfurtě, zahajovací řečí červnového Slovanského sjezdu, jehož byl předsedou, činností na říšském sněmě v Kroměříži, ale pak i ostrou kritikou ústavy centralistické. Po této neblahé změně poměrů ustoupil Palacký až do r. 1861 úplně s politického jeviště a pracoval jen o svých dějinách, jež vydával souběžně německy i česky, při čemž však od r. 1848 český text byl originálem. Od obnovení života ústavního r. 1861 stál opět v popředí politiky české, jednak jako poslanec na sněmu zemském, jednak jako doživotní člen panské sněmovny, kde však pro nepřízeň poměrů byl nucen vzdáti se jakékoliv činnosti; obeslání říšské rady ve Vídni byl vždy důsledným odpůrcem. V této době byl znovu i novinářsky činný, hlavně v staročeském listě »Národ« (1863—1866). S politickými účely souvisela jeho i jeho zetě Riegra cesta přes Paříž do Moskvy a Petrohradu r. 1867.

V 60. a 70. letech zahrnován byl Palacký nejrůznějšími poctami od národa, vlády, universit, vědy slovanské i od ciziny. Z nich nejvýznamnější byla oslava dokončení »Dějin« dne 23. dubna 1876, když byl hotov s přepracováním nejen posledního svazku, nýbrž i zbývajícího dílu druhého. Brzo po této slavnosti, v níž byl nadšeně a důstojně oslaven buditelský a všenárodní význam životního díla Palackého, kmet umírá v Praze dne 26. května 1876. Národ mu uspořádal pohřeb více než královský, tělo jeho pochováno na jeho statku v Lobkovicích.

Mladého Palackého básnická praxe a teorie. Spory prosodické. Od dob svého národního uvědomění se pokoušel mladý Palacký i v poesii; tyto pokusy prešpurské byly spíše ohlasem nadšené a pozorné četby cizí poesie klasické jak starověké, tak renesanční i moderní. Hlavní vliv na něho kromě lyriků maďarských a Ossiana, jehož překlad r. 1817 byl první tištěnou prací Palackého, měl Klopstock, od něhož přijal Palacký nejen náměty básnické, oslavu Boha, nadsmyslné lásky, oblasti ideálů, přátelství a ctnosti, nýbrž také veršové formy, ódu a elegii; jak stránka jazyková, připomínající zřetelně školu Jungmannovu, tak mocně pronikající myšlenka

slovanská prozrazují tu souvislost domácí. Z nečetných básní těchto, které po nejedné stránce příbuzny jsou současné poesii mladého Šafaříka, zůstala většina v rukopise, z něhož vydal je teprve r. 1898 Jan Jakubec; také z větších básnických plánů Palackého na tragedii o Husovi, na epickou báseň z bojů protitatarských, na »epopeji lidstva«, vrcholící Napoleonem a odbojem národů proti němu, nebylo nic uskutečněno; mocněji však na naše písemnictví působila jeho teorie básnická a prosodická.

Básnické pokusy uvedly Palackého do složitých otázek prosodických, které v německém básnictví XVIII. věku, přidržujícím se namnoze vzorů antických, náležely k oblíbeným předmětům sporů vědeckých i poetických. Pod dojmem svých vzorů německých a starověkých a za vlivu soudobého básnictví maďarského dospěl Palacký již r. 1817 pevného přesvědčení o správnosti prosodie časoměrné v básnictví českém, oč se sdělil se svým přešpurským, tehdy v Jeně dlícím spolužákem Janem Benediktim-Blahoslavem (1799—1847); ten pak, seznámiv Palackého se Šafaříkem, doporučil mu věrného spojence ve formalistickém a klasicistickém nadšení časoměrném. V dopisech a hovorech r. 1817 uzrálo v obou mladých přátelích rozhodnutí, že veřejně vystoupí ve prospěch časomíry s ostrou tendencí proti starší generaci buditelské a především proti teoretikovi poesie přízvučné, Josefu Dobrovskému; v jejich rozhodnutí i jejich přípravách podporoval je asi Jungmann. Tak vzniklo proslulé anonymní dílo, »P o č á t k o v é č e s k é h o b á s n i c t v í , o b z v l á š t ě p r o z o d y e« (1818), z něhož list 1., 2. a 5. pocházejí od Palackého, listy ostatní i s vloženými básněmi od Šafaříka, pouze fingována byla účast J. Benediktího, jemuž kniha připsána.

Soustavně a promyšleně se pokusili mladiství auktoři vrátiti správnost teorie přízvučné, dokázati nutnost prosodie časoměrné, v čemž spatřovali náležitou průpravu a výchovu českého jazyka i básnictví ke klasicismu a přiblížení ideálu antického. Ale v této tendenci a v tomto úsilí, zásadně pochybeném a esteticky jednostranném, nezáleží váha spisku; jeho napohled vedlejší snahy a názory zasluhují povšimnutí zvláštního. Je to vedle důsledného klasicismu, proti němuž i Jungmann v otázce poměru k antice zastává stanovisko modernější, hlavně jeho jazykové a národní nadšení, jeho vášnivá snaha o povznesení české úrovně slovesné, jeho uvědomění slovanské, jeho důsledná idea jednoty československé, jeho důrazný odpor pro-

tiněmecký; takto obsahovala kniha celý program kulturně národní práce.

V zásadní věci, v otázce prosodické, se stavěly »Počátkové« v odpor k uznávaným názorům, zvláště výslovně a příkře polemisovaly proti Dobrovskému. Až do doby humanistické ovládala v Čechách prosodie přízvučná, jež však zavedením antických meter do češtiny značně poklesla a musila ustupovati básnictví časoměrnému, zahájenému Blahoslavem a povznesenému Nudožerským. Ale v době úpadku literárního hynulo i básnictví časoměrné, o čemž svědčí hlavně povrchní teorie Rosovy. Jasnost zjednal teprve J. Dobrovský, podav vědeckou prosodii českou r. 1795 v dodatku Pelclových »Grundsätze der böhmischen Grammatik«: tu obhájena a vyložena výlučná oprávněnost přízvučné prosodie české. Přes několik zmatených teorií odpůrců Dobrovského, V. Stacha a V. F. Hříba, zásady Dobrovského ovládly praksi celého českého básnictví do r. 1818, a ani Jungmann, jenž patrně byl spolupůvodcem »Počátků«, nedovedl se jim vymknouti v praksi básnické; tím větší byla odvaha Palackého a Šafaříka. Odezvu mladým novotářům chystala řada příslušníků staršího pokolení, jež se cítilo uraženo odmítavou kritikou v »Počátcích«, i stoupců prosodie přízvučné; ale, ač i Vojtěch Nejedlý v planě ironické »Bohyni« připravil odvetu, vyšel veřejně hlas jediný, Š e b. H n ě v k o v s k é h o »Z l o m k y o č e s k é m b á s n i c t v í, z v l á š t ě j a k o p r o z o d y i« (1820); tu Hněvkovský správně soudil o teoretické podstatě sporu a dobře vykládal názory Dobrovského; případně odmítal jednostranný formalismus »Počátků« a zdůrazňoval tradici básnickou, neměl však oné odborné průpravy, kterou do prosodických sporů si přinášeli Palacký a Šafařík, a proti jejich pokrokové snaze kritické po zvýšení úrovně literární se spokojoval samolibě s dotavadním stavem slovesným, přeceňuje při tom nekriticky význam svých vrstevníků. V teorii básnické se přičinil Jungmann se svou školou, zvl. i v »Kroku«, aby zásady »Počátků« byly přijaty a uznány, a to se mu také podařilo; od r. 1818 do r. 1853 teoretikové hájí a propagují prosodii časoměrnou a podceňují, ba, snižují básnictví přízvučné. Zcela jinak stojí však věc v básnické praksi; výhradně časoměrně nebánil ani jediný básník; jen na Slovensku — a to více za vlivu uherského a ve stopách Rosových než z podnětu »Počátků« — kvetla časomíra; časoměrné básně oplývaly formálními chybami; přední básníci i nadále užívali přízvuku, a všechna význačná díla naší novověké poesie až dodnes básněna jsou ve shodě s teorií přízvučnou. Vystoupením pokolení básnic-

kého r. 1850 vítězí pak prosodie přízvukná nadobro. [Nové vydání »Počátků« viz v Palackého »Drobných spisech« (vyd. Leander Čech) díl III., str. 1—63 a v »Svět. knih.« 1918 (péčí Fr. Frýdeckého, nezcela kriticky), rozbor čes. teorií prosodických i praktického jejich použití od středověku po naše dny podal Josef Král v díle »O prosodii české« (vyd. 1923 Jan Jakubec); proti E. Chalupnému, jenž v knize o Jungmannovi pokusil se popřít účast Jungmannovu, znovu zdůraznil stanovisko Královo P. Váša v stati »Kdo byl původcem Počátků?« v Čas. Mat. Mor. 1910.]

Palacký jako estetik a kritik. Od skrovných pokusů básnických a od formalismu prosodického postoupil Palacký již v Prešpurce k všeobecné estetice, která u něho namnoze sloučena byla se spekulativní filosofií. Studium to od r. 1819 bylo soustavné a trvalo až do pobytu pražského; ještě r. 1828 uveřejnil Palacký ojedinělou a opožděnou studii estetickou. Estetický zájem i studium u Palackého byly tak mocné, že při svém příchodu do Prahy obecně byl pokládán za budoucího profesora estetiky na pražské universitě. Tehdy zaměstnával jej veliký plán, napsati soustavnou estetiku pětidílnou; z té dokončil úvodní »Přehled dějin krasovědy a její literatury« (v »Kroku« 1823), teoretický úvod »Povšechné zkoumání ducha člověčího v jeho činnostech« (v »Kroku« 1823), první díl »O krasovědě« (Č. Č. M. 1824), druhý díl »O krasocitu« (tamže 1829) a úryvek z třetího dílu »O původu komičnosti a tragičnosti« (tamže 1830). V těchto dílech (znovu otištěných v »Drobných spisech« díl III., str. 64—231), z nichž »Přehled dějin« náleží k nejstarším pracím o vývoji estetiky vůbec, Palacký nebyl jen referujícím žákem estetiků německých a anglických, jejichž pomysly tlumočí novým, většinou šťastným a vkusným názvoslovím filosofickým, nýbrž ukázal se i samostatným myslitelem estetickým. Ve výkladech svých, které jednak prozrazují stopy přísného náboženského vychování, jednak též mocný vliv krasoduché společnosti prešpurské, zaujímá Palacký samostatné postavení ke Kantovu idealismu i k anglickému intelektualismu; dospívá konečně po cestách platonských vlastní ideje krásy, kterou jest mu »božnost, jestotný obsah všech konečných účelů života duševního, jakoby srodnost a podobnost Bohu« — takto souvisí jeho estetika s celou jeho filosofií životní, která naproti Kantovi silně zdůrazňuje cit a pojímá Boha, přírodu i ducha za principy reální. Ačkoliv Palacký tak záhy ustal od své práce estetické, přece na dráze jím ražené mohla česká věda filosofická postupovati i dále; opravdu jeví

se v pozdější české filosofii dlouho týž duch kantovského idealismu, namnoze postupující i nad Kanta a užívá se podobně metody eklektické.

Redakce časopisů musejních vybízela Palackého opětovně k studiím kritickým, literárně dějepisným a k životopisným charakteristikám, ale již v plánech učiněných před příchodem do Prahy čteme, že chystal samostatný spis »o řeči a literatuře«. Částečně uskutečnil tento plán německy psaným přehledem českého vývoje literárního r. 1822, »An- und Aussichten der böhmischen Literatur«, určeným do »Wiener Jahrbücher«; stať ta nevyšla, stejně jako její rozšířené a prohloubené zpracování pro potřebu německého historika Eichhorna, »Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen« z r. 1827, kterou Jos. Fischer v pozůstalosti objevil a pro svou monografii použil. Byly to nejzdařilejší pokusy netoliko o revisi staršího českého písemnictví s vyššího historického hlediska, s tendencí národně obrannou a s prvním nárysem Palackého filosofie českých dějin, ale přímo počátky ideového literárního dějepisu u nás, na rozdíl od knihopisného pojetí Dobrovského a Jungmannova. Mistrné životopisné charakteristiky Komenského, Dobrovského a hrabat Šternberků z této doby mají vedle tendence oslavné účel obranný a již v nich se jeví Palacký vyzrálým virtuosem povahopisu. Kriticky posoudil Palacký v Musejníku nejdůležitější novinky literární, Jungmannovu »Historii literatury« i »Slovník«, Šafaříkovy »Starožitnosti«, Čelakovského »Ohlas písní ruských«, Kamarytovy »České duchovní písně«, Turinského »Angelinu«; často od věcného upozornění postoupil k vyšetřování hlavních otázek literárních. Tyto drobné práce otiskl Palacký sám souborně jednak v trojdílném »R a d h o s t u« (1871—1873), pokud byly psány česky, jednak v německých »G e d e n k b l ä t t e r« (1874), veškeré pak v jedno spojil L. Čech v III. díle »D r o b n ý c h s p i s ů«.

K činnosti literárně historické se poutají i Palackého vydavatelské práce ve prospěch starých českých památek literárních. V Časopise musejním otiskl některé drobnější ukázky slovesnosti staročeské se stručnými instruktivními úvody; r. 1840 monumentálně vydal a učeně vyložil se Šafaříkem podvržené památky rukopisné s titulem »Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache«, r. 1843 dal ve »Sboru musejním« podnět k vydání »V ý b o r u l i t e r a t u r y č e s k é«, jehož I. díl za redakce Jungmannovy a práci hlavně Erbenovou vyšel i se Šafaříkovou úvodní mluvnicí staročeskou roku 1845, sahaje do XV. věku; druhý pak díl, objímající látku do

sklonku XVI. století, po mnohých průtazích dokončen byl teprve r. 1868.

Konečně s touto činností Palackého souvisí rozhodčí projev Palackého v otázkách jazykových, kde bylo mu energicky vystoupiti proti libovolnému novotaření jazykovému, hlavně některých Moravanů Fr. D. Trnky a V. Žáka 1831 a 1832; také proti jazykovým zvláštnostkám Kollárovým a proti odtržení se Slováků se obrátil důrazně; v projevu o zjednodušení české ortografie pravopisnou reformou r. 1848 zastával se však tradičního *au* a *w* proti zaváděnému *ou* a *v*.

Palacký jako historik. Zvláštní zájem o historii vedle poesie, estetiky a filosofie pozorujeme u Palackého od r. 1819. Kořeny tohoto dějepisného zájmu hledati dlužno jednak v pronikavém studiu čtyř Angličanů, dvou teoretiků dějin, Huga Blaira a Bolingbrokea dvou historiků Gibbona a Robertsona, v mocně probuzeném vědomí národním, zvláště když přátelé Benedikti a Šafařík přinesli od jenského profesora Ludena pojetí národní historie jako hlavní a pravé průpravy k vlastenectví. Palacký oddá se nyní usilovně četbě českých dějepisců i kronikářů a studiu historické metodiky v duchu klasicismu i pokročilé vědy romantické. Jestliže toto studium vychová v něm genetický názor na dějiny, plné pronikání minulosti, spřízněné chápání historického vývoje, správný výklad dějin jimi samými — značný to pokrok proti jednostrannému kriticizmu historiků osvícenských, — vznítí v něm četba domácích pramenů mocný zájem o české husitství, jež podporuje vedle rodného protestantismu i stupňující se svobodomyšlnost. R. 1820 vyslovuje plán »pragmatické historie české země«, po dvou létech rozhoduje se pro »popsání husitstva«; ač jest přesvědčen, že historie jest učitelkou moudrosti a že má velký význam výchovně a obrodně národní, přece dokládá r. 1820 důrazně: »Historie žádných cizích úmyslů na poli svém netrpí; žádáť sama ze sebe vyvíjena a vyjevěna býti. Proto já se jí v službu neoddávám, abych jí z německých pazourů vytrhl, ale abych jí v pravdě její poznal, padni, komu padni.«

Tomuto vznešenému pojetí úkolů historie i jeho obsáhlému vzdělání v oboru filosofie dějinné chybí však do r. 1823 praktická a odborná průprava historická a náležitá zručnost v dějepisných vědách pomocných. Toho všeho se mu dostane po příchodu do Prahy ve škole Dobrovského, jenž uvedl jej do paleografie, diplomatiky, studia archivního, genealogie a kritiky pramenů. Zásluhou Dobrovského se mladý Palacký sblížil také s českou šlechtou, která vlastenectví i dějiny pojímala v duchu

tradičním a v rámci územním; současně se stýkal i s národovci kruhu Jungmannova, prodšenými jazykově lidovým češtvím a zásadami nacionalismu porevolučního — spojení obou těchto směrů, jevící se i v názorech Palackého, mělo též pro historika národu českého v Čechách i v Moravě význam nemalý. Ještě před počtím velkého svého životního díla dal Palacký skvělé svědectví, že setba Dobrovského nese žeň mnohonásobnou. Nehledíc ke genealogickým studiím, vypracovaným pro rodiny šlechtické, vydal v této době Palacký z uložení »Učené společnosti« z rukopisů kronikáře XV. století s názvem »Staří letopisové čeští od r. 1378 do r. 1527« (1829) jako poslední díl Pelclových a Dobrovského »Scriptores rerum bohemicarum«. Z podnětu Dobrovského a ke konkursu »Učené společnosti« provedl vědeckou kritiku starých českých dějepisců, vynikající britkostí kritiky, šíří rozhledu, bohatostí zpráv a přesností výkladů; dílo, dosáhnuvší vypsané ceny, vyšlo jako »Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber« (1830, ve II. vyd. 1869) a náleží k nejskvělejším odborně dějezpytným dílům Palackého vůbec.

V letech následujících soustřeďuje Palacký všechny síly na přípravu a pomocné práce k »Dějínám«; přípravy ty jsou několikéré: archivální a diplomatické, právně historické a topografické, náboženské a konečně monograficky specialisující. Zmíněné hojně studie v archivech vynesly čtyřsvazkovou velkou sbírku listin, akt a zápisů »Archiv Český« (1840—1846), o jehož pokračování se posud pracuje, a »Literarische Reise nach Italien« (1838); z publikací diplomatických vynikají: »Kritická úvaha listin kolleg. chrámu v Litoměřicích« (1836), »Přehled nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských v král. Českém od nejstarších časů až do nynějška« (1832) a »Über Formelbücher, zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte« (1842 a 1847); tato práce i v cizině požívá doposud vážnosti. Právně dějepisné práce Palackého, nesoucí se namnoze metodou srovnávací, trpěly čistě rousseauovským a romantickým idealisováním právní dávnověkosti slovanské i české; přední místo z nich zaujímá »Srovnání zákonů cara Stefana Dušana srbského s nejstaršími řády zemskými v Čechách« (1837). Studiemi místopisnými se zabýval Palacký již od r. 1833 a chtěl je dovršiti soustavnou historickou topografií Čech s velkým slovníkem místopisným; ale vyšel jen předběžný seznam všech obcí království Českého, »Popis království Českého«

(1848 česky i německy); historická mapa česká vydána za přispění Kalouskova teprve r. 1876. Ze speciálních monografií, jimiž si postupně zpracovával a urovnával látku k jednotlivým svazkům »Dějin«, připadá největší počet na dobu husitskou; v nich zejména zdůrazňoval nutnost podrobného studia theologického, které sám poněkud opomíjel. Z edicí hledí sem »Monumenta conciliorum generalium saeculi XV« (1857 ve vídeňské Akademii), »Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens im Zeitalter Georgs von Poděbrad« (1860 ve »Fontes rerum Austriacarum«) a »Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges« (1873); pak »Předchůdcové husitského hnutí v Čechách« (1842, otištěno česky teprve v »Radhošti«, německy vydal pod svým jménem 1846 v Lipsku J. P. Jordan), výpisy to ze spisů Husových předchůdců s úvody; konečně »Documenta Magistri J. Hus vitam, doctrinam, causam illustrantia« (1869). Polemicky hájil Palacký husitství proti německému historikovi K. Höflerovi (1868); na metodu vhodnou při studiu bratrství upozornil ve spisku »O stycích a poměru sekty valdenské k někdejšími sektám v Čechách« (1868 česky a německy). Na sklonku života sebral Palacký své drobné německy psané stati polemické, vztahující se k dějezpytu, jednak ve zmíněných již »Gedenkblätter« (1874), jednak »Zur böhmischen Geschichtsschreibung, aktenmässige Aufschlüsse und Worte der Abwehr« (1871). Výběr menších historických článků Palackého uspořádal V. J. Nováček jako II. díl »Drobných spisů«.

Veškeré tyto počtem tak hojné, dobou i látkou tak rozmanité spisy pokládal Palacký sám za průpravu svých »Dějin«, které počal psát německy koncem r. 1832. První díl »Geschichte von Böhmen« (jdoucí do r. 1197) vyšel r. 1836; první část dílu třetího po prudkých bojích s censurou r. 1845, pokračování třetího dílu r. 1851. Zatím však počaly vycházeti od března 1848 »Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě«, s počátku překlad díla německého, značně rozšířený o úvod a partie kulturně dějepisné; později psal Palacký česky a text do němčiny dával překládati. Německá »Geschichte« vycházela nato v tomto sledu: r. 1854 dokončení třetího dílu (do r. 1439); r. 1860 díl čtvrtý (do r. 1471); r. 1867 díl pátý (do r. 1526). Českých »Dějin« vyšel po prvním díle (do r. 1125) r. 1850 a 1851 první a druhý svazek dílu třetího (1403—1409), pak teprve r. 1854 díl druhý (1125—1253); r. 1860

vyšel čtvrtý, r. 1867 pátý díl; tak zůstala ve vydání českém léta 1253—1403 nezpracována; neboť Palacký se chystal předělati díl třetí od základů a to jenom česky. To provedl v letech 1870—1872 ve 3 svazcích a pak konečně vyplnil i mezeru dílu druhého zpracováním let 1253—1403 o dvou částech roku 1870 a 1876, čímž pokládal životní své dílo za dovršené. Tyto veškeré změny ukazují, že Palackého mnohem stručnější »Geschichte von Böhmen« se z daleka nemůže rovnati jeho českým »Dějínám«; zvláště v partiích, jednajících o době husitské, stojí ona značně za těmito.

Periodisace českých dějin u Palackého, jenž výslovně zavrhuje starší členění podle panovnických rodů, dána jest jeho základní koncepcí o zápasu Slovanstva s Germánstvem jako vlastním principu historie národní; tohoto pojetí, závislého na Schellingově filosofii o zákonu polarity, se Palacký přidržoval do začátku let 60. Meznými body, podle stupně vítězství živlu německého a s ním spojeného feudalismu, pro své trojčlenné rozdělení shledává v rocích 1403 a 1627; dobu střední, uprostřed těchto dat ležící, charakterisuje převahou různých církevních a náboženských a boji za náboženské ideály. Poněkud jinak však rozvrhuje dějiny s hlediska ústavního vývoje a sociálního řádu: doba slovanské praústavy trvá do r. 1278, nadchází doba feudalismu do r. 1627, pak následuje doba absolutismu. Ačkoliv Palacký z důvodů politických, stojících mimo jeho vůli, dovedl české dějiny pouze k r. 1526, přece jeho dílo jest velikým celkem. Této celistvosti dodává mu jednotný názor filosofický, vychovaný v myšlenkové škole Herderově, prošedší vlivy Schellingovými a připínající se později na dialektickou metodu německého hegelismu. Uvádí podle zákona polarity celé dějiny národní na ideu odvěkého zápasu Slovanstva na půdě české s plemenem německým, zápasu to, jenž vyvěrá z věčného úradku božského. Palacký, jenž tak vroucně miloval svůj národ i Slovanstvo celé a jenž v duchu romantického idealisoval pravěk Slovanstva na blaženou rolnickou idylu demokratické svobody, zřel v tom zápase vůbec odvěký spor mravní síly s hrubou hmotnou silou: takto pojal boje husitské původně jako nejmocnější projev české myšlenky proti Němectvu; tak odsoudil nevolnictví, jež úplně zrušilo původní sociální stav slovanský, tak pochopil nadšeně Jednotu jako strážkyni starých ideálů. Teprve později, jednak odporem proti katolickému historiku Höflerovi, jednak působením liberálních ideí — zvláště v přepracování III. dílu ze začátku let 70. — uvedl v líčení husitství novou antitesi do českých dějin, antitesi auktority a svo-

bodného poznání, kterou vyjadřuje také spor katolictví a protestantismu. Tyto základní ideje, spočívající jednak na rodném bratrství, jednak na vlivu německého idealismu, Herderovy humanity, z Rousseaua poděděného romantického zkrašlování pravěku a z názoru hegelovců, jednak také na mohutné myšlence národnosti v našem obrození, konečně i na slavjanofilství bujícím v mládeži slovenské, vzdělané vědou německou — ideje ty jsou Palackým našim dějinám přímo oktrojovány; nesou pečeť jeho velké osobnosti. Uvedly-li tyto myšlenky do Palackého »Dějín« jakousi schematičnost a nábožensko-filosofickou tendenci, potlačující poněkud bohatou rozmanitost jevového dění a pozorování, náleží jim na druhé straně sláva, že vyvrcholilo jimi myšlenkové dílo našeho obrození. Palacký sám, při veškeré své vážnosti k historické objektivnosti, byl si vědom, že píše více než dějiny svého národa, že z jeho rukou vychází takřka životní bible národa probuzeného.

Po stránce čistě historické jest Palacký právě jen syn své doby; neproniká k dějinám hospodářským a hmotným, nepodává podrobnějších dějin sociálních a nezastavuje se také déle při vývoji útvarů právních ani při kontroverších náboženských. I vnitřně dílo jeho jest ceny nestejně; nejvýše stojí líčení husitství a Jednoty bratrské; v pozdějším zpracování hnutí náboženské není podrizováno motivům národnostním, zato mravní síla husitství, značně idealisovaného, se tu v rámci národního a světového vývoje oslavuje způsobem úchvatným. První díl, založený na podvržených pramenech a vybudovaný na nesprávném názoru o ideálním stavu pravěkého Slovanstva, pozbyl během doby jako vědecké dílo historické ceny; také ony partie, kde Palacký rozvíjí myšlenky s tím souvislé, na př. o vzniku nevolnictví, neobstojí dnes před kritikou historickou. Ale dílo v celku zůstane vždy z nejskvělejších pokladů národních. Po periodě dějepisných analytických kritiků osvícenských přišel v Palackém velký dějepisec tvůrčí, slučující s obsáhlou průpravou a s jedinečným věděním obdivuhodnou vlohu syntetickou, umělec komposice a podání, konečně i klasický mistr slohu jasného, živého a mohutného, jenž nikdy nezapřel, že prošel školou poesie, estetiky a filosofie. Svou velkou koncepcí a komposicí nemají Palackého dějiny posud v naší literatuře díla sobě rovného.

Německá »Geschichte« dosáhla jen v některých částech novotisku; první díl a první částka druhého dílu přetištěny ještě dvakrát 1844 a 1847, 1864 a 1866; druhá částka druhého dílu ještě jednou r. 1850, svědectví to, jak přibývalo českých a ubývalo německých čtenářů. České třetí vydání všech pěti dílů vyšlo v

letech 1876—1878 na základě zmíněného již druhého přepracovaného vydání; redakci vedl, životopisný úvod napsal a rejstříky opatřil Jos. Kalousek. Vydání 4. a 5. uspořádal v letech 1894 sl. a 1898 sl. vnuk Palackého Boh. Rieger.

Palacký jako spisovatel politický. Palackého nikoliv nečetné spisy politické jsou dílem soukromé, dílem veřejné příписы, prohlášení, manifesty, dílem texty veřejných řečí, dílem i novinářské články, otištěné v »Pražských novinách«, »Národních novinách«, později pak v »Národních listech« a v »Národu«. Delší spis jest mezi nimi jediný, »Idea státu Rakouského«, kniha to, obsahující samo jádro politických názorů Palackého. První politickou prací Palackého byl německý »Pamětní spis o proměnách české ústavy zemské«, zasláný v listě hrab. Bedřichu Deymovi r. 1846; nato hned v březnu 1848 vykládal v »Pražských novinách« prstonárodně »Co jest konstituce.« Veřejných projevů Palackého z r. 1848 a 1849 tiskem dochovaných jest značná řada; v nich zastoupena jest celá stupnice politických nálad od povzneseného nadšení zahajovací řeči Slovanského sjezdu až po spravedlivé rozhořčení nad oktrojovanou ústavou v stati z 21. prosince 1849, »O centralisaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku«. Všecky tyto projevy revoluční doby jsou prodšeny duchem národnosti a liberalismu a vycházejí z práva přirozeného; cílem jejich jest zrovnoprávnění všech národů v Rakousku a přetvoření státu na silný spolek samosprávných národů; na státoprávní požadavky české Palacký zhoла zapomíná a vývody své vrcholí prohlášením: »Kdyby Rakouska nebylo, musili bychom je nově založiti.« S životem ústavním utučá i politické spisovatelství Palackého; až zase v lednu 1861 v nově založeném orgánu národní strany, »Národních listech«, se hlásí Palacký článkem o poměru Moravanů k Čechům, nadepsaným »Historické haraburdí«. Od té doby postupují v dlouhém řetězci Palackého projevy a stati politické: většinu jich zaujmají řeči v panské sněmovně r. 1861, řeči na zemském sněmě českém 1861 a 1863, k nimž druží se některé projevy příležitostné a pak polemicky proti Mladočechům přihrocené výklady o pasivní oposici, o otázce polské atd. Druhé toto období politického spisovatelství Palackého vrcholí rozsáhlým programním spisem »Idea státu Rakouského« (1865 původně v »Národu«, r. 1866 v německém překladě Kienbergerově, r. 1907 vyd. Zd. Tobolka ve »Svět.knih.«), kde Palacký určitěji formuloval svůj program národně federalistický a austroslavský; v jádře byl to jeho »program z r. 1848 přizpůsobený říjnovému diplomu, resp. časové teorii o historicko-politické individualitě zemí a

zase hájenému programu historického státního práva českého«. Ale na rozdíl od projevů r. 1848 nahrazuje požadavek teritorií čistě národnostním rozdělením na základech historických a tím se přibližuje programu státoprávnímu; odsuzuje centralismus i dualismus, naléhá na ústavu federativně autonomistickou a odvraceje se od Rakouska nespravedlivého, volá »Byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm!« Odstoupením Schmerlingovým a nastoupením Belcrediovým r. 1865 se počíná třetí a poslední perioda politického působení a spisovatelství Palackého, aby vústilo, na rozdíl všech projevů starších, v uvědomělé a důsledné státoprávnictví, kterému se, patrně též z ohledů na Slováky, tak dlouho zpěchoval. Kromě řečí na zemském sněmě českém 1865 a 1866 a různých řečí rázu příležitostného (častěji promluvil Palacký v literárním spolku »Svatoboru«, jež r. 1862 založil a jemuž byl předsedou do r. 1875) jsou tu některé zajímavé formule poměru k vládě, k českým politickým stranám. Některé projevy působí jako slova na rozloučenou: tak řeč v »Měšťanské besedě« 1871 o vlastním životním hesle »S v o j i k s v é m u a v ž d y d l e p r a v d y«, tak delší doslov k »R a d h o s t u«, tak »N ě k o l i k s l o v o n á b o ž e n s t v í a v í r e«, zvláště významných pro světový názor starého Palackého, konečně bolestná epištola »O r o z t r ť c e v n á r o d ě č e s k é m« (1875) a pak poslední veřejná slova Palackého při oslavě dokončení »Dějiny« dne 23. dubna 1876. Nejkrásněji formuloval Palacký svůj politický odkaz v obou doslovecích k »Radhošti« a ke »Gedenblätter«, jež jako »Poslední slova Fr. Palackého« ve »Svět. knih.« r. 1917 vydal Jos. Borovička a jako »Politickou závěť Fr. Palackého« 1928 Jar. Werstadt.

O shrnutí svých politických článků a projevů se postaral Palacký sám alespoň částečně: do III. sv. svého sborníku »Radhost« (1872) pojal stati české, do »Gedenblätter« (1874) řeči a úvahy německé, ale oba spisy jsou pouhým výbohem. Teprve v »Drobných spisech Fr. Palackého« věnován jest spisům a řečem z oboru politiky celý díl I. (1898); dílo to vyniká nejen úplností a spolehlivostí, nýbrž i historickým uspořádáním a cennými úvody vydavatele Boh. Riegra; stati německé jsou tu přeloženy do češtiny.

O s o b n o s t P a l a c k é h o jest v našem národním obrození zjevem nejmohutnějším. Všecky vůdčí myšlenky obrodného hnutí českého, ať vyvěrají z domácí dějinné tradice, ať vznikeny jsou obdobnými ideami myšlenkového světa evropského, nacházejí v Palackém nejen svého hlasatele, nýbrž i ztělesnitele. Přijav od staršího pokolení osvícenského, u něhož naučil se děje-

zpytné kritice a přesnému zkoumání fakt, snahu po obnovení vlastenecké minulosti cestou historickou a osvojiv si v osobních stycích s uvědomělou českou šlechtou také pochopení pro historickou individualitu Českého království i koruny české, prohloubil svůj plán dějepisu národního v duchu české romantiky, jež shromažďovala se kolem Jungmanna, jednak ideou jazykovou, jednak myšlenkou slovanskou. Úhelným kamenem jeho »Dějin« stala se národní idea, kterou hloubavý a hluboký duch Palackého opřel filosoficky; k ní přistoupilo u něho, uvědomělého potomka a dědice Českých bratří, pojetí nábožensko-mravní. Ale široký duch Palackého se nespokojil touto obsáhlou a mohutnou rekonstrukcí minulosti národní, jejíž souvislost s přítomností počítal nad míru živě; z historie u něho vychází promyšlená politika pevných cílů, kterou posléze, když dlouhá léta se jí činně účastnil, odevzdává dědicům. Mnohonásobné a obětavé úsilí, které Palacký od mladistvých let postavil do služeb těchto vznešených cílů, bylo úsilí učenecovo, spisovatelovo, organisátorovo. Jako učenec-historik, prošedší přípravou filosofickou a estetickou a školou věd pomocných, objímal Palacký celou svou nauku; v dějinách českých, a to hlavně politických, náboženských a kulturních, kdekoliv zasáhl, projevil neobyčejnou sílu tvůrčí i podněcující. Byť jeho celá vloha dějepisná byla v podstatě syntetická, přece právě z jeho školy vyšla řada výtečných pracovníků analytických, pečlivých detailistů. Stejně vysoko stojí Palacký-spisovatel, jemuž nechyběl ani smysl čistě umělecký a stylový, pěstovaný již od dob mladistvých pokusů básnických. Vznešená prostota, monumentální klid, lahodná jasnost, ladná souměrnost, tyto neklamné znaky pravého klasicismu i dokonale klasičnosti, vyznačují díla Palackého od celkové stavby až po skladbu větnou. Tu dovedl Palacký vyrovnati dva rozdílné požadavky doby své: kdežto osvícenství žádalo po knihách psaných jazykem národním pouze popularisační, prstonárodní přístupnost, tíhla škola Jungmannova k znárodnění veškeré vědy, k zčeštění všeho písemnictví naukového. »Dějiny národu českého« plně vyhovují oběma těm tužbám. Proto toto dílo ne náleží pouze k odbornému písemnictví naukovému, nýbrž i k živé literatuře národní, podobně jako práce velkých dějepisců anglických neb francouzských, na něž do jisté míry upomíná svým posvěcením filosofickým a mravním. Organisátor Palacký již za svého života mohl pohlížeti na svoje úspěchy, za něž děkoval obsáhlému svému rozhledu a zvláštnímu smyslu pro potřeby doby. I když od organisací osvětových přistoupil jako zralý a historickým zkoumáním zocelený muž k organisacím

politickým, tyčil cíle českému veřejnému boji za právo a národnost, i když se jeho politický idealismus a jeho věkem se stupňující konservativnost setkávaly v jedné části národa s odporem. Veškeré tyto snahy slučovaly se u Palackého v krásnou jednotu lidskou a mravní: za každým veřejným činem stál celý člověk, jenž nebyl přeceňován, byl-li vděčně a oddaně nazýván »otcem národa«.

L i t e r a t u r a o P a l a c k é m. Svůj životopis do r. 1818 napsal Palacký sám, »Vlastní životopis Fr. Palackého« vyd. M. Červinková-Riegrová v »Osvětě« 1885, zvl. otisk 1885 a 1920; ten doplňuje neukončená široce založená sbírka materiálů »Korespondence a zápisky Fr. Palackého« vyd. V. J. Nováček (1898—1911, III sv.). Nejspolehlivější životopis Palackého vydal při 3. vyd. »Dějiny« Josef Kalousek (r. 1876 a pak častěji). Jednotlivě z korespondence Palackého vydány posud zejména jeho listy Kollárovi A. Paterou v ČČM. 1879 a Bočkovi B. Navrátillem v Č. Mat. Mor. 1897, dceři Marii a zeti Riegrovi knižně 1930 K. Stloukalem. Chronologii českých samostatně vydaných prací Palackého připojil Kalousek ke svému životopisu, soupis jeho děl německých vydala r. 1877 Učená společnost.

Na oslavu stých narozenin Palackého r. 1898 vydala Česká akademie s Král. čes. spol. nauk a s Maticí českou za redakce V. J. Nováčka »Památník Fr. Palackého«, kdež shromážděno jest velké bohatství studií o Palackém, z nich uvádíme pouze nejdůležitější: L. Čech a O. Hostinský pojednali o Palackém jako estetikovi a filosofovi, J. Jakubec o básníkovi, Jar. Vlček o Palackého studiích, J. Goll o »Würdigung«, J. Kalousek o vůdčích ideích v historickém díle Palackého, Č. Zíbrt pak podal knihopis prací o Palackém.

Z celkových děl o Palackého významu a osobnosti nejdůležitější jsou: skvělý pokus o syntésu, Jaroslav Goll, »Frant. Palacký« (1898, otisk z ČČH. 1898); stručná, ale základní monografie Josefa Pekaře »Palacký« v Ottově Slovníku nauč. XIX., str. 39—71 (a »Svět. knih.« 1912); významný příspěvek k filosofii dějin u Palackého, T. G. Masaryk, »Palacký's Idee des böhmischen Volkes« v Praze 1899; k filosofické filiaci pronikavě ukazuje přehledně Jan Heidler, »O vlivu hegelismu na filosofii dějin Fr. Palackého« v Č. Č. H. 1911; V. Chaloupecký, »František Palacký« ve »Zlatorohu« 1912; vývojové zařazení u Jar. Werstadta, »Politické dějepisectví XIX. století« v ČČH. 1920; pro důležitý úsek života Palackého Jos. Borovička o »Palackého italské cestě r. 1837« v ČČH 1918; Jos. Fischer, »Myšlenka a dílo Fr. Palackého« II d. 1926 a 1927, pro poznání

ideového obsahu v díle Palackého významné, ale s násilným stálým srovnáváním Palackého a Masaryka.

Co nejtěsněji souvisí s Palackým osudy, přátelstvím, historickým dílem i životními snahami jeho starší druh, zakladatel slovanského národopisu a starožitnictví,

Pavel Josef Šafařík (1795—1861). Narodil se jako syn evangelického faráře (který se psával pravidelně Paulus Schaffary) 13. května 1795 v Kobeliarovu v župě gemerské. Po pečlivé přípravě domácí odešel r. 1805 na gymnasium v Rožnavě, pak roku 1808 do Dobšíně, obě školy byly nedostatečné. Duševní rozvoj jeho se počíná od r. 1810 v Kežmarku, kde studoval na německém lyceu evangelickém, podléhaje hlavně vlastenci a novohumanistovi prof. Janu Genersichovi, zejména však vlivům vlastenecké a jazykové romantiky kruhu Jungmannova. Výsledkem nadšení národně jazykového a bedlivého studia básnictví klasického byla r. 1814 knížečka básní »Tatranská Múza s lýrou slovanskou«. R. 1815 se odebral Šafařík do Jeny, vzdal se záhy studia bohoslovného a věnoval se filologii, dějepisu a filosofii; vůdčími jeho učiteli byli tiž učenci jenší, kteří působili později i na Kollára. U Eichstäda nabyl důkladných vědomostí filologických, Luden naučil ho širokému pojmání dějin v duchu romantickém, od Friesa přijal idealismus filosofický a mravní; ovzduší vlastenecké romantiky jenské spoluvytvářelo jeho názor dějinný i jeho přesvědčení panslavistické. Přítel Benedikti zprostředkoval Šafaříkův styk s mladým Palackým, z něhož, když se Šafařík r. 1817 přes Prahu vrátil na Slovensko, vzešli r. 1818 »Počátkové českého básnictví«. V letech 1817—1819 Šafařík jako vychovatel ve vynikající rodině maďarské dlel střídavě v Prešpurce a na venkovském panství u Pešti, udržuje přátelské styky s Palackým a připravuje se k pracím vědeckým. Na podzim 1819 přijal humanitní profesuru a prozatímní správu nového srbského a pravoslavného gymnasia v Novém Sadě. Pobyť i působnost tamní nepřinesly Šafaříkovi radostí; v městě nebylo inteligence, pravoslavné představenstvo školy i mniši v okolních srbských klášteřích neměli porozumění pro slovanské snahy Šafaříkovy; práce na škole byla úmorná a roztrpčovala Šafaříka zejména po roce 1825, kdy jako protestant zbaven byl ředitelství gymnasia a i hmotně odstrčen; zdraví nesloužilo ani Šafaříkovi samému ani jeho rodině; hmotná tíseň se často dostavovala; při vědeckých pracích strádal nedostatkem pomůcek a bídým poštovním spojením. Přes to Šafařík neochaboval. Usiloval o povznesení rodného Slovenska; v otázce jednoty československé prošel značnou

dráhou vývojovou. V literárních svých začátcích a ještě v »Geschichte« stál dosti blízko separatistům slovenským: slovenštinu pokládal za samostatný jazyk češtině rovnocenný; v duchu učené tradice slovenské a ve shodě s panonskou teorií Kopitarovou viděl ve Slovácích zbytky a dědice původního Slovanstva, usazeného mezi Dunajem a Karpaty; doporučil následovati stop Bernolákových a to i spisovatelům evangelickým. Až za pobytu pražského změnil své názory úplně: jazyk uherkoslovenský jest mu pouhou větví češtiny; pokusy bernolákovské považuje za provisorní; a v »Hlasech« roku 1845 se s Jungmannem, Palackým a Kollárem prohlašuje pro jednotu spisovného jazyka s hláskoslovím novočeským, ale s lexikálním obohacováním z východních zdrojů. V l. 20. pracoval s Kollárem o sbírce lidových písní slovenských, zaměstnával se dějinami literatur slovanských, o nichž r. 1826 vydal »Geschichte der slawischen Sprache und Literatur«. Od r. 1825 hledal východiska z nepříznivých poměrů novosadských; ale nepřijal, od ciziv se v té době studiu bohoslovnému, nabízené místo profesora theologie v Prešpurku; též naděje na profesuru slavistiky ve Vratislavi neb na členství petrohradské akademie věd tehdy ztroskotaly. R. 1833 soukromou sbírkou Palackého zajištěna byla Šafaříkovi roční podpora, bude-li odtud psáti díla svá česky, a počátkem května 1833 se Šafařík přestěhoval s rodinou jako soukromý učenec do Prahy. V Praze oddal se Šafařík práci o hlavním díle svého života, »Slovanských starožitnostech«, jež vyšly r. 1837; pracoval s bezpříkladnou vytrvalostí, přesností a statečností, ač choroby i starosti hmotné jej stihaly. Z důvodů peněžních převzal r. 1834 redakci »Světózora«, v letech 1837—1847 censuru, při níž pomáhala mu jeho choť; 1838—1842 byl redaktorem »Musejníka«. Útlé zdraví, láska k prostředí českému, jehož však neušetřil přísné a řízné kritiky, ho pohnuly, že odmítl pozvání za profesora slavistiky v Moskvě, v Berlíně a ve Vratislavi. R. 1841 se stal kustodem, roku 1848 bibliotekářem universitní knihovny v Praze; r. 1848 jmenován mimořádným profesorem slovanského jazykozpytu na pražské universitě, ale již po roce se stolice vzdal, aniž byl konal universitní čtení. Nemoc Šafaříkova se však stále stupňovala až k rozrušení mozkovému, jemuž učenec podlehl 26. června 1861.

Jako u Palackého začíná se také u Šafaříka spisovatelská činnost básnictvím, a již jím se zařadil sám v blízkost klasicismu jungmannovského. R. 1814 se ukázal devatenáctiletý Šafařík v »Tatranské Muse s lyrou slovenskou« pilným čtenářem a nadaným napodobitelem klasické poesie sta-

rověké i moderní, jenž se snaží překonati baroko i rokoko básnické, učelivým žákem Klopstockovým, umným strůjcem raných sonetů, ale i duchovým erotikem, nadšeným obdivovatelem přírody a svěžím epikem (zvl. v látce jánošíkovské) v duchu lidového básnictví slovenského; budoucí teoretik »Počátků« užívá všude prosodie přízvučné. (Nově vydal Fr. Bačkovský r. 1886 a 1889 s úvodem i výkladem.) Později kromě spolupracovníctví na »Počátcích« a na Kollárově sbírce lidových písní zasáhl Šafařík do poesie činně dvěma překlady, Schillerovy »Marie Stuartky« (pracován v Jeně, otištěn až 1831) a Aristofanových »Oblaků (z r. 1817, ukázky v Musejniku r. 1830 a 1831).

V době novosadské z horlivého studia dějin literárních vznikla »Geschichte der slawischen Sprache u. Literatur nach allen Mundarten« (1826), podávající po rozsáhlých úvodech o kmenech a jazycích slovanských bibliografický soupis literatur slovanských s historickými skizzami a na základě kriticky probadané látky. Kromě prací Dobrovského, podnítila ho patrně zapadlá kniha časného německého slavisty K. G. Antona, ale pak poznal za jenských studií metodu německého učence J. F. Wachlera, jenž žádá nikoliv knihopisný výčet, nýbrž historický výklad slovesnosti národní; také Kopitar ho zasáhl silným vlivem. Používaje pro literaturu ruskou historie Grečovy, pro písemnictví polské knihy Bentkowského, předkládal Šafařík alespoň v oboru slovesnosti české, slovenské (probírané tu odděleně) a jihoslovenské výtěžky vlastních studií. Úvodní, idealisující, nadšené a namnoze obranně psané stati o původu, charakteru a vzdělání Slovanstva osvědčují stoupence Jungmannova, který se i v otázce časomíry, jazykových neologismů, stáří staročeského zvl. biblického písemnictví staví proti Dobrovskému; ten, značně dotčen a maje o spise mínění nepřiznivé, posoudil jej, zároveň s Jungmannovou »Historií literatury«, r. 1827 velmi odmítavě. Skutečně spis, tak významný osobně i buditelsky, vědecky již ve své době nestál na výši, dnes pak ve všech kusech jest zastaralý. Ani metodicky se Šafaříkovi nepodařilo uskutečniti podněty Wachlerovy a založiti ideovou literární historii u nás; tomu se mnohem více přiblížil oběma svými německými články z let 20. Palacký, ty však zůstaly v rukopise veřejnosti neznámy. Později chtěl Šafařík dílo přepracovati, ale nedošel k tomu, jen jeden doplněný a přepracovaný oddíl »Geschichte der südslawischen Literatur« vyšel pohrobně r. 1864. Z pozdějších let Šafaříkových pocházejí studie a vydání písemnictví staroslovenského, kde pokračuje na dráze Dobrovského: »Památky dře-

ního písemnictví Jihoslovanů« (1851) a »Památky hlaholského písemnictví« (1853); k nim se druží důležitá rozprava »Über den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus« (1858), obsahující na rozdíl od staršího mínění, zastávaného Dobrovským, správný důkaz, že hlaholice jest starší než cyrilice; hledal také vlast jazyka cyrilometodějského na půdě bulharsko-makedonské, ale pak se rozhodl pro Kopitarovu teorii panonskou. V l. 40. zabýval se vydatně i rozbořem staročeské literatury, kde vedle rukopisných objevů proslul hlavně studiemi o žaltářích a pak průkopnými pracemi o Jednotě bratrské.

Po návratu do Prahy se Šafařík obrátil výhradně k studiu v oboru slovanského národopisu a slovanských starožitností, k čemuž doveden byl jednak zájmem o zeměpis starověký, jednak četbou řeckých a římských spisovatelů, podávajících zprávy o dávnověkosti slovanské. Již dříve zpracoval romanticky historickou práci polského slavisty, idealisující pravěk slovanský, s nímž projevil sám živý souhlas k pohoršení kritického Dobrovského, »Über die Abkunft der Slaven nach Lorenz Surowiecki« (1828); po dlouholetých přípravách vyšly »Slovanské starožitnosti« (1837), které jak tento spis tak »Dějiny slovanských literatur« překonávají. Hlavní předmět tohoto monumentálního díla Šafaříkova tvoří zevrubný topografický, dějinný i jazykový důkaz, že Slované vedle Řeků, Římanů i Germánů náleží k praeevropským národům a snesení dokladů o tom. Tyto hojné, přesvědčivé a kriticky podávané doklady sestaveny jsou do dvou částí: v první sleduje Šafařík dějiny Slovanstva do vyvrácení říše římské r. 476, v druhé pak do r. 988, kdy křesťanství u Slovanů převládá. Dovediv takto nezvratně a důmyslně starobylost Slovanstva, chtěl Šafařík dokázati a proti dotavadním názorům obhájeti i jejich pradávnu vzdělanost, mravní dokonalost, líbeznou mírumilovnost: byl to ohlas rousseauovce Herdera. To se mělo státi v druhé části »Slovanských starožitností«, jež chtěla vylíčiti vnitřní poměry národu staroslovanského; k dílu tomu však nedošlo. Kniha Šafaříkova doznala nezvyklého uznání: r. 1843 vyšel německý překlad Mosigův, 1844 polský Bonkowského; a v Rusku pracováno hned o překladech několika (překlad Bodjanského jest však velmi nedokonalý, a dílo samo vzbudilo v Rusku hluchý odpor vedle nadšení); řada akademií německých i ruských jmenovala Šafaříka svým členem; slovem, stal se auktoritou evropskou a zaujal místo po Dobrovském osiřelé. I dnes, kdy hlavní zásady díla Šafaříkova — až na důkaz, že Slované jsou národ

právě tak rovnocenný a tak starobylý jako jejich sousedé v Evropě — kritikou historickou jsou vyvráceny, a kdy ukázáno, že tyto tése nejsou nejpůvodnějším majetkem Šafaříkovým, zůstávají »Slovanské starožitnosti« dílem velkého významu. K hlubokému rozboru nescíslných pramenů, snesených s úžasnou pílí ke kritickému klidu a důmyslné interpretaci faktů druží se i přednosti literární i zvláště sympatické rysy osobní. Šafařík, právě jako Palacký, byl veliký mistr jasného výkladu, souměrné stavby, důstojného a přece živého slohu. Naplněn hlubokou láskou ke všemu Slovanstvu v minulosti i přítomnosti, byl si vědom, že svým dílem koná poslání jednak obranné, jednak buditelské, a do těchto vznešených služeb postavil celou svou mohutnou, mužnou povahu, zocelenou tolika útrapami životními. Kdekoliv se za učencem Šafaříkem rýsuje Šafařík člověk, podmaňuje si svou hrdinskou a rázovitou osobností každého pozorovatele. Doplňkem k »Slovanským starožitnostem« vydal Šafařík národopisnou mapu, jejíž výklad nadepsaný »Slovanský národopis« (1842 a mnohokrátě později) byl pro svou dobu nejlepším přehledem známostí o světě slovanském. (Dnešní stav badání o »starožitnostech slovanských« se stálým zřetelem k spisu Šafaříkovu podává L. Niederle ve velkém svém díle »Slovanské starožitnosti« od r. 1902; týž badatel nahradil druhý slavistický spis Šafaříkův knihou »Slovanský svět« 1909.)

Kromě národopisných a dějezpytných prací byl Šafařík v době pražské horlivě činný v oboru jazykovědy slovanské i staročeské; též jako znalec staré češtiny a jejích památek stal se Šafařík dědicem Dobrovského. Ze studií v mluvnici slovanské vynikají rozpravy: »O tvoření slov zdvojováním kořene« (1846), »Výklad některých gramatických forem v jazyku slovanském« (1847), »Mluvozpýtný rozbor čísloslova« (1848) a především »Serbische Lesekörner« (1833) s rozbořem hláskosloví i tvarosloví srbského. Zde pronikavě postřehl dvě skutečnosti dalekého dosahu, první pro kulturní život jihoslovanský, druhou pro celou vědu slavistickou: ukázal, že vedle církevního jazyka staroslověnského odedávna se vyvíjelo samostatné národní nářečí, v čemž se shodl s obroditeli jihoslovanské slovesnosti, D. Obradovičem a Vukem Karadžičem; dovodil, že historické jazyky slovanské nejsou zkažené dcery mateřské řeči staroslověnské, nýbrž její rovnoprávné sestry. Tu všude značí jeho práce pokrok, vedoucí od Dobrovského k Miklosičovi. Úvodem k »Výboru z literatury české« podal Šafařík r. 1845 první soustavnou mluvnici staročeskou »Počátkové staročeské mluv-

n i c e«, práci to vynikající, přes použití podvržených památek, která až do doby Gebauerovy nepozbyla ceny.

R. 1848, který z Palackého učinil politika, strhl též tichého učence, vroucího vnitřním žářem, do veřejného víru. Nejprve podal (a v ČČM. 1848 s názvem »M y š l e n k y o p r o v e d e n í s t e j n é h o p r á v a č e s k é h o i n ě m e c k é h o j a z y k a n a š k o l á c h č e s k ý c h« uveřejnil) rakouské vládě návrh o jazykovém vyučování na školách, ohnivý to projev romantického ztotožnění jazyka a národnosti, zároveň však vyznání rázu přímo náboženského, že »jazyk mateřský a národnost jsou přirozeným a nevyhnutelným prostředkem k vyhledávání nejvyšších a nejsvětějších účelů života duchovního a mravního zdokonalování«. Nedlouho potom improvisoval na červnovém Slovanském sjezdu v Praze úchvatnou řeč proti zotročování Slovanstva, pro jeho právo svobodně si vládnouti ve jménu mravní síly, hájící svého bytí: zde národnost, humanita, božnost se sloučily v trojjediný plamen, šlehající ze srdce velkého Slovana. (Arne Novák vydal 1928 »Řeči Palackého a Šafaříka na Slov. sjezdě 1848.«)

V celém slovanském světě, ale i mezi Němci se dostávalo Šafaříkovi nevšedních poct za dary ducha; k těm přistupovaly, oceňovány hlavně v domově jeho dary charakteru: nesobecká láska k vědě a k pravdě, velkorysý pohrdání malichernostmi učenec-kého života, obětavá nezištnost, stálý zřetel k věčným hodnotám. Idealista, neztrášený rmutem všednosti, hrdina, jemuž často souzeno býti i mučedníkem, vyznavač, kdykoliv ochotný k obětí. Skrýval se s těmito rysy, jež kromě uvedených dvou veřejných projevů prosvítaly spíše jen mezi řádky jeho prací učených. Častěji dal pokračovatel Dobrovského a druh Jungmannův průchod svému přesvědčení o výsostném poslání vědec-kém: »Pravá podstata, pravá bytost ducha lidského jako takového nikoliv ve vědění toho aneb ve věření v to, čemu se naučil, nýbrž ve snažení a zápasení o známosti, a nikoliv ve jmění a držení hotové moudrosti, nýbrž v hledání a zpytování jí záleží.«

[Sebrané spisy Šafaříkovy vydány nekriticky a neúplně v Praze r. 1862—1865 ve III sv.; obsahují však pouze jeho díla česky psaná. Z Šafaříkovy obsáhlé a krásné korespondence otištěny kromě výňatků z dopisů synu Janovi v ČČM. 1910 jeho listy Kollárovi v ČČM. r. 1873—1875; listy slavistovi Pogodinovi vydal v Moskvě Popov 1879, slavistovi Bodjanskému Lavrov tamže 1895. Z velkého podniku V. A. Franceva »Korespondence P. J. Šafaříka« vyšel r. 1927 sv. I., obsahující vzájemné dopisy

s ruskými učenici v l. 1825—1861. Většina dopisů Šafaříkových cizím slavistům psána jest německy; pro dějiny slovanské filologie obsahují materiál neocenitelný.]

Literatura o Šafaříkovi se zakládá — vedle autobiografických zpráv, publikovaných Č. Zibrtem v ČČM. 1909 — na cenných sděleních i výzkumech rodiny jeho. Jeho syn Vojtěch Šafařík podal »Krátký životopis P. J. Šafaříka« (1870 v Praze, zvl. otisk z Riegrova Slovníka) a zanechal hojně poznámky, z nichž publikoval Č. Zíbrt v ČČM. 1909; jeho zeť Josef Jireček ocenil učeně Šafaříkův význam v stati »P. J. Šafařík. Ein biographisches Denkmal« (Oesterr.-Revue, Wien 1865); jeho vnuk, Konstantin Jireček, podal dokonalý obraz období novosadského v článku »Šafařík mezi Jihoslovany« (Osvěta 1895). Z literárně historických prací většina náleží jubilejnímu roku 1895; tehdy J. Hanuš otiskl v »Lumíru« studii »Po stopách poesie P. J. Šafaříka« (jiné ocenění u Vrchlického v »Nových studiích a podobiznách« 1897), tehdy »Č. Č. H.« a »Listy filologické« přinesly slavnostní čísla s cennými monografiemi, onen se studií L. Niederlovou o Starožitnostech, J. Polívky o Šafaříkovi jako dějepisci slovanských literatur, J. Máchala o jeho zásadách kritických a s všeobecnou statí Jar. Vlčka, tyto se slavnostní řečí Jar. Vlčka a s Polívkovým rozborem jazykozpytným a paleografických prací Šafaříkových. Z této doby pocházejí i obě přehledné knihy o Šafaříkovi, jimiž zatlačen byl nespolehlivý životopis Šafaříkův od Vinc. Brandla (1887), kdežto Josef Hanuš v spisku »P. J. Šafařík v životě i spisích« (1895) sleduje hlavně cíle popularisační, hledí Jaroslav Vlček ve své monografii (1895) sledovati Šafaříka jako českého spisovatele, reformátora písemnictví a člověka ve vnitřním rozvoji jeho ideí. V »Literatuře české XIX. stol« II. díl, 2. vyd. podali o Šafaříkovi prohloubené monografie J. Jakubec, J. Vlček, L. Niederle a M. Weingart. O Šafaříkově »Geschichte der slav. Literatur« několik významných statí od K. Paula, hl. v Č. mod. filol. 1926; od téhož autora také »Přehled tištěných prací P. J. Šafaříka« 1931; o poměru Šafaříkově k otázce slovenské Alb. Pražák, »Dějiny spisovné slovenštiny« 1922, str. 195—203.)

Dějepisecké dílo Palackého i Šafaříkovo (tohoto měrou menší, onoho větší) nalezlo pokračování v historických snahách i pracích jejich přímých neb duševních žáků a stoupenců; ale činnost jejich náleží do jiného období literárního, daleko za r. 1848. Zde dlužno se zmíniti o několika dějepiscích, kteří s Palackým a Šafaříkem současně a souběžně užívali historie za pomůcku probuzení národního. Palackému a Šafaříkovi arcit' zda-

leka se rovnati nemohou; pravý obor jejich působnosti musí býti však po právu vylíčen v souvislosti této. Z nich stojí na prvním místě

Jan Erazim Vocel (1802—1871) se narodil v Kutné Hoře 23. srpna 1802. Již v dětství působila na jeho mysl mocně starobylost rodného města a jeho elegičnost; záhy se pokoušel o básnictví lyrické i dramatické. Po filosofických i právnických studiích, vykonaných v Praze a ve Vídni, byl Vocel v létech 1825—1842 vychovatelem v různých předních rodinách šlechtických, s nimiž projel skoro celou Evropu západní a nejednu krajinu uherskou; tu nabyl nejen obsáhlých vědomostí jazykových, ale i odborných znalostí přírodovědeckých a historických. Vrátiv se r. 1842 do Prahy, působil jako horlivý publicista, pišící česky i německy i jako pomocník censorský a jako redaktor Musejníka. R. 1850 se stal profesorem archeologie na pražské universitě, r. 1862 svěřena mu i stolice pro dějiny literatury české. Zemřel v Praze dne 16. září 1871.

V mládí svém se pokládal Vocel sám za básníka a byl pro svou poesii uměle vykombinovanou, chladně učeneckou a slohově těžkopádnou vysoce vážen. Z nejstarších jeho básnických prací zajímavá jest truchlohra »Harfa« (1825) z pohanského pravěku českého, již vstupuje vedle děl Turinského na českou půdu z Německa módní drama osudové. V době pobytu v cizině psal Vocel mnoho německy; vídeňský »Der Jugendfreund« přinesl od něho dvě komedie, romantickou báseň a dějepisné povídky. Z těchto dvě s názvem »Poslední Ořebita« (z r. 1832) a »Hlatipisec« (z r. 1834) vydal Vocel později česky ve »Květech«, představuje se jako jeden z nejlepších historických povídkářů své doby a jako zvláštní mistr správného i náladového koloritu doby. Slávu Vocelovu založily tři epické knihy: »Přemyslovci« (1838, přepracované vydání z r. 1862), »Meč a kalich« (1843) a »Labyrint slávy« (1846, nové vydání r. 1898 v »Svět. knih.«). První dvě knihy Vocelovy jsou zřymovanou kronikou českou v duchu romantickém a ve formě romanci; konvenční vlastenectví a historický elegismus proniká v cyklu prvním; vlastenecký liberalismus, nepostihující ducha hnutí husitského, prosycuje dílo druhé, jež však po stránce cyklické soustředěnosti a tvarové rozmanitosti stojí výše, ač i tu ještě proráží nedostatečná Vocelova vláda nad českým veršem a slovem. Rozsah látky »Přemyslovců« jest dán již jejich jménem; v »Meči a kalichu« opěvá Vocel dobu lucemburskou, jejímž byl zvláštním znalcem a ctitelem, a války husitské. Nejvýznamnějším básnickým dí-

lem Vocelovým jest jeho epický pokus o českou faustiádu, »Labyrint slávy«, jenž navazuje látkově částečně na poslední motivy »Meče a kalicha«, používá dějových zápletek z románu rousseauovce Dinocourta, promítá minulost i budoucnost Slovanstva kolem postavy Jana Kutenského-Gutenbergova v řadě historických pohledů a polomystických scén, podnícených velkým vzorem Goethova Fausta, odkud Vocel převzal postavu Mefistofela-Duchamora. Takto ve smyslu české ideje národnostní a slovanské a v nadšeném idealismu a optimismu vývojově osvětovém, odpovídá valícím se proudům mezinárodního skepticismu a materialismu. V tomto díle, které značně působilo ještě na básnické počátky Sv. Čecha, položil si Vocel cíl velmi vysoký, na který nevystačily jeho síly básnické a kompoziční, ale vyjádřil zato velmi výmluvně vůdčí ideje své doby. To učinil ještě jednou dvěma básnickými cykly, »Před březnem 1848« a »Po březnu 1848«, kdež uvedl celou řadu umělých forem básnických, ghazel, sestinu, kancónu, do naší slovesnosti po prvé se zdarem. Příležitostnými těmito skladbami básník Vocel vůbec umlká.

Ale v těchto básnických výtvorech velkého chtění a chatrného provedení, jež neobstály ani před přísnějšími soudci soudobými, nezáleží hlavní význam Vocelův. Cokoliv v nich jest zajímavé, drobný detail charakteristický, případná malba doby, snaha proniknouti až k jádru dějovému — vše to prozrazuje rozeného a jemně vzdělaného historika a archeologa, který hlavně středověk nejen miluje, nýbrž i dobře chápe a vykládá a jenž soustavně vypěstěnou vnímavost uměleckou rád staví do služeb dějin umění. Vše to našlo plného a vědeckého vyjádření v odborných pracích Vocelových, které se nesou dvěma směry, k archeologii a k historii středověkého umění výtvarného. K archeologii přivedl Vocela »Archeologický sbor muzejní«, v němž byl jednatelem, i jeho oba orgány, starší dvojazyčné »Archeologické listy« od r. 1851 a české »Památky archeologické a místopisné« od r. 1854, redigované K. VI. Zapem. První rozsáhlejší Vocelova práce archeologická, programní kniha, »Grundzüge der böhmischen Altertumskunde (1844), slučuje ještě oba obory, pojednávajíc v prvním díle o památkách doby pohanské, v druhém pak o starožitnostech období křesťanského, k nimž Vocel počítá vedle památek výtvarných též díla básnická a pozůstatky umění válečnického. Později se tato činnost, původně sloučená, rozbíhá. Jako archeolog, jenž i na světovém fóru dobyl čestného jména německým spisem »Archaeologische Parallelen«

(1853 a 1855), shrnul Vocel své názory o dávné, předhistorické minulosti české hlavně do svého základního díla, »P r a v ě k z e m ě č e s k é« (1868). Kniha ta, podávající výsledky zkoumání ne méně než dvacetiletého, dělí se na dvě části: v první rozebírá Vocel památky po Bojích a Markomanech v Čechách, v druhém oddělení, které takřka navazuje na Šafaříkovy »Slovanské starožitnosti«, sleduje pravěk slovanského obyvatelstva v Čechách až po dobu křesťanskou. Toto dílo trpí vydatným použitím padělaných památek literárních, názory o slovanských runách i nedostatečným probadáním materiálu, velmi rozsáhlého a stále uváděného v souvislost s objevy cizími, posvěceno jest však týmž buditelským nadšením a slovanskou ideou jako díla Palackého a Šafaříkova. Jím byl položen základ k české archeologii. Až do let 90., kdy J. L. Píč zbuďoval »Archeologický výzkum Čech« i své »Starožitnosti země české«, na úplně novém materiálu bohatě sebraném, a kdy též druhá skupina českých archeologů s L. Niederlem v čele postoupila do popředí, platil »Pravěk země české« za základní knihu vědeckou. V dějinách umění se věnoval Vocel hlavně dvěma odvětvím, jednak zkoumal pečlivě počátky výtvarnictví věku románského, jednak studoval se zvláštní zálibou dobu Karla IV., jako vůbec stavitelství i miniaturní malířství gotické bylo uměním jeho srdce. V prvním oboru vyniká zvláště spisek »V y v i n o v á n í k ř e s ť a n s k é h o u m ě n í« (1852), v druhém studie o malířství doby lucemburské, hlavně o Tomáši z Modeny. Většina prací sem hledících a vynikajících postupem srovnávacím i darem pojmouti výtvarné dílo středověké v duchu jeho doby, uložena jest v ročnících Musejníka a ve zprávách Učené společnosti; tu otiskl Vocel též své nečetné práce estetické a několik zajímavých studií literárních, věnovaných písemnictví staročeskému i RK.

[Dvojí pokus oceniti všecky stránky Vocelovy učiněn jednak spisem, vydaným k jeho 100. narozeninám, »Slavnost na počest stých narozenin Jana Erazima Vocela«, Archeologickou komisí České akademie a musejním Archeologickým sborem (1903), kde J. L. Píč oceňuje Vocela jako archeologa, K. Chytil jako dějepisce umění, J. Vrchlický jako básníka, jednak r. 1922 publikací »Společnosti přátel starožitností českých«, v níž L. Niederle vyličil archeologa, Vojt. Birnbaum historika umění a Arne Novák básníka. Vocelovu básnickou činnost rozebrali mimoto K. Šmídek v »Osvětě« 1875, P. M. Haškovec »V dvojmím zrcadle« (1916) a Viktor Novák v »Nových Čechách« (1921).]

Kdežto odborně vzdělaný a vědecky pečlivý Vocel kladl základy k solidní vědě archeologické v Čechách, bujelo tu velmi dobrodružné a fantastické starožitnictví nadšených ochotníků a nekritických snůlků, z nichž nejkarakterističtější byl farář **V á c l a v K r o l m u s** (1787—1861), původce bohaté, ale podivínské a nevědecké snůšky »Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry« atd. (1844—1851 v XII sv.).

Hlavními představiteli vědy historické na Moravě v době Palackého byli **A. Boček** a jeho nástupce na katedře universitní v Olomouci **A. V. Šembera**. **A n t o n í n B o č e k** (1809—1847) byl od r. 1831 profesorem české řeči na stavovské akademii v Olomouci, od r. 1836 historiografem moravským, od r. 1840 archivářem stavovským v Brně. Bočkovi, jenž psal více německy než česky — česky jest od něho kromě kratší stati »O vítězi nad Mongoly« jen »Přehled knížat a markrabat i jiných nejvyšších úředníků zemských v markrabství Moravském (pohrobně 1850), — chyběla láska k pravdě a nesobecké nadšení pro věc národní, jejímž horlivým zastáncem se stavěl, aby mohl býti přirovnán k Palackému neb Šafaříkovi. Nechuť k Čechům zavedla Bočka k moravskému separatismu; nedostatek lásky k pravdě a kritické odpovědnosti pohnuly Bočka, pilného pracovníka archiválního a diplomatického, že se stal historickým falsátorem, vsunuv do svého jinak záslužného díla, »*Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*« (1836—1845 o IV dílech, V. díl Bočkem připravený, vyšel po jeho smrti 1849), vlastní listinné výrobky velikého domněle stáří a kryté neprávem auktoritou Monseovou. Listiny ty měly dávnou minulost moravskou skvěle ozářiti, ale záhy vzbudily nedůvěru, na př. u Palackého. (O tom viz článek **B. Navrátila** v ČMM. 1901.)

Alois Vojtěch Šembera (1807—1882), rodák vysokomyšský, přišel r. 1830 do Brna jako úředník. Stal se nástupcem Bočkovým v profesuře zprvu v Olomouci, pak v Brně, od roku 1850 profesorem české řeči a literatury na universitě vídeňské. V Olomouci i v Brně působil Šembera velmi horlivě jako buditel národní, vydáváje kalendáře, účastně se redakce »*M o r a v s k ý c h n o v i n*«, pečuje o náklad cenných českých knih. Buditelské tendence oživují též jeho zajímavé monografie dějepisné, psané jasně, ba lidově; kromě monografie, věnované rodnému Vysokému Mýtu (1845), věnovány jsou historii moravské, tak »*H i s t o r i e p á n ů z B o z k o v i c*« (1836 a 1870), »*V p á d M o n g o l ů d o M o r a v y*« (1841) a z doby pozdější »*P o p i s M o r a v y a S l e z s k a*« (1863 a 1869). V době vídeňské se účastnil Šembera mnohonásobně překladu říš-

ského zákoníka do češtiny a úřední redakce jeho; profesorská činnost vedla ho k vydání Husovy »Orthografie« i k vynikající empirické práci dialektologické, »Základy dialektologie československé« (1864), k sepsání literárních dějin v duchu a způsobu Jungmannově (v. v.) a k nešťastně konstruuující studii dějepisné, »Západní Slované v pravěku« (1868). V posledních letech zasáhl činně a důmyslně do boje o podvržené Rukopisy, vedle evangelia sv. Jana prohlásil i Libušin soud za padělek a označil Hanku s Lindou za původce fals. Statečný tento krok starce více než sedmdesátiletého obrátil proti němu odpor národa, při čemž buditelských zásluh Šemberových o Moravu bylo zapomenuto. Teprve sté výročí zrozenin Šemberových přineslo jeho památce spravedlivé dostiučinění. (K 70. narozeninám jeho vydali 1877 vídeňští žáci a přátelé almanach, 1907 uveřejnil Jos. Bartocha životopis; zvl. se studiem jeho života a díla zabýval Jan Kabelík, který chystal i vydání jeho korespondence.)

6. František Ladislav Čelakovský a obrození klasicismu lidovou písní.

Klasicismu školy Jungmannovy vtiskli svou pečeť mladí vzdělanci, zrození neb odchovaní Slovenskem; zachovalá tamní tradice biblická zároveň s důvěrnými vztahy k literaturám antickým se projevila v přísně idealistickém duchu i ve formální vytríbenosti jejich básnického slohu; přinášelo to s sebou ztrnulost učeneckou a ráz kazatelský. Rysy tyto byly zesíleny za jejich studií na německých universitách, rozvíjejících se v září idealistické filosofie, klasického básnictví a nacionálního historismu; odtud si přinášeli posluchači také panslavismus, obměněnou to koncepci obranného a obrodného pangermanismu německého. Toto všecko tíhlo k abstrakci, k rozpojení života a poesie, k učené akademičnosti, a skutečně v předních zástupcích tohoto směru vyhasl příliš brzy básnický plamen; nejen Šafařík a Palacký, ale i Kollár zaměnili poetické tvoření za úsilí učenecké. Ale tu z jihozápadních Čech, které daly našemu básnictví již prvního uvědomělého organisátora, A. J. Puchmajera, přichází protiváha, typický Čech jadrně lidového původu a katolického základu, sanguinicky vznětlivý jako všichni jeho krajané, přitom lyricky bezprostřední jako pravý básník; vedle důvěrné znalosti lidového bytu si přináší z domova také osobně vřelý poměr k písni prstonárodní. I on, Fr. L. Čelakovský, nejinak než ostatní jungmannovci, miluje an-

tiku a vyznává ideály slovanské vzájemnosti, i on se hlásí ke klasicistické teorii, která dobře hovoří jeho touze po harmonii a jase, i on má složité zájmy učenecké, které nakonec zdusí jeho inspiraci uměleckou, avšak lidová píseň a přirozená lyričnost ho zachrání před abstraktností, rétorismem a básnickým kazatelstvím.

K poesii lidové, kterou sám horlivě sbírá a studuje, nepřistupuje jenom jako národopisný odborník, nýbrž jako básník. Přidruží se na naší půdě k těm hojným zjevům světové poesie, kteří lidovou píseň napodobovali, učili se jejímu slohu, mířili k její prostotě a stručnosti, pokoušeli se dosáhnouti její zpěvnosti. Hlavně v Anglii a v Německu spolupracovala píseň lidová při vytvoření staršího i mladšího básnictví romantického, jak svědčí jména R. Burns, Bürger, Goethe, Brentano, Uhland, W. Müller a Heine. U nás programově působil popud Hankův, podnícený teorií Kopitarovou a příkladem Vuka Karadžiče; vedle něho se před Čelakovským pokoušeli o napodobení písně lidové M. Zd. Polák, Michal Silorad Patrčka, Karel Sudimír Šnajdr, Jan Alois Sudiprav Rettig se skrovným zdarem v lyrice, se zastaralými burleskními názvuky v baladě.

František Ladislav Čelakovský (1799—1852) se jako syn chudého venkovského tesaře narodil 7. března 1799 v podhorských Strakonících na Prácheňsku, jejichž idyllický život venkovský a míruplná příroda záhy plnily jej dojmy poetickými. Již na studiích v Českých Budějovicích (1812—1816), kdež uzavřel přátelství s Kamarýtem a Chmelenským, a v Písku (1816—1817) vzbuzen byl jeho smysl pro poesii; pak působením strakonického vlastence Plánka a mocných dojmů za studií filosofických v Praze (1817 a 1818) se stal Čelakovský horlivým vlastencem. Filosofii studoval dále v Budějovicích, v Linci a zase v Praze; zabýval se však méně studiem školním než četbou literatur slovanských, romantického a klasického básnictví německého. Zřeknuv se původního plánu své rodiny státi se knězem, Čelakovský nastoupil po skončení filosofických studií r. 1822 dráhu vychovatelskou, v níž setrval po 7 let; při tom se věnoval studiu jazykovému, vědě slavistické, překladatelství a hlavně sbírání lidových písní a básnění původnímu. R. 1829 vydal první své zralé dílo básnické »Ohlas písní ruských« a vzdav se vychovatelsví, ohlížel se po zaměstnání pevnějším. Dlouho nemohl přes četné pokusy a naděje, kladené do povolání na profesorské neb knihovnické místo na Rusi, ničeho dosíci; až do r. 1834 štědrost Rudolfa kn. Kinského pomáhala mu nésti životní bídu, o níž se od r.

1834 sdílela jeho choť Marie roz. Ventová. V l. 1834 a 1835 byl Čelakovský redaktorem »Pražských novin« a »České včely«; denunciací, snad Hankovou, k zakročení ruské vlády zbaven byl redaktorství a octl se opět v strašné tísní hmotné. R. 1838 se stal knihovníkem rodiny Kinských; r. 1841 byl povolán za profesora slavistiky do Vratislavě, kam odjel v květnu r. 1842. Leč na pruskoslezské půdě se ani jemu ani rodině jeho nedařilo; r. 1844 ztratil svou první choť — r. 1845 stala se její nástupkyní ušlechtilá Antonie Reisová, zvaná Bohuslava Rajska (1817—1852), — nemoci často stíhaly jej i rodinu, na universitě neměl posluchačů ani přízně. S povděkem uvítal povolání na stolicí slavistiky na pražské universitě, kam se odebral r. 1848. Nepůsobil tu však dlouho; útlé jeho zdraví podleгло 5. srpna 1852 nemoci.

Básnická tvorba Čelakovského vyrůstá ze dvou kořenů: z pečlivého studia klasické a romantické poesie světové a z důvěrného zabývání lidovou písní slovanskou, zvl. českou. Básnické nadání Čelakovského potřebovalo zpravidla popudu literárního, neboť Čelakovský tvořil spíše z rozumové, estetické úvahy než z překypujícího vášnivého citu; rád vnikal do cizích osobností i útvarů básnických, osvojoval si jejich způsob vyjadřovací, vytvářel díla obdobná; vlastně celá jeho básnická tvorba jest dlouhou řadou »ohlasů«. Z poesie německé kromě Herdera, k němuž se hlásil názorem o básnictví lidovém, a kromě Lessinga, od něhož se naučil epigramatické britkosti a rozumovému pointování skladeb básnických, miloval Čelakovský především Goetha, s nímž se sdílel ne-li o duševní jas, tedy o stálou snahu po vnitřní rovnováze, o pohodu a klid názoru a podle jehož vzoru tíhl vždy ke klasicismu, když byl vnitřně překonal mladistvou přecitlivělou romantiku.

Básnictvím lidovým se zabýval Čelakovský již záhy. R. 1819 sbíral lidové písně na českém venkově, v Linci pronikl k národní poesii jihoslovanské, r. 1822 vyšel I., r. 1825 II., r. 1827 III. díl »Slovanských národních písní«, obsahující na základě vlastního sbírání i podle jiných snůšek slovanských písně české, slovenské, pak v překladech lužické, ruské, maloruské a srbské, ano i ukázky lidového básnictví litevského; někde připojeny též nápěvy, a také umělé napodobeniny písní národních do sbírky částečně pojaty. Účel sbírky byl národně buditecký a slovansky vzájemný; knihu ovládal Herderův idealisující názor o kráse lidové poesie; ale leckde projevil se též zájem národopisný a zvykoslovný. Za dodatek této sbírky je pokládati překlady »ilyrských« (srbských) národních písní v

»Kroku« i »Musejniku« a pak »Litevských národních písní« (1827) na základě sbírky L. J. Rhesy. Dílo, svým sbírkám příbuzné, vytvořil Čelakovský souborem slovanských přísloví, »Mudrosloví národu slovanského v příslovích« (1852, v. v.).

Původní básnickou činnost Čelakovského zahajují r. 1822 »Smíšené básně« (vyd. r. 1830 v rozmnožené úpravě; tu nově zvl. náboženský hymnus hluboké citovosti a úchvatně patetického výrazu, »Buď vůle tvá!«, vytrysklý z prožitku věřícího křesťana). V první knize mladý poeta podléhá ještě vlivu různých vzorů domácích i cizích, hl. německých, od sentimentálních elegiků ke Goethovi baladistovi; vedle vybroušeného klasicismu se již zde hlásí příklona k lidové písni, ale také epigramatik se hledá a nalézá. Po sedmi letech vystupuje v »Ohlase písní ruských« (1829) již zralý umělec jasně vědomý svých cílů; podle vzorů hrdinské epiky a národní lyriky ruské, ale za pomoci německého tlumočnicka ruského lidového básnictví, P. O. v. Goetze (»Stimmen des russischen Volks in Liedern« 1828), vytváří tu nadšený obdivovatel ruské bohatýrské dávnověkosti i přítomnosti samostatné skladby, prosycené duchem i náladou ruskou, jemným romantickým smyslem pro přírodu, něžnou erotikou a snahou po vystižení velikosti národní. Zvláštní popularity dosáhly větší skladby epické, čerpané z ruských »bylin«, »Bohatýr Muromec«, »Čurila Plenkovič«, »Ilja Volžanín« i skvostná ukázka slovanské báje zvířecí, »Veliký ptačí trh«, psaná s rozmarným humorem. Některými básněmi, »Veliká panichida« a »Smrt Aleksandra«, opěvoval Čelakovský i události současné, projevuje při tom lásku k carovi a podiv politické mohutnosti Ruska. Velký význam díla vystihl hned v »rozsudku« svém r. 1830 Palacký, klada je po bok »Slávy dceři«. Záhy po ukončení »Ohlasu písní ruských« se chystal Čelakovský k obdobnému dílu na základě lidové poesie české a uveřejnil již r. 1830 v ČČM. vydatné ukázky; r. 1839 seznámil čtenářstvo s dalšími, a to daleko nejvýznamnějšími kusy, ale celek s památnou předmluvou o rozdílech mezi duchem i lidovým básnictvím českým a ruským a s jímavým věnováním památce Kamarýtově a Chmelenského vydal teprve r. 1839 s názvem »Ohlas písní českých«. Kdežto v »Ohlasu písní ruských« spočívá hlavní důraz na epice, převládá v tomto díle po výtce nota lyrická. Z epických skladeb významné jsou hlavně široce založená historická skladba mohutného rytmu, »Prokop Holý«, a jedinečná balada mickiewiczovského motivického spříznění, ale goethov-

ského dechu, »Toman a lesní panna«, opěvující sílu démonické milostné vášně v rámci lesní romantiky; ostatek vyplňují sbírku písně, popěvky a hříčky milostné, žertovné a satirické zvláštní lahody a zralosti, v nichž básník nevyjádřil jen povahu selského lidu českého, ale i charakter vlastní, hravý, vznětlivý, rozmarný a ironisující. Často se rýsuje za těmito drobnými skladbičkami, v nichž význačné znaky české písně lidové jsou soustředěny a znásobeny, kus zdravé moudrosti životní, vyzrálý názor na svět. V celé české poesii najde se málo knih, jimž by se dala do té míry přiřknouti gracie, a to nikoliv nahodilá, nýbrž jasně chtěná, umělecky vykombinovaná, čistě básnickými prostředky získaná.

(Oba »Ohlasy« pojaty do souboru »Knih šesterých« i do Jakubcova vyd. v »Českých spisovatelích« 1913 a 1916, kde celý text zvládnut kriticky. Oba »Ohlasy« společně v »Svět. knih.« 1898 vyd. L. Quis, 1913 bibliofilsky Fr. Táborský, r. 1913 se studijním aparátem ve »Světlech« J. Máchal. »Ohlas písní ruských« 1884 v doprovodu Pr. Sobotky s památnými ilustracemi M. Alše, »Ohlas písní českých« jako premie Um. Besedy 1896 s úvodem Fr. Bílého a obrazy spolkových výtvarníků. Dnes nejvýznamnější vydání v »Kytici« od Ot. Fischera, »Ohlas písní ruských« sv. XII., 1933, »Ohlas písní českých« sv. XVI., 1933. Z výtvarníků parafrasoval pozoruhodně »Tomana« Ad. Kašpar; baladě té se dostalo i symfonického zhudebnění Zd. Fibichem a Vít. Novákem.)

Zcela jiného rázu než »Ohlasy« jest Fr. L. Čelakovského »Růže stolistá« s podtitulem »Báseň a pravda« (1840). Je to dvojdílný cyklus o 100 básničkách, psaných strofou maďarského básníka Al. Kisfaludyho, která jest obměnou znělky; první polovice jest rázu milostného, druhá rázu didaktického. Počátkem »Růže stolisté«, jež souvisí s německou romantickou básní Schulzeovou, bylo 13 básní, věnovaných milence básníkově, Marii Ventové, »Pomněnky Vatauské« (1831), v nichž vedle něžné erotiky se hlásí též kollárovské vlastenectví; láska u Čelakovského jest však jasnější, klidnější, životnější než u Kollára; přírodní jeho líčení mají více klasické pohody a bezprostřednosti. Níže stojí didaktický oddíl druhý, vzniklý z podnětu přírodně filosofického básnění Goethova, suchopárně převádějící do veršů nepůvodní filosofii přírodní (J. B. Linka a J. Baltzera) a kazatelsky hlásající mravouku i moudrost životní; ale vlastenecké básně i veršované úvahy o jazyku a umění se dopínají pádnou výrazovostí výše opravdu klasické. [Frant. Bílého vyd. »Růže stolisté« (1894) podává

vedle úvodu i dobrý výklad jednotlivých básní; výbor s hlediska principu klasicistického v Novákově »Literatuře č. klasicismu« 1933.] Původní básnickou činnost Čelakovského dovršují výtečné epigramy; nevyšly souborně za jeho života — pro Musejník chystaná »Padesátka z mé tobolky« (1837, znovu vydal A. Dolenský 1918) byla v sazbě rozmetána. Čelakovský byl duch břitký, útočně kritický a satiricky dravý; malichernosti soudobého českého života hl. literárního, dráždily ho k odporu; již v l. 20. pěstoval literární satiru v »Literatuře krkonosské« (1824) i v »Patrných dopisech nepatrných osob« (1830), jejichž jádrem je typologická povahokresba na pozadí mravoličných genrových obrázků v tradici XVIII. stol. Velmi bystré úsudky kritické o současných zjevech slovesných uložil jednak v dopisech přátelských, jednak v posudcích ČČM. a »Č. včely« v 30. l. V stručné a bodavé formě epigramu, jež Lessingem byla plně obnovena a vrácena původní své podstatě, představované Martialem, našel Čelakovský srodou formu pro svého ducha jasného, břítkého a útočného a s neobyčejnou jistotou formální i prudkostí vysílal svoje »nápisý« proti odpůrcům i malicherníkům. Zvláštním oddílem klasicistických epigramů Čelakovského jest jeho »Kvítí«, kdež náruživý botanik a jemný ctitel přírody podle podnětu Goethova užívá různých zjevů říše přírodní, aby rozvil duchaplný nápad neb zachytil půvabný dojem či konečně šlehl satiricky. [»Spisů básnických knihy šestery«, od r. 1847, obsahují: I. Růži stolistou, II. Ohlas písní ruských, III. Ohlas písní českých, IV. Smíšené básně, V. Epigramy, VI. Antologii. Úplné vyd. děl otiskla Národní bibliotéka ve IV d. s životopisem od Fr. Bílého (1871—1880); krit. vyd. Jakubcovo v »Česk. spisovat. XIX. stol.«, ve II sv. 1913 a 1916, vychází z »Knih šesterých«.]

Z básnických překladů Čelakovského vynikají: převod Herderových »Listů z dávnověkosti« (1823), paramytií a legend to na základě biblickém a talmudském, Goethova dramatu »Die Geschwister« s názvem »Marinka« (1827), a prosaické přestrojení veršované »Panny jezerní« od Waltera Scotta. Velmi hodnotný překlad Augustinova alegorického díla bohoslovného, »O městě božím« (1829—1835), vznikl sice z důvodů hmotných; ale dokládá hlubokou náboženskost tlumočnickovu.

Filolog Čelakovský vynikal větší sběratelskou horlivostí než odborným školením a metodickou kázní; v mladších letech pracoval pilně o poznání jazyka Slovanů polabských, později se

zabral do velkého slovanského etymologika, na jaké pomýšlel již Dobrovský. Mnohem cennější jsou jeho příspěvky k staročeské literatuře, hl. k Štítnému i jeho práce didaktické pro literární potřeby středních škol. Z posledních let učencových pocházejí pohrobně vydané spisy filologické, které vznikly z jeho činnosti profesorské, a to »Čtení o srovnávací mluvnici slovanské« (1853), stojící na předmiklosichovském stadiu slavistiky, a »Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury slovanské« (1877), probírající látku doby 800—1100 po Kr. V obou dílech horlivé nařzení slovanské daleko převyšuje zastaralý a vrátky obsah vědní.

Literatura o Čelakovském. Hlavním zdrojem poznání života, činnosti i povahy Čelakovského jest jeho skvělá korespondence s přáteli, vyd. 1865 a 1869 jako »Sebrané listy«; nová soustavná a kritická edice od Fr. Bílého a V. Černého (1907 — 1935 ve 4 sv.) obsahuje vedle dopisů též zápisky; i listy pozdější choti básnikovy B. Rajské, »Z let probuzení« (1873), podávají četné zprávy z pozdějších let básnickových. Soustavného životopisu Čelakovského posud není; jen mladá léta jeho obšírněji vylíčil Fr. Bílý v »Osvětě« (1899); od něho též zmíněný životopisný přehled při sebr. spisech a výklad některých básní v »Příspěvcích k praktické poetice« 1915. Vedle starší monografie I. J. Hanuše (1855) a Fr. Bačkovského »Několik rozprav o Fr. L. Čelakovském« (1887) oceňují Čelakovského: J. Máchal činnost básnickou v »České revui« (1899); J. Vrchlický hodnotu uměleckou v »Zlaté Praze« (1899); J. S. Machar v »Knihách feuilletonů« II. (1902, stať z 1899) a F. X. Šalda v »Juvenilích« (1925, stať z r. 1899) jeho význam umělecký; J. Jakubec podal rozbor Čelakovského epigramů v »Obzoru lit. a uměl.« (1900) a v II. sv. »Literatury české XIX. stol.« (2. vyd., 1917, str. 486—702) posud nejucelenější studii o vývoji a životním díle Čelakovského, Jul. Heidenreich, »Vliv Mickiewiczův na českou literaturu předbřeznovou« 1930, Ot. Fischer, »K Ohlasu písní ruských« 1932 v »Pracích Šafaříkovy společnosti« sv. X., týž, »Mladý Čelakovský a Goethe« v Goethově sborníku 1932.

F. L. Čelakovský, věrný příslušník literární školy Jungmannovy, stojí s ní na přechodu od klasicismu k romantice. S klasicisty, mezi něž vedle některých názorů ho staví jeho temperament a povaha, se sdílí o kult antiky, o universalistický smysl literární, o zálibu v krajině objektivní, o vážnost k pevným slovesným genrům a kanonickým vzorům. Romantikem

byl netoliko v pojetí národa a lidu, jazyka a dějin, ale i živým citěním náboženským, které ho řadilo až v blízkost katolické restaurace u nás; byl jím však především jako důsledný, soustavný a praktický vyznavač národní písně jako obrodného principu básnického; tu daleko převýšil Hanku, prvního podnikatele tohoto směru u nás. A tím znamenal jako nositel živlu melodicky hudebního pokrok proti řečnickému pojetí básnictví u druhého velkého mistra verše mezi jungmannovci, u Kollára; proti němu byl mnohem konkrétnější, realističtější, živější i tam, kde se oba hlásili k téže ústřední ideji, k slovanství.

Čelakovského zásada o přilnutí básnictví k písni prostonárodní došla mnohých následovníků a napodobitelů, a to nejprve v družině osobních přátel Čelakovského. Z nich však jenom Chmelenský, významnější jako kritik než jako básník, může býti řazen v blízkost jungmannovského klasicismu. Jiní jeho druhové, Kamarýt, Vacek Kamenický, Vinařický, skládají podle hlavního směru svého životního úsilí skupinu katolické reakce, jež jest důležitou složkou starší romantiky české, stejně jako někteří z Čelakovského vycházející básníci vlasteneckého a měšťanského »biedermeieru«. Uprostřed této romantiky kolem r. 1840 stanou pak básníci, kteří sice v hlavní otázce, v básnické inspiraci lidovým bytem a lidovou písni lyrickou i epickou, vědomě a někdy přímo navazují na Čelakovského, ale buď kritickými zásadami jako Langer neb uměleckým tvořením ho již také překonávají. Čelakovský, který zvolna opouští poesii a stává se hlavně učencem, mění se z autority v autoritáře, jež mládež cítí jako překážku vývoje, a tak řízný epigramatik a břitký pisatel »Krkonoské literatury« jest svými vlastními zbraněmi napaden od obou velkých mluvčích české romantiky, od protichůdců Erbena a Máchy.

Ze všech literárních osobností, s nimiž Čelakovský zachovával důvěrné styky, stál mu nejbliže Josef Krasoslav Chmelenský (1800—1839), doktor práv a dvorský místosudí v Praze, též rodák z jižních Čech (z Bavorova) a jeho spolužák z doby budějovské. Vedle knih veršů, »Básní« (1823), »Poputnic čili písni cestujících« (1837—1838), pohrobniích »Růží planých z Moravy a Slezska« (1840) i herderovských distich, rovněž pohrobně vydaných, »Kvítí polní z Moravy a Slezska« (knižně až 1929), vydával též sborníky písni vlastních a cizích, »Věnc ze zpěvů vlasteneckých« (1835—1837; později redigoval skladatel F. J. Škroup) a »Kytku« (1836—1838). V básních se vracel Chmelenský k týmž námětům lyrickým: k nevinné a

něžné lásce dívčí, k idylické kráse přírodní, k oslavě básníků a básnictví, k nadšení vlasteneckému a slovanskému; formálně závisel nejen na hlavních svých vzorech, Čelakovském a Kollárovi, nýbrž i na starší anakreontice české; naproti tomu vliv lidové písně se jeví u něho mnohem skrovněji. Zvláštním darem Chmelenského byl jeho jemně vypěstěný hudební cit, který se projevil zpěvností jeho veršů. »Věnc« i »Kytka« byly podniky spíše hudební než literární; vznikly za součinnosti Chmelenského a českých skladatelů J. Fr. Škroupa, F. M. Knížete, A. Jelena, J. Vorla, kteří po stopách prvního obrozenského hudebníka našeho, Jana Jakuba Ryby (1765—1815), autora prvních českých spisů o hudbě, komponovali na české texty a na rozdíl od mezinárodního V. J. Tomáška hledali českost v napodobování zpěvu lidového. Tak mohly sborníky Chmelenského přinášeti vedle textů též melodie, a písně znarodňovaly, přecházejíce mezi lid, čehož zvláště hojnou měrou dostalo se údělem skladbám Chmelenského a Pickovým. Spojení Chmelenského s F. J. Škroupem dalo vznik první české původní opeře, jež navázala na podobné snahy J. N. Štěpánka. Byl to »Dráteník« (1826), za níž následovaly »Oldřich a Božena« (1828) a »Libušin sňatek« (1834), opět podle textů Chmelenského Škroupem komponované; hudebním principem těchto skladeb Škroupových bylo zevní napodobení národních písní.

Chmelenský byl vynikající kritik. Pokračoval v tradicích školy Jungmannovy, které uváděl v soustavnou praxi kritickou a r. 1837 obhájil promyšleným »Slovem o kritice«, předzvěstí to slavné stati Havlíčkovy; své posudky a úvahy otiskoval v l. 1824—1838 v »Čechoslavu«, »Čas. čes. musea« a »České včele«. Průkopný význam měla jeho hudební kritika, dotud v Čechách neznámá a slučující s důkladnou znalostí odbornou občas odvalu ostrého soudu; v »Příloze k Věnci« vytvořil náš první hudební časopis. Vychovatelem obecnstva i herců, dramatických spisovatelů i překladatelů osvědčil se posudky divadelními, v nichž ocenil správně Tyla i Klicperu. Z literárních kritik, které si též všímaly přísně omylů v produkci moravské a slovenské, smutně proslul příkrý odsudek Máchova »Máje«: setkali se tu představitelé dvou nesmiřitelně různých povah a směrů literárních. (Vybr. sp. v Kobrově »Nár. bibl.« 1870; listy ve vyd. korespondence Čelakovského a Vinařického, pak Č. Mat. mor. 1910, ČČM. 1915. O Chmelenského kritice hudební Zd. Nejedlý v »Lumíru« 1908, o literární a divadelní M. Hýsek v stati »Jungmannova škola kritická« v L. fi-

lolog. 1919.) V kriticky hudební činnosti se podobal Chmelenskému novinář Ludvík Ritter z Rittersberku (1809—1858), jenž kromě statí o slovanské hudbě podal příspěvky k poznání lidového života v Haliči, kdež byl v 40. l. žil.

Ze starší generace se přichýlil k směru, nejdokonaleji zastupovanému Čelakovským, osvícenský veterán K. S. Šnajdr. Karel Sudimír Šnajdr (1766—1835) vrchnostenský úředník na různých místech v Čechách, v l. 1803—1806 suplent estetiky na pražské universitě, stal se českým básníkem teprve v stařeckých letech, když předtím vydal řadu sbírek německých. Šnajdrův »Okus v básnění českém« (II díly 1823 a 1830) jest kniha kompromisní. Jako v německých verších obnovuje tu zastaralé již galantní a anakreontické motivy, hlavně bujně a vtípně milostné, na druhé straně jeví se napodobení lidové písně a balady, kterou Šnajdr sbíral a studoval; vliv Čelakovského zračí se v nejedné z těchto lehkých a pružných písní a balad, které částečně znárodněly (na př. »Jan zachrt a dá n«, »Poustevník«). (Vydání Šnajdrových českých pokusů poetických v »Nár. bibliot.« 1869 za redakce a s úvodem A. Rybičky; kritické ocenění v stati Ferd. Schulze o »České baladě« v »Osvětě« [1877].)

c) Starší romantika.

(1830—1848.)

1. Povaha doby.

Poměry veřejné. Opoždění, s nímž na českou půdu a do českého písemnictví dospěla čistá romantika, zbavená příměsků racionalistických a klasicistických, vykládá se spoutáním veřejného života v Rakousku na sklonku vlády Františka I. i za panování Ferdinanda V., který r. 1835 dosedl na trůn. Slabomyslného panovníka zastupovali ve »státní konferenci«, řídící říši, tři starci, kteří stůj co stůj chtěli zachovati dotavadní poměry a brzdili každý ruch a pokrok jak ve státním celku, tak v jednotlivých národech, probouzejících se stále větší měrou k sebevědomí. Ale pokrok hospodářský, zvláště zdokonalené dopravnictví, způsoboval, že Rakousko a české země v něm nemohly, přese všecku ostražitost dozorčích orgánů vládních, zůstatí odloučeny od ostatní Evropy západní. Tajně vnikaly tam noviny, brožury a knihy, přinášející poselství o politickém a národním hnutí pokročilé ciziny a hlavně odvážné mládeže v ní. Kdežto